

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXVII.

Fasc. 4.

BORSODI ZOLTÁN

**A magyar szövetkezeti érdekvédelmi szervek
történelmi keresztmetszete**

SZEGED
2005

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXVII.
Fasc. 4.

BORSODI ZOLTÁN

**A magyar szövetkezeti érdekvédelmi szervek
történelmi keresztmetszete**

SZEGED
2005

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis

ATTILA BADÓ, ELEMÉR BALOGH, LÁSZLÓ BLUTMAN, PÁL BOBVOS,
LÁSZLÓ BODNÁR, ERVIN CSÉKA, JÓZSEF HAJDÚ, MÁRIA HOMOKI-
NAGY, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS
MARTONYI, IMRE MOLNÁR, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY,
BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, IMRE SZABÓ,
LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BADÓ ATTILA, BALOGH ELEMÉR, BLUTMAN LÁSZLÓ, BOBVOS PÁL,
BODNÁR LÁSZLÓ, CSÉKA ERVIN, HAJDÚ JÓZSEF, HOMOKI-NAGY
MÁRIA, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, MOLNÁR IMRE, NAGY FERENC, PACZOLAY
PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZABÓ IMRE,
TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324-6523 Acta Univ.
ISSN 0563-0606 Acta Jur.

Bevezetés

Az ember társas lény volta közismert és elfogadott tétel az élet minden területén. Az emberiség történelme során végig jellemző volt a társulásokra, a másikkal való együttműködésre irányuló hajlam. Ez az egyes korszakokban különféle formákban valósult meg (ilyenek voltak az ősi családi, törzsi közösségek, majd később a középkor céhei stb.).

A mai értelemben vett modern szövetkezeti mozgalom – párhuzamosan a kapitalizmus kifejlődésével – a XIX. században indul meg, és a szövetkezeteknek éppen az az ország (Anglia) a szülőhazája, ahol a tőkés gazdaság is először fejlődik ki. A szövetkezeti mozgalmat tehát tekinthetjük a társadalom természetes reakciójának is, mely a tőkés fejlődés igazságtalanságaiból adódó negatívumokat kívánta orvosolni a gazdálkodás területén. Ugyanúgy, mint ahogy a szakszervezeti mozgalom a dolgozók érdekeinek védelmére jött létre ugyanebben a korban.

A szövetkezeti mozgalomra – a többi mozgalomhoz hasonlóan – sajátos eszmerendszer jellemző, mely kezdetben az utópista szocializmusból építkezett. A szövetkezés atyjának tekintett Robert Owen mellett a mozgalom történetében mindenhol megtalálhatók azok a személyek, akik az igazságosság, a szolidaritás, az önségély elveit olyan mélységben érezték sajátjuknak, hogy tenni is hajlandóak voltak érte. Ilyen volt Németországban Hermann Schulze-Delitsch és Friedrich Wilhelm Raiffeisen, Angliában a már említett Owen mellett dr. William King, Franciaországban Charles Robert és Charles Gide, Dániában pedig Grundtwig püspök.¹ Magyarországon gróf Károlyi Sándor, majd a második világháborút követően Erdei Ferenc volt a szövetkezés elterjedésének aktív harcosa.

A világ egyetlen mozgalma sem élhet azonban meg a dicső múltjából, hanem folyamatosan ki kell, hogy termelje magából azokat a kezdeményező embereket, szervezeteket, akik azután fejlesztik, megújítják, továbbviszik azokat az elveket, melyek annak idején létrehozták az adott mozgalmat. Nincs ez másképpen napjainkban sem. A szövetkezeti mozgalom Magyarországon 2005-ben komoly fordulópontjához érkezett.

Ha csak a közhangulatot tekintjük, hazánkban sokan félve, rossz érzésekkel gondolnak és tekintenek a szövetkezetekre. Sajnálatos módon még mindig érezteti hatását a Rákosi-rendszer erőszakos kolhozosítása. Azóta azonban már kö-

¹ DR. PÁRTOS SZILÁRD – DR. SZILÁGYI LÁSZLÓ: *Szövetkezeti ismeretek. A Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége kiadása. Budapest, 1935, 10–42. p.*

zel fél évszázad eltelt, és végre nekünk magyaroknak is túl kellene lépünk a szövetkezetekre vonatkozó előítéleteinken.² E probléma mellett a napjainkban működő „álszövetkezetek” romboló tevékenysége is hozzájárul a szövetkezeti gondolkodás lejárataához (lásd a BAUMAG károsultjait).

A rendszerváltást megelőző vitákban konszenzusos megoldásként került be a Magyar Köztársaság Alkotmányába a szövetkezés fontosságát elismerő, az állampolgárok szövetkezési szabadását támogató állami kötelezettségvállalás [12. § (1) bek.], valamint a szövetkezeti érdekképviseltek működésének létjogosultsága (4. §). Az alaptörvény e rendelkezéseiből levezethető egy nemzeti konszenzuson alapuló szövetkezetpolitika szükségessége.³

Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozása, a nemzetközi szervezetek ajánlásai, a gazdasági kihívások, valamint a növekvő társadalmi igény egyaránt szükségessé teszik a magyar szövetkezeti mozgalom átfogó reformját, melynek érintenie kell a szövetkezeti szövetségek szerepét is. A Magyar Köztársaság Kormánya 2003. október 28-án felállította a Szövetkezetpolitikai Kollégiumot, mely hozzálátott egy új szövetkezeti törvény szakmai előkészületeihez.⁴ Első lépésként az Országgyűlés meghozta az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvény módosításáról szóló 2003. évi CV. törvényt, melyben a törvényhozás arra kötelezte magát, hogy 2005. december 31-ig törvényt kell alkotnia az egységes szövetkezeti szabályozás érdekében.⁵ A törvény indoklásában szerepel, hogy az Európai Unió országaiban hagyományosan létrehozzák a különféle területeken tevékenykedő szövetkezetek saját érdekképviselői szerveiket.⁶ Ebben a törvényben az Országgyűlés visszaállította a szövetkezeti érdekképviselői szövetségek három évvel korábban elvont jogosítványait. A 2003. évi CV. törvény 1. §-a beiktatja az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvénybe azt, hogy a szövetkezeteket vagy azok tagságát érintő javaslatoknak a Kormány vagy az Országgyűlés elé terjesztése előtt ki kell kérni az érintett szövetség és a szövetkezeti szövetségek által alapított országos szövetség véleményét, és amennyiben ezek nem értenek egyet a javaslattal, akkor a véleményeltérést be kell mutatni. A szövetkezeti szövetségek további jogosítványa, hogy jogszabályok meghozatalát kezdeményezhetik azzal, hogy az Országgyűlés és a Kormány hatáskörébe tartozó, valamennyi szövetkezeti ágazatot érintő kérdésben erre a szövetkezeti szövetségek által alapított országos szövetség jogosult. Mivel hazánkban jelenleg két átfogó szövetkezeti törvény is hatályban van, ezért a 2003. évi CV. törvény 3. § (1) bekezdése kimondja azt, hogy ezek a jogosítvá-

² A rendszerváltást követően meghozott szövetkezeti törvények is inkább politikai, mintsem szakmai döntések alapján születtek.

³ Vö. DR. ZSOHÁR ANDRÁS: A rendszerváltást követő szövetkezeti jogalkotás az egymást követő kormányok politikájának tükrében. In *Szövetkezés*, 2005/1. szám XXVI. évfolyam 143–152. p.

⁴ Ehhez lásd DR. VERES JÓZSEF: A százharmadik év 6. szövetkezeti törvényéhez. In *Szövetkezés*, 2005/1. szám XXVI. évfolyam 153–172. p.

⁵ Az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvény módosításáról szóló 2003. évi CV. törvény 3. § (2) bekezdés

⁶ Magyarországon erre az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény ad lehetőséget.

nyok megilletik a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény alapján alakult és működő szövetkezetek érdekképviselői szerveit és közös országos érdekképviselői szervüket is.

A szövetkezeti érdekképviselői szövetségeknek tehát napjainkban egyre növekvő szerep jut egy korszerű szövetkezeti élet létrehozásában. Jól mutatja ezt az is, hogy az 1119/2004 (XI. 13.) számú Kormányhatározat – mely a készülő egységes szövetkezeti törvény koncepcióját tartalmazza⁷ – szintén külön megemlíti a szövetkezeti szövetségeket.

A magyar szövetkezeti szövetségek (más szóval: központok) mai szerepének értékeléséhez elengedhetetlen megismerni történetüket, szervezeti felépítésüket és a korábbi évszázadokban általuk végzett érdekvédelmi tevékenységüket. Ez a tanulmány – a teljesség igénye nélkül - szeretné röviden bemutatni a szövetkezeti központok hazai kialakulását, főbb tevékenységeit, elért eredményeit, különösen nagy figyelmet fordítva a szövetkezeti központok országos szövetségének, a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége és az Országos Szövetkezeti Tanács tevékenységének ismertetésére, valamint – mintegy a készülő új szövetkezeti törvény kontrasztjaként – az első egységes magyar szövetkezeti törvény, az 1947. évi XI. törvény szövetkezeti központokra vonatkozó rendelkezéseire. A mű végén rövid ismertető található a legjelentősebb magyar szövetkezeti szövetségek rendszerváltást követő tevékenységéről.

I. A szövetkezeti szövetségek általános jellemzői

1. Szövetkezeti központok a polgári szövetkezeti mozgalomban

A szövetkezetek és azok tagjai együttműködésének előmozdítása egyike a szövetkezeti alapelveknek.⁸ A szövetkezeti mozgalom több mint másfél százados történetében fokozatosan alakultak ki regionális, valamint ágazati központok, szövetségek. Az ilyen szervezetek az érdekvédelmen és különféle szolgáltatások nyújtásán túlmenően a szövetkezés általános elveivel is foglalkozni kezdtek: igyekeztek minél szélesebb területeket bevonni a szövetkezeti mozgalomba, továbbá a különböző célra megalakult szövetkezetek együttműködését is erősíteni akarták. A fent említett munka eredményeképpen országos ágazati központok, szövetségek jöttek létre. Jogos igényként merült fel, hogy ezek összehangolják a szövetkezeti mozgalom egésze érdekében végzett munkájukat. Ez a koordináció olyan önálló szervezetek létrehozásához vezetett, amelyek fő feladatnak a különféle szövetkezetek közötti együttműködés kibontakozását, a

⁷ Ehhez lásd DR. PRUGBERGER TAMÁS: Kritikai észrevételek az egységes szövetkezeti törvény koncepciójához. In *Szövetkezés*, 2005/1. szám, XXVI. évfolyam, 193–211. p.

⁸ A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége 1995-ben elfogadott hatályos szövetkezeti alapelvei között a 6. helyen szerepel. Ehhez lásd DR. NAGY LÁSZLÓ: *Szövetkezeti alapelvek Magyarországon*. A Termelőszövetkezetek Országos Tanácsának kiadványa. Budapest, 1980, 21–22. p.

közös szövetkezeti elvek érvényesülésének figyelemmel kísérését, valamint az együttműködés kutatómunkával való elősegítését tekintették.⁹

A polgári szövetkezeti mozgalomban kezdetben a helyi szövetkezetek önállósága érvényesült. A gazdasági és társadalmi hatékonyság fokozása érdekében szervezett szövetkezeti központok és szövetségek a demokratikus önkormányzati formák széles változatát alkalmazták. Természetesen ezeknél is megjelent általában valamelyik politikai párt, az egyház vagy valamilyen tőkés jellegű érdekelttség befolyása, azonban a szövetkezeti demokrácia keretei megfelelő korlátokat adtak.

A XIX. század második felétől a gazdaságban végbement integráció és koncentráció hatása, valamint az államnak a gazdaság befolyásolására vonatkozó ismétlődő törekvései lényeges változásokat hoztak a szövetkezeti demokrácia érvényesülési formáiban, különösen a szövetkezeti szövetségek és a szövetkezetek közötti viszonyokban.¹⁰

A monopolizálódó mezőgazdasági iparral és nagykereskedelemmel szemben a mezőgazdasági beszerző és értékesítő szövetkezetek, a hatalmas területeket behálózó kiskereskedelmi vállalatokkal és tőkével rendelkező áruházakkal, majd – mint napjaink Magyarországon – a szupermarketekkel szemben a fogyasztási szövetkezetek csak úgy tudtak versenyezni, hogy erejüket koncentrálták.¹¹ Ezt egyrészt fúziók útján, másrészt pedig a szövetkezetek szövetségei, illetőleg központjai hatáskörének növekedésével érték el. A szövetkezetek csak a hatékony, gyors és szakszerű döntésekkel tudtak alkalmazkodni vetélytársaik módszereihez, melynek eredményeképpen lazult a kapcsolat a tagokkal, csökkent a szövetkezetek önállósága és ezzel párhuzamosan megnőtt a menedzserek hatásköre.¹²

Mind a szövetkezeti tagok, mind a szövetkezetek gazdasági érdekeinek védelme, továbbá a piaci pozíciók erősítése egyre inkább szükségessé tették a nagyobb és szervezettebb szövetkezeti kötelékek kialakítását.

A XIX–XX. század fordulóján a polgári szövetkezeti mozgalomban a szövetkezeti integráció főbb irányai a következők voltak:

- a) A szövetkezeti központok és a tagszövetkezetek között egyre szorosabb lett a kapcsolat: nőtt a központok kiszolgáló, szervező, irányító és felügyeleti befolyása (ezzel párhuzamosan csökkent az egyes szövetkezetek önállósága).
- b) Általánossá vált az egyes szövetkezetek szövetkezeti kötelékbe tartozása.

⁹ DR. PÁL JÓZSEF (szerk.): *A szövetkezeti ügy általános képviselétét ellátó szervezetek Magyarországon*. A Szövetkezeti Kutató Intézet kiadványa, Budapest, 1989, (a továbbiakban: *A szövetkezeti...*) 7. p.

¹⁰ ERDEI FERENC: A szövetkezetek szövetségeinek jellege és problémái. In *Szövetkezetpolitikai kérdések*. Kossuth Könyvkiadó, 1970. 52. p. (a továbbiakban: *A szövetkezetek...*)

¹¹ A hazai fogyasztási szövetkezetek (áfészek) napjainkban történő fokozott integrációjáról a IV. fejezetben még lesz szó.

¹² ERDEI FERENC: *A szövetkezetek...*, 52–53. p.

- c) A tőkeerős központok kialakulásával együtt növekedett az állami befolyásolás igénye is. Ez gazdasági intervenciókkal, illetve állami érdekeltségek vállalásával történt.
- d) Komplex, egységes szövetkezeti kötelek alakultak ki.
- e) Nőtt a szövetségek által létrehozott központi szövetkezeti vállalatok szerepe.

Ha a második világháborút követő időszakot nézzük, akkor láthatjuk, hogy Kelet-Közép-Európa országainak szövetkezeti mozgalmában is egyre inkább érvényesült a jaltai megosztottságból adódó szocialista jelleg, amelynek következtében előtérbe kerültek a nagyüzemi módon termelő szövetkezetek, valamint a szocialista tervgazdaság keretébe is beillesztették a szövetkezeti köteleket. Míg a polgári szövetkezeti mozgalomban a közös nagyüzemi módon termelő szövetkezetek nem igazán jellemzőek, addig a szocialista fejlődést követő országokban – így az akkori Magyarországon is – a mezőgazdaságban a szocialista nagyüzemek térhódítása figyelhető meg, valamint a szocialista iparban is fontos szerepet töltöttek be a szövetkezetek.

A mezőgazdaság minden korban speciális területnek számított; így volt ez a kiépülő szocializmusban is. A szocialista típusú termelőszövetkezetekben a tagok nem csupán kollektív tulajdonosai voltak a szövetkezetnek, hanem egyben, mint dolgozóknak, az egész egzisztenciájuk ahhoz kapcsolódott.

2. A nyugat-európai modell

Nyugat-Európában a szövetkezeti mozgalomban az alulról felfele történő köteleképítés volt a jellemző. Ez kezdetben azt jelentette, hogy a jól működő helyi szövetkezet egyre inkább egy egész régiót felölelő területen kezdett tevékenykedni.¹³

Nyilvánvalóvá lett annak szükségessége, hogy a helyi szövetkezetek – a működési körzetük kiterjesztése helyett – központokat, szövetségi hálózatot hozzanak létre. Míg a szövetkezetek működési területének helyi jellege csak a tagokkal való szoros kapcsolat fenntartását tette lehetővé, addig a közös központ, illetve szövetség segítségével a tagok már nagyobb területen élhettek az integráció által érvényesíthető közös erő, önszegély és a kölcsönös támogatás nyújtotta előnyökkel.

Különösen sürgető volt ezek létrehozása a hitelszövetkezetek területén, ahol a tagság érdeke azt kívánta, hogy a megtakarításokat gyors hasznosítás útján valamilyen formában kamatoztassák. Elkerülhetetlen volt azonban létrejöttük a

¹³ Dr. Pál József: A magyar szövetkezeti mozgalom koordinációs és kooperatív szervezetei 1945 előtt és ezek történelmi alakulása, hatása napjaink jogszabály módosítására (Tézisek) In PÁL JÓZSEF: *Tanulmányok. A Szövetkezeti Kutató Intézet kiadványa*, Budapest, 1996. 6. p. (a továbbiakban: *Tanulmányok*).

fogyasztási szövetkezeteknél is, ahol nagybani felvásárló központokat hoztak létre.¹⁴

A nyugat-európai helyi szövetkezetek regionális-, majd országos szövetségi központokhoz való kapcsolódásának folyamatát jól jellemzi a Londonban 1895-ben megalakult Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének tagösszetétele. Az SZNSZ egyaránt befogadott tagjai közé helyi szövetkezeteket, valamint regionális és országos központokat (szövetségeket) is.¹⁵

Meg kell jegyezni, hogy az SZNSZ taglétszámából az ezt követő évek során kivált a helyi szövetkezetek túlnyomó része. Napjainkban a tagságot többnyire országos szövetségek képezik.

3. A szövetkezeti képviselők kialakulásának elvi kérdései

A szövetkezetek közös kérdéseivel foglalkozó szervek munkájuk során szoros kapcsolatot alakítottak ki az állami szervekkel, mely miatt ügyelniük kellett arra, hogy ne váljanak politikai eszközzé a kormány kezében. Ez a távolságtartás nem egyszerű feladat, hiszen a mindenkori állam érthető okokból igyekezett befolyása alá vonni a szövetségeket. Ezt a helyzetet szemléletesen fejezi ki A. F. Laidlow kanadai közgazdász, amikor azt mondja, hogy „a kormány erős ölelése nagyon is gyakran halálcsókkal végződik a szövetkezetek számára”.¹⁶ Ezt igazolja, hogy az egykori szocialista tömb országokban az uralmon levő politikai párt saját érdekében és saját céljaira használta fel a szövetkezeteket.¹⁷

Nyers Rezső már 1962-ben felhívja a figyelmet a túlzott állami beavatkozás veszélyeire. Azon a véleményen van, hogy a szövetkezeti mozgalomban az önszegély elvének lényegileg kell érvényesülnie. Ez azonban nem lehet dogmaszerű, kizárólagos, ezért az állam a szövetkezetekre figyelemmel végzett kisebb beavatkozásai nem tekinthetők eredendően rossznak.¹⁸ A túlzott, politikai indítatású állami beavatkozás negatív hatásaira jó példa a rendszerváltás utáni magyar szövetkezeti jogalkotás.

¹⁴ 1859-ben német földön Schulze-Delitsch létrehozta az Allgemeiner Verband-ot, ami az első hitelszövetkezeti központ volt. Angliában 1863-ban Manchesterben, Skóciában pedig 1867-ben Glasgowban jött létre fogyasztási szövetkezeti központ.

¹⁵ Az 1904-ben Budapesten megtartott VI. Kongresszus magyar tagjainak az összetétele a következő volt: 11 országos szövetkezeti központ/szövetség; 7 regionális szövetkezeti központ/szövetség; 13 helyi szövetkezet. A többi ország SZNSZ tagjainak az összetétele is hasonló volt. Lásd DR. PÁL JÓZSEF: *Tanulmányok*, 10. p.

¹⁶ A. F. LAIDLLOW: *A szövetkezetek 2000-ben*. Szövetkezeti Kutató Intézet Közlemények 181. szám. Budapest, 1984, 160. p.

¹⁷ Erről A. F. Laidlow a következőképpen vélekedik: „A legszélsőségesebb és legtámadóbb beavatkozás a szövetkezetek ügyeibe akkor fordul elő az állam részéről, amikor az uralmon levő politikai párt képes a szövetkezeteket saját érdekében és céljaira felhasználni. Valami nagyon értékes vesz el akkor, amikor az élet politizálódása oly messzire megy, hogy lehetetlenné válik különbséget tenni az állam és a társadalom között.” A. F. LAIDLLOW: i. m. 105. p.

¹⁸ NYERS REZSŐ: *Szövetkezeti mozgalom a mai Magyarországon*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962, 19. p.

A szövetkezeti eszmerendszer általános képviselőit ellátó intézményeket az állam sok helyen kamarai jellegű hatáskörrel is felruházta (véleményezik a szövetkezeteket érintő jogszabály-tervezeteket, szakvéleményeket adnak ki, statisztikai adatokat gyűjtenek, évkönyveket jelentetnek meg stb.), mely többnyire együtt jár a kötelező tagság bevezetésével is.

Mivel a szövetkezeti mozgalom egyes ágazatainak nem azonosak a céljai, sőt gazdasági-társadalmi súlyuk is különbözik, ezért joggal merül fel az a kérdés, hogy ez mennyiben befolyásolja a közös szövetkezeti elvek kialakítását, értelmezését? A gyakorlatban általában a konszenzuseresés az ilyen témákban, de az is előfordul, hogy egy-egy nagy erőforrásokkal rendelkező ágazati szövetség magának vindikálja az egész szövetkezeti ügy általános képviselőit. Elmondható tehát, hogy az tekinthető egészséges állapotnak, ha minél több szövetkezeti ágazat rendelkezik országos szövetséggel.¹⁹

A polgári és a szocialista szövetkezeti mozgalomra egyaránt jellemző volt, hogy a szövetkezetek szövetségeket hoztak létre céljaik hatékonyabb elérése miatt. A központkényszer – vagyis hogy egy szövetkezetnek jogszabályi rendelkezés folytán kötelezően egy szövetkezeti központhoz kell tartoznia – „minden korban” a centralizáció felé mutat.

Külön kérdésként merül fel a szövetkezeti gondolkodásban, hogy középszintű területi vagy szakmai szövetségek működhetnek-e az országos szövetségi köteléken kívül? Esetleg ezen a szinten már célszerűbb a központkényszer? Lényegében tehát a következő szövetkezetpolitikai kérdésekről van szó:

1. Szükségesek-e a középszintű szövetkezeti szövetségek, vagy a szövetkezetek szövetségei csak országos kötelékben működjenek?
2. Amennyiben sor kerül középszintű szövetkezeti kötelék felállítására, akkor e szövetségek területi vagy szakmai alapon szerveződjenek?
3. A tagszövetkezetek és a szövetkezeti szövetség között hierarchikus viszony keletkezik-e, vagy csupán eseti kapcsolat?

A szövetkezeti mozgalom történetében már minden modell előfordult.

Magyarországon az 1968-as új gazdasági mechanizmus a korábbi szövetkezeti rendszer fellazítását eredményezte. Megszűnt a szövetkezeti szövetségek gazdaságirányító szerepe, és a mozgalmi jelleg dominanciája erősödött meg. Ennek az volt az előnye, hogy megteremtette az érdekegyeztetés lehetőségét az állami és szövetkezeti érdekviták esetén. Ezekben az években már a hazánkban működő 3 országos szövetség (TOT, SZÖVOSZ, OKISZ) számára is lehetőség nyílt gazdálkodó szervezetek létrehozására. (A 3 szövetséget a hasonlóságok mellett különbségek is jellemezték. Például más munkaügyi kérdések voltak a termelőszövetkezetekben és megint mások a fogyasztási szövetkezetekben.)²⁰

¹⁹ Az egykori Szovjetunóban és NDK-ban ezzel ellentétben például csak a fogyasztási szövetkezeteknek volt országos szövetsége.

²⁰ A fogyasztási szövetkezetek többnyire alkalmazottakkal dolgoznak, akiknek a munkavállalói érdekvédelmét a szakszervezet látja el. A termelőszövetkezetben a tagok tulajdonosok és

Elfogadhatjuk azt a tételt, hogy célszerű, ha a szövetkezeti szövetségek elvi-mozgalmi, érdekképviseleti funkció betöltése mellett - a piaci viszonyoknak megfelelően – részt vesznek a gazdasági életben is.

4. A szövetkezeti központok és kötelékek feladatai

A klasszikus szövetkezeti központ kezdetben (gyakran valamely kereskedelmi társaság – szövetkezet, korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság – formájában) szinte kizárólag üzleti vonatkozású ügyek lebonyolításával foglalkozott. Az egyes szövetkezeti központok feladatköre más és más volt az egyes szövetkezeti ágazatokban. A gyors döntések szükségessége miatt sokszor lehetőségük volt, hogy ténylegesen irányítsák a szövetkezetek üzleti tevékenységét (például a hitelszövetkezetek esetében a központ az alapszövetkezeteket látta el hitelekkel, illetve azok megtakarításait kezelte, vagyis a pénzforgalmukat irányította). Ez megnövelte a szövetkezetek versenyképességét. Tulajdonképpen így létrejöttek az integráció fejlett módszerét alkalmazó, a mai üzletláncoknak megfelelő egységek. Ennek az lett a következménye, hogy a menedzserek hatásköre megnőtt, és csökkent a szövetkezet önállósága is.

A kezdeti szövetkezeti mozgalomra az volt a jellemző, hogy a szövetkezés eszmei céljainak megvalósítása érdekében önálló szövetkezeti kötelékeket működtetett.²¹ E kötelékek (Angliában „Union”-nak, Németországban „Verband”-nak nevezték őket) az említett üzleti központoktól teljesen függetlenek voltak és önálló tevékenységet végeztek. Feladataikat a következőkben foglalhatjuk össze:²²

- a) a szövetkezeti gondolat népszerűsítése, terjesztése;
- b) a szövetkezeti érdekek hivatalos képviselete az állami szervek, hatóságok előtt;
- c) szaktanácsadás;
- d) nevelő-, oktató-, kulturális tevékenység;
- e) szaklapok kiadása.²³

A szövetkezeti központokba és kötelékekbe tömörülés nagy előnyöket biztosított az egyes szövetkezeteknek, hiszen a kisebb szövetkezetek önmagukban nem rendelkeztek kellő tőkeerővel, megfelelő piaci összeköttetésekkel, illetve gazdasági, jogi tájékozottsággal. Ezek nélkül pedig lehetetlen volt felvenni a versenyt a tőkeerős vállalatokkal.

dolgozók is egyben, és szakszervezet híján ezt a funkciót is a szövetkezeti demokrácia keretei között kell megoldani.

²¹ Az első szövetkezeti kötelék Schulze-Delitzsch „Allgemeiner Verband”-ja (1859) volt.

²² DR. PÁRTOS SZILÁRD – DR. SZILÁGYI LÁSZLÓ: i. m. 128–129. p.

²³ A Pestmegyei Hitelszövetkezet igazgatósági ülésén 1889. december 4-én határozták el egy szövetkezeti szaklap megindítását. 1890-ben meg is jelent a „Szövetkezés” című újság. In *Szövetkezés*, 1997/1–2. szám (XVIII. évfolyam) 173. p.

A központok és kötelékek tevékenysége a régiókon túlmenően országos jelleget is öltött. A központok sokszor olyan feltételeket rögzítettek az alapszabályban, mely magukhoz fűzte a tagszövetkezeteket. Ez akár a kizárólagosság követelménye is lehetett, vagyis a szövetkezetek az üzleteiket csak a központjuk útján bonyolíthatták le.

5. Összegzés

Az együttműködésre való törekvés a mozgalom kialakulásának kezdetétől fogva jellemzi a szövetkezeteket. A XIX. század második felétől fokozatosan alakulnak ki a szövetkezeti szövetségek. Nyugat-Európában – ellentétben Magyarországgal – a szövetkezetek alulról felfelé történő köteléképítése volt a jellemző. A szövetségek nemcsak gazdasági vonalon tevékenykedtek, hanem a szövetkezeti eszmeiség terjesztésének követelménye is megjelent tevékenységükben. A szövetségek a regionális kereteket túllépve országos kötelékeket hoztak létre, sőt 1895-ben Londonban megalakították a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségét, az SZNSZ-t (International Co-operativ Alliance – ICA). A szövetkezeti szövetségek állammal való együttműködése elkerülhetetlen és szükséges, de a túlzott állami befolyás sérti a szövetkezeti autonómiát.

II. A magyar szövetkezeti szövetségek kialakulása és rövid története

1. Az ószombati hitelszövetkezet megalakulása

Habár már az ókorban is léteztek a szövetkezetekhez hasonló szerveződések, a modern szövetkezeti mozgalom kezdő dátumának 1844. december 21-ét tekinthetjük, amikor Rochdale-ben 28 takács közösen létrehozta azt a szövetkezetet, melynek kisugárzó hatása volt Európára, de az egész világra is.

A Magyar Királyságban már 1845-ben(!) Gazda-Egylet néven hitelszövetkezet alakult a felvidéki Ószombaton, majd egy év múlva Petrócon is.²⁴

Hazánkban a reformkor és az 1848/49-es forradalom és szabadságharc számos eredményt hozott, melyek közül talán a legfontosabb a jobbágyosság felszabadítása volt. Az egykori jobbágyokból létrejövő kiszgazdaréteg azonban nem rendelkezett tőkével gazdasága működtetéséhez. Miután Magyarországon a pénzügyi viszonyok fejletlenek voltak, ezért a gazdák kénytelenek voltak uzsorakamatra adott hiteleket is igénybe venni. Mindezt tetézte, hogy a XIX. század második felében európai agrárválság bontakozott ki, mely tovább rontotta a kis területen gazdálkodók pénzügyi lehetőségeit. Ilyen előzmények után tehát érthe-

²⁴ Az ószombati szövetkezet Jurkovic Sámuel tanító kezdeményezésére jött létre. A szövetkezet a tagok takarékbetétjeiből álló tőkéből nyújtott tagjainak 6 %-os kamatra hiteleket, ami abban az időben rendkívül méltányos volt. Ehhez lásd DR. ROMAN HOLEC: A világ elsőként alakult hitelszövetkezete (Ószombat – Sobotiste, 1845). In *Szövetkezés*, 2001/2. szám XXIII. évfolyam 111–115. p.

tő, hogy a Kárpát-medencében először a hitelszövetkezeti mozgalom kibontakozása és sikere volt jellemző.

A fogyasztási szövetkezetek kialakulása is gyors ütemben fejlődött, melynek fő oka az volt, hogy a kiskereskedők, szatócsok boltjai monopolhelyzetüket kihasználva visszaéltek a kisjövedelmű fogyasztók kiszolgáltatott helyzetével. 1863-ban Első Pest-budai Fogyasztási Egylet néven a fogyasztási szövetkezet is megjelent a Magyarországon.

A köteléki hálózat kialakulása a XIX–XX. század fordulójáig világszerte szárba szökken. Magyarországon elsőként 1886-ban alakult meg a vármegye-határon túlnyúló köteléki hálózattal bíró Pest megyei Hitelszövetkezet. 1898-ban már létrejöttek az egész országra kiterjedő hatáskörrel rendelkező központok is: az Országos Központi Hitelszövetkezet, valamint a „Hangya” Termelő, Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet. 1920-ban megalakult az Iparosok Országos Központi Szövetkezete, majd 1922-ben az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ is. E szövetségek 1945-ig a magyar szövetkezeti mozgalom csaknem egészét felölelték.²⁵

A szövetkezeti központok magyarországi működésének kritikájaként említhető, hogy a központ túlzott befolyással bírt a tagszövetkezetekre, amelyek önállósága így nem lehetett teljes. Ez azt eredményezte, hogy a demokratikus öngazgatás visszaszorult, nem érte el a kívánt mértéket. A központok azonban tökéletesen beilleszkedtek a piacgazdaság rendszerébe.

2. A hazai szervezkedés, mint a nyugati minta tükörképe

Hazánkban már a XIX. század közepén kezdenek kialakulni a szövetkezeti szövetségek. A Magyar Királyságban ez – ellentétben a nyugat-európai fejlődéssel – felülről lefelé történt, vagyis először a szövetkezeti központok alakultak meg, és ezek szervezték maguk alá az alapszövetkezeteket. Ezáltal tehát a szövetkezeti központok irányították és ellenőrizték a tagszövetkezeteiket, melyek így alárendelt helyzetbe kerültek. Nyugaton ez pontosan fordítva történt: ott az alapszövetkezetek voltak a szövetkezeti központok felettesei.

Azt azonban nem lehet elvitatni, hogy a magyar szövetkezeti központok is növelték a gazdasági hatékonyságot. Emellett érdekérvényesítő funkciót is elláttak, nem is szólva arról, hogy a szövetkezeti mozgalom népszerűsítése is a célok között szerepelt.

A két háború között Magyarországon több szövetkezeti központ kimondottan sikeresen működött.²⁶

²⁵ DR. PÁL JÓZSEF: *Tanulmányok*, 8–9. p.

²⁶ Szemléltetésül álljon itt néhány adat: az Országos Központi Hitelszövetkezet legfontosabb tevékenysége a hitelszövetkezeteknek nyújtott hitelezés volt, amely 1932-ben 147.648.700 pengőt tett ki; míg a Hangya Termelő, Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet forgalma 1932-ben 46.635.460 pengő volt. A teljes adatbázis megtalálható a Magyar Szövetkezeti Évkönyvben (1933).

A teljes igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a XIX–XX. század fordulójára nagyobb eredményeket csak a gróf Károlyi Sándor által vezetett Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézete, továbbá a dr. Wolff Károly nevével fémjelzett nagyszombati Általános Takarékpénztár ért el. Ezért is mondja Galovits Zoltán már 1901-ben, hogy „nem marad más hátra, minthogy maga az állam járuljon hozzá a szövetkezetek alapításához és támogatásához, hogy az általuk elérendő cél mennél előbb megvalósulhasson”.²⁷

Mindezekre Galovits szerint Magyarországon a XX. század kezdetén azért van szükség, mert a „munka- és egyéni tulajdonszabadság elvein nyugvó társadalmunkban ijesztően emelkedik a vagyontalanok és éhezők arányszáma a gazdag tőkészekkel szemben”.²⁸

A kortárs Fráter Béla szerint a „szövetkezet feladata és célja általában a munkás-, kisiparos- és kisbirtokososztály jólétét előmozdítani és e célra az elszigeteltségükben tehetetlen erőket az *önvédelem, az önfenntartás és önsegély* eszméje alapján szervezett egységbe, szövetkezetbe tömöríteni”.²⁹

Abban a kérdésben, hogy a szövetkezeteket kik veszik leginkább igénybe, Galovits Zoltán a következőket mondja: „A szövetkezetek a bennök egyesülő különféle társadalmi osztályok közül a legnagyobb jelentőséggel bírnak azokra az osztályokra, amelyeknél az életfenntartás legfőbb tényezője a *munka*.”³⁰

Amint az látható, a Magyar Királyságban igen rövid idő alatt elterjedt és népszerűvé is vált a szövetkezeti mozgalom, melyet mi sem mutat jobban, mint hogy Magyarország alapítóként vett részt Londonban 1895-ben, amikor megalakult a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége (SZNSZ). Hazánk aktív szerepet vállalt a nemzetközi szövetkezeti mozgalomban is. 1904-ben a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége Budapesten tartotta meg a VI. Kongresszusát, ahol az SZNSZ Elnökségébe beválasztották a magyar Károlyi Sándor grófot is.³¹ A magyar arisztokráciából is vannak tehát, akik felkarolják a szövetkezés gondolatát. Magát a „szövetkezet” szót is egy arisztokrata, gróf Széchenyi István használta először Hitel című munkájában.

Az 1875. évi XXXVII. tc. I. részének szövetkezetekről szóló XI. címe³² lehetővé tette egy szövetkezeti láncolat kialakítását, majd a második világháborút

²⁷ DR. GALOVITS ZOLTÁN: *A magyar szövetkezeti jog*. Pátria Irodalmi Vállalat, Budapest, 1901, 4–5. p.

²⁸ Uo. 2. p.

²⁹ DR. FRÁTER BÉLA: *Gazdasági és ipari szövetkezetekre vonatkozó törvények rendszeres egybeállítására és magyarázata*. Politzer Zsigmond kiadása, Budapest, 1899, 17. p.

³⁰ DR. GALOVITS ZOLTÁN: *A szövetkezetek alapelve*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1913, 13. p.

³¹ Ennek a jelentőségét mutatja az is, hogy csaknem száz évet kellett várni arra, hogy ismét legyen magyar tag az SZNSZ Elnökségében: 2003-ban választották taggá Bartus Pált, az Általános Fogyasztási Szövetkezetek és Kereskedelmi Társaságok Országos Szövetségének (ÁFEOSZ) elnökét.

³² Ehhez lásd DR. VERES JÓZSEF: A szövetkezet jogi minősítése In *Szövetkezés*, 2002/1–2. szám XXIII. évfolyam, 56–59. p., valamint DR. RÉTI MÁRIA: A nemzetközi szövetkezeti elvek a főbb vagyoni jogi kategóriák tükrében. In *Szövetkezés*, 2002/1–2. XXIII. évfolyam 77–81. p.

követően alkotott szövetkezeti törvény (1947. évi XI. törvény) új intézményként létrehozta a Magyar Szövetkezeti Kamarát is.

1948-tól kezdődően azonban a szövetkezeti mozgalmat súlyos veszteségek érték: az alapszövetkezetek jelentős részének felszámolása mellett a szövetkezeti társulásokat, szövetségeket, továbbá a központokat államosították.

Csak 1956 után lesz lehetőség arra, hogy újabb alapszövetkezetek (takaré-, illetve lakásszövetkezet) jöjjenek létre. Megalakulhatott pár szövetkezeti szövetség is, amelyek létrehozták az Országos Szövetkezeti Tanácsot. Az 1968-as gazdasági reformtól számítva pedig a szövetkezeti vállalkozások kialakítása is megkezdődik. A szövetségek azonban továbbra sem folytathattak gazdasági tevékenységet.

3. Szövetkezeti szövetségek Magyarországon

A dualista Magyarország piacgazdasági körülményei között a szövetkezeti szövetségek kialakulását segítette, hogy működésüket – összehasonlítva a piacon működő más szervezetekkel – semmi sem korlátozta. Több esetben – Magyarországon például az Országos Központi Hitelszövetkezet és a Hangya Szövetség által létrehozott „Futurá”-nál – az állam a működésüket kifejezetten támogatta. Az is előnyt jelentett számukra, hogy a kötelékükbe tartozó szövetkezetek bevonásával olyan üzletláncot tudtak kialakítani, amely határozott üzleti előnyhöz juttatta a hálózatukat.³³

Magyarországon sajátos módon valósult meg a szövetkezeti szövetségek kialakítása:

- a) Az országos szövetségek – ellentétben a külföldi mintákkal – felülről lefelé szervezték meg a helyi hitel-, fogyasztási és egyéb szövetkezeteket.
- b) A szövetkezeti központok feladatköre a szövetkezeti élet minden területére kiterjedt (felölelte a gazdasági irányítást; a szervezési, ellenőrzési, oktatási, nevelési és érdekvédelmi feladatokat is).

Ezek következtében a szövetkezeti szövetségek elsősorban a gazdasági üzletkört preferálták, míg a szövetkezeti mozgalmi feladatokat nem karolták fel kellőképpen. Ennek az volt az oka, hogy a szövetkezeti központokban nem voltak olyan szakemberek, akik a szövetkezeti mozgalom társadalmi jellegével kapcsolatos feladatokat megfelelő súllyal elláthatták volna.³⁴

A szövetkezeti eszmeiség és társadalmi jelleg az országos jellegű ún. nagyszövetkezeteknél még jobban háttérbe szorult.³⁵ Ezek tevékenysége kizárólag a

³³ A kötelék belső szabályait nem állami intézkedések határozták meg, hanem az alapszabályok, amelyek a kötelékhez tartozás feltételeit is rögzítették.

³⁴ Más európai országban ezeket a feladatokat a szövetkezeti központoktól elkülönült szövetkezeti szövetségek látták el. Ehhez lásd DR. PÁL JÓZSEF (szerk.): *A szövetkezeti...* 11. p.

³⁵ Ezeknek az üzletköre kiterjedt az egész országra, de nem volt tagszövetkezeti hálózatuk (például Magyar Mezőgazdák Szövetkezete, Magyar Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezete stb.).

szövetkezet üzleti működtetését jelentette. (Kivételt képezett az 1904-ben alapított Általános Fogyasztási Szövetkezet [ÁFOSZ], amely mindig igyekezett a szövetkezet eszmei és mozgalmi jellegét is kifejezni.)

A XIX. század végén, a XX. század elején hazánkban is igény jelentkezett egy olyan intézményre, amely ellátná az egyetemes szövetkezeti érdekek képviselését és védelmét, méghozzá a Magyarországon működő valamennyi szövetkezetre kiterjedően. Erre azért is szükség volt, mert a hazai szövetkezetek jelentős része ekkor még minden központi köteléken kívül (önállóan) működött, valamint a főként kiskereskedelemben tevékenykedő fogyasztási szövetkezetek a magánkereskedelmi érdekeltségek állandó támadásainak célpontjai lettek. Ebben az időben törvényi előírás alapján a szövetkezeteknek mint kereskedelmi társaságoknak kizárólagos érdekképviselői szervei a kereskedelmi és iparkamarák voltak. Ez nem sok védelmet jelentett a szövetkezeteknek, sőt gyakran éppen a kamarák voltak a szövetkezetekkel szembeni támadások központjai. Így az a paradox helyzet állt elő, hogy a kereskedelmi és iparkamarák különféle vádaskodásokkal és támadásokkal gyengítették saját illetékfizető tagjaikat.

Látható tehát, hogy mindenképpen szükség volt egy egyetemes, az egész hazai szövetkezeti rendszert átfogó, valóságos érdekvédelmet kifejtő intézményre. Szükség volt rá, hiszen a kibontakozó szövetkezeti mozgalom egységbe kovácsolása, az egyes szövetkezeti ágazatok fejlesztése, valamint a szövetkezeti eszmeiség elterjesztése is feladatként tornyosult a XX. század eleji magyar szövetkezeti mozgalom előtt.

3.1. Az első hazai kezdeményezések

1893. március 10-én szövetkezeti tanácskozást tartottak hazánkban abból a célból, hogy megvitassák az első szövetkezeti törvényjavaslatot. Ekkor vetette fel Nagy Ferenc egyetemi jogtanár azt, hogy célszerű lenne egy szövetkezeti tanácsot felállítani, amely felkarolná a különféle szövetkezetek általános érdekeit, elvégezné a központi ellenőrzést, és egységes képviselteként lépne fel. Ezen az ülésen ott volt gróf Károlyi Sándor is, akinek a javaslatára a Pestmegyei Hitel-szövetkezetek 1894. május 24-én megtartott rendkívüli alakuló közgyűlésén meg is alapult az első hazai országos szövetkezeti szövetség, melynek rendjét „A Hazai Szövetkezetek Kötelékének Alapszabályai” tartalmazták. A szervezkedést a belügyminiszter is jóváhagyta.³⁶

Ezekben az alapszabályokban azt állt, hogy a kötelékbe ugyan felvehetők olyan szövetkezetek is, amelyek nem állnak üzleti összeköttetésben a Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézetével, de ezeknek csak korlátozott szavazati joguk lehet. Károlyi Sándor gróf azonban 1899-ben további lépésre szánta el

³⁶ CSEPREGI HORVÁTH JÁNOS: A magyar szövetkezeti intézmény története. II. k. Pátria, Budapest, 1935, 134. p.

magát akkor, amikor az Országos Központi Hitelszövetkezettel (OKH)³⁷ megkötötte azt az egyezményt, amely szerint a Hazai Központba tartozó szövetkezeteket átadta az OKH-nak. Ebben fogalmazta meg jövőre vonatkozó elképzelését is: „Ha Magyarországon oly testület jön létre, mely a szövetkezeti eszme fejlesztését és támogatását szellemi eszközökkel előmozdítja és az O.K.H. alapszabályaiban szervezett kongresszust pótolni alkalmas lesz, az O.K.H. késznek nyilatkozik, ezen netalán létesítendő, morális testületet erkölcsileg és anyagilag támogatni.”³⁸

A „Szövetkezetek Szövetsége” eszméjét ugyan széles körben ismertették, de a korabeli közöny miatt csak 1903-ban került újra napirendre³⁹, hogy létre kellene hozni a Magyarországi Szövetkezetek Szövetségét. A megvalósítást már csupán az 1904 szeptemberében Budapesten tartott nemzetközi szövetkezeti kongresszusra és kiállításra való előkészületek és az ezekkel járó sok munka hátráltatta. A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének VI. Kongresszusán gróf Károlyi Sándor elmondta, hogy „meg kívánjuk alakítani Magyarországon a szövetkezeti központoknak egy olyan szövetségét, amely a mi areopag-unk lenne. Ez a szövetség a szövetkezeti központok és az összes nagy szövetkezet delegáltjaiból épülne fel”.⁴⁰

A Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége (MSZSZ) alakuló ülését 1904. november 6-án tartották meg, ahol Károlyi hosszan fejtegette a Szövetség hivatását. Kiemelte, hogy a – korábban már említett – szövetkezeti törvényjavaslat a kereskedelmi és iparkamarák szerepét eltúlozná a szövetkezetek felett annál is inkább, mert közismerten e kamarák a szövetkezetekkel szemben tevékenykedtek. Ezért van tehát szükség az Szövetkezetek Szövetségére, amely az érdekvédelmen túlmenően a szövetkezeti haladás zászlóshajója is lehetne.

Az egyes minisztériumok között megkezdődött az aktatologatás, és közel két évig nem történt érdemi előrelépés.⁴¹

³⁷ Az 1898. évi XXIII. tc. alapján felállított OKH országos elnökét a király nevezte ki, míg egyik alelnökét a földművelésügyi miniszter állította, két igazgatósági tagot pedig a pénzügyminiszter. A vezérigazgatót a közgyűlés által delegált igazgatóság választotta. Részletesebben lásd ROMÁNY PÁL: Szövetkezetek Magyarországon I. In *Szövetkezeti alapismeretek*. Főiskolai jegyzet. Szolnok, 1998, 35–45. p.

³⁸ CSEPREGI HORVÁTH JÁNOS: i. m. 134. p.

³⁹ Ekkor gróf Széchenyi Imre a Magyar Gazdaszövetség közgyűlésén tartott előadásában utalt ennek szükségességére. In CSEPREGI HORVÁTH JÁNOS: i. m. 135. p.

⁴⁰ „Wir wünschen in Ungarn einen Bund der Genossenschafts-Zentralen zu gründen, welcher unser Areopag sein soll. Dieser Bund würde sich aus Delegierten der Genossenschafts-Zentralen und sämtlicher grossen Genossenschaften konstituieren.” In *Mitteilungen über den Sechsten Kongress der Internationalen Genossenschaftsallianz gehalten zu Budapest vom 5. bis 8. September 1904*. London, 1905, 209. p.

⁴¹ A kereskedelemügyi miniszter 1906. július 7-én kelt, 44.895/1906. számú rendeletével megállapította, hogy a Szövetség nem közönséges egyesület, hanem ipari, illetve kereskedelmi társulat (mert bejegyzett cégek és kereskedelmi társaságok egyesülése). Mivel azonban az alapszabály nem felelt meg a törvényi feltételeknek, ezért újra átdolgozásra visszakerültek az iratok a Magyar Gazdaszövetséghez.

Közben 1906. április 24-én meghalt a Szövetség létrehozásának szellemi atyja, gróf Károlyi Sándor. Halála megrázta és egy kicsit meg is akasztotta a magyar szövetkezetek szövetségének hivatalos létrejövetelét. Csak 1907-ben – miután megtörténtek azon intézkedések, melyek gróf Károlyi Sándor emlékének megörökítésével jártak – vette elő a Magyar Gazdászövetség a Szövetkezetek Szövetségének iratait. A korábbi formai hibákból tanulva megtörtént az alapszabályok korrigálása, és 1908. június 23-án tartották dr. Darányi Ignác elnöklétével a szövetség alakuló közgyűlését, mely megtárgyalta és elfogadta az immár a jogszabályoknak is megfelelő alapszabályokat. Az ez év októberében tartott közgyűlésen választották meg az elnökséget. A szövetség elnöke gróf Mailáth József (Károlyi Sándor közeli munkatársa) lett, míg alelnököknek Seidl Amburst, Bernát Istvánt, majd egy későbbi közgyűlésen gróf Károlyi Mihályt választották meg, míg az ügyvezető igazgató dr. Horváth János lett.

Az elfogadott alapszabályok a szövetség céljainak 3 irányát fogalmazták meg:⁴²

1. A szövetség és tagjai közötti kölcsönös érintkezését, mely által a magyar szövetkezetek közös kötelékbe kerülnek.
2. A szövetkezeti eszme és érdekek egységes képviselését.
3. A szövetkezetek ügye fejlődésének elősegítését.

E meghatározott célok elérésére a szövetség szövetkezeti kongresszusokat hív majd össze, és felveszi a kapcsolatot a külföldi hasonló intézetekkel.

A Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége feladatainak ellátása során figyelemmel kísérte a törvényhozást, az igazságszolgáltatásnak és közigazgatásnak szövetkezetekre vonatkozó működését; szakvéleményeket bocsátott ki; elvi kérdéseket vitatott meg; terjesztette a szövetkezeti eszmét írott formában is⁴³; állandó összeköttetést tartott fenn a szövetkezetekkel rokonszenvező politikai erőkkel stb.

A Szövetségnek voltak alapító, rendes, pártoló és tiszteletbeli tagjai.

- a) *Alapító tagok*: a hazánk területén működő országos és vidéki szövetkezeti központok és a nagy szövetkezetek, ha üzletrészes tagjaik száma az ötezeret meghaladta. Az alapító tagok évi tagdíjat fizettek, ami az előző évi tiszta jövedelmük 1 %-a volt.
- b) *Rendes tagok*: azon szövetkezetek, amelyek akár önállóan, akár valamilyen központ közvetítésével beléptek a Szövetségbe. Ez utóbbiak évi 2 korona, a többiek évi 5 korona tagsági díja fizettek.
- c) *Pártoló tag* lehetett minden olyan természetes vagy jogi személy, aki elkötelezett volt a szövetkezeti eszme mellett; tagdíjuk évi 10 korona volt.

⁴² CSEPREGI HORVÁTH JÁNOS: i. m. 145. p.

⁴³ A Magyarországi Szövetkezetek Szövetségének évkönyve a Magyar Szövetkezeti Évkönyv volt. Ezen túlmenően az MSZSZ hivatalos lappal is bírt: a Szövetkezeti Szemle a magyar közgazdasági sajtóban rangos helyet vívott ki magának.

A pártoló tag igénybe vehette a Szövetség irodáját, és tanácskozási joguk is volt a közgyűléseken és kongresszusokon.

- d) *Tiszteletbeli tagok*: jogaik megegyeztek a pártoló tagéval, de nekik nem kellett tagdíjat fizetniük.⁴⁴

A szövetség hivatalos neve a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége lett, hisz el akarták érni a nemzetiségi szövetkezetek és azok központjainak csatlakozását is. Ezek közül az erdélyi Raiffeisen Verband és a Mezőgazdasági Szövetkezetek Zágrábi Központja lépett be tagként. A többi nemzetiségi szövetkezet, valamint a munkásszövetkezetek túlzottan arisztokrata befolyásúnak tartották a Szövetséget, ezért nem lettek annak tagjai.

Azokat az ügyeket, melyek nem tartoztak a közgyűlés kizárólagos hatáskörébe, egy 24 tagú igazgatótanács intézte, mely az évi közgyűlés után saját tagjaiból 5 tagú végrehajtó bizottságot küldött ki. Az elnököt a közgyűlés választotta 3 évre, míg az igazgatótanács évente tagjaiból 3 alelnököt választott.

Évente, de legalább minden második évben kongresszust tartottak, melyen megtárgyalták a szövetkezeti ügy aktuális kérdéseit. A kongresszus napirendjét az igazgatótanács állapította meg, de az elnökét és tisztikarát maga a kongresszus választotta, továbbá ügyrendjét is maga állapította meg. A hozott határozatokat az igazgatótanács hajtotta végre.

3.2. Irodalom, sajtó, oktatás, továbbképzés

A Magyarországi Szövetkezetek Szövetségének fontos szervei voltak a szakosztályok. Az irodalmi és sajtóügyi, valamint az oktatásügyi és továbbképzési szakosztály gondoskodott a szövetkezeti tagok szakmai és általános műveltségének, kulturális színvonalának emeléséről.⁴⁵ Az irodalmi és sajtóügyi szakosztály legfontosabb célja a hazai szövetkezeti irodalom és szaksajtó fejlesztése volt. A szakosztály létrehozta a Magyar Szövetkezeti Könyvtár című szakirodalmi könyvsorozatot is, melynek 1914-ig 7 kötete jelent meg.

A Szövetség tanulmányai és közleményei az 1890-ben megindított Szövetkezés című folyóiratban, valamint 1896-tól a Magyar Gazdák Szemléjé-ben is megjelentek.⁴⁶ Az agrárszövetkezeti ügy szolgálatában állt a gróf Károlyi Sándorhoz közel álló ún. agrárius csoport „Hazánk” című politikai napilapja, valamint a „Budapesti Levelező” című nyomtatott napilap is, amely a polgári agrárszövetkezetekre vonatkozó híreket és közleményeket tartalmazta. Külön orgánuma volt az ÁFOSZ-nak, amely 1909-ben hivatalos közlönyt indított „Szövetkezeti Értesítő” címen. A felsoroltakon kívül természetesen gyakran közölt

⁴⁴ CSEPREGI HORVÁTH JÁNOS: i. m. 146. p.

⁴⁵ Részletesebben lásd uo. 146–149. p.

⁴⁶ Önálló lapja volt továbbá az OKH-nak, a Hangya központnak, a Gazdák Biztosító Szövetkezetének, a Magyar Kölcsönös Állatbiztosító Társaságnak, valamint a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének. In DR. PÁL JÓZSEF (szerk.): *A szövetkezeti...* 39. p.

szövetkezeti vonatkozású cikkeket a Népszava napilap és a Szocializmus folyóirat, melyek a Szociáldemokrata Párt sajtótermékei voltak.

Az MSZSZ oktatásügyi szakosztálya törekedett arra, hogy a tanítóképző intézetekben, a jegyzői tanfolyamokon, a mezőgazdasági szakiskolákban és a papnevelő főiskolákon a szövetkezeti ismeretek oktatását bevezessék. A szövetkezeti központokban és az országos jellegű nagyszövetkezetekben megindult a szakképzés: főleg az OKH-ban és a Hangya központban kezdik meg a szövetkezeti ellenőrök szakmai képzését, akiknek oktatása azért volt fontos, mert nekik kellett a falusi hitel-és fogyasztási szövetkezetek gyakorlati működését megindítani és a többnyire laikus elnököket, ügyvezetőket, könyvelőket stb. a mindennapi teendőkre betanítani. A szövetkezeti ellenőrök végezték természetesen a szövetkezetek ellenőrzését is.⁴⁷

Világviszonylatban is jelentős, hogy a Hangya központ 1917-ben 1 millió koronát ajánlott fel a kormánynak abból a célból, hogy Budapesten is létesítsenek közgazdasági egyetemet, mégpedig úgy, hogy a szövetkezeti ismeretek felsőfokú oktatását külön tanszék végezze. Ez a terv 1920-ban valósult meg. Ezáltal a Magyar Királyságban a világon elsők között a szövetkezeti elmélet a kötelező és rendszeresen előadott egyetemi tantárgyak közé került.

Első kongresszusát 1910. április 7–8-án tartotta a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége, melyen 5 központi szövetkezet, 107 köteléki szövetkezet, 5 nagyszövetkezet, 25 önállóan működő szövetkezet, 6 gazdasági egyesület, vagyis összesen 148 jogi személy vett részt.⁴⁸ A kongresszuson dr. Czettler Jenő (a külföldi szövetkezetek bemutatása), Mezey Gyula (a hitelszövetkezetek további feladatai a fogyasztási szövetkezetek felkarolásában), valamint Szikszay András (a szövetkezetek térfoglalása a közéletben) előadásai jelentettek iránymutatást a magyar szövetkezeti mozgalomnak. A kongresszus komoly erőket fordított a szövetkezeti irodalom és sajtó fejlesztésére: kis füzeteket adott ki, és a tagszövetkezetek tiszta jövedelme 4 %-ának illetően célokra történő fordítását javasolta.

A két és fél év múlva ugyancsak Budapesten sorra kerülő második kongresszuson a résztvevők számának gyors növekedése is jelezte, hogy egyre inkább elterjedt a szövetkezeti gondolkozás hazánkban: összesen 411 szövetkezet és testület⁴⁹ vett részt a kongresszuson 1400 küldött jelenlétével (emiatt az ülést a székesfőváros legnagyobb termében, a Vigadóban tartották). Az elhangzott előadások közül kiemelendő Meskó Pálé, melyet „A városi fogyasztók ellátása és a falusi termelők szövetkezése” címen tartott.⁵⁰

⁴⁷ Uo. 40. p.

⁴⁸ CSEPREGI HORVÁTH JÁNOS: i. m. 150. p.

⁴⁹ Országos és vidéki szövetkezeti kötelék 15, az OKH kötelékébe tartozó hitelszövetkezet 132, a Hangya kötelékébe tartozó fogyasztási és értékesítő szövetkezet 133, keresztény fogyasztási szövetkezet 4, tejszövetkezet 19, állattenyésztő és biztosító szövetkezet 14, földbérlet szövetkezet 4, szerb földművelő szövetkezet 8, önálló hitelszövetkezet 9, fogyasztási szövetkezet 13, egyéb szövetkezet 27, a szövetkezeti ügyet pártoló más testület 55.

⁵⁰ CSEPREGI HORVÁTH JÁNOS: i. m. 151. p.

Az 1914 őszére tervezett harmadik kongresszust megakadályozta az I. világháború kitörése, mely új irányba vitte el a szövetkezetek működését.

3.3. *A magyar szövetkezetek kapcsolata a külföldi mozgalmakkal*

Mint előbb említettük, a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének Budapesten megtartott VI. Kongresszusa (1904) bekapcsolta hazánkat a nemzetközi szövetkezeti mozgalom vérkeringésébe. A később megalakult Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége nagy súlyt fektetett a nemzetközi kapcsolatokra. Elérte azt is, hogy hazánkat Ausztriától elkülönítve vegyék számításba, noha Magyarországot ekkor jellemzően Ausztria tartományának tekintették. A nemzetközi szövetség intéző bizottságába gróf Mailáth Józsefet, Balogh Elemért és György Endrét is beválasztották. A Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége hazánk összes szövetkezetének képviselőjeként lépett be az SZNSZ-be, melynek részére évente jelentést is készített a hazai szövetkezeti viszonyokról. A Szövetség jó kapcsolatokat épített ki a Római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézettel, a bázeli fogyasztási szövetkezettel, a finnek, a lengyelek és a dánok szövetkezeteivel. Állandóan megkapta az akkor még londoni székhelyű⁵¹ SZNSZ hivatalos lapját, a *Bulletint*.

3.4. *A Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége munkájának értékelése*

A Magyarországi Szövetkezetek Szövetségének működése megmutatja azt a munkamegosztást, amely a piacon való érdekvédelmet az egyes országos szakmai szövetségek/központok feladatává teszi, míg a szövetkezés ügye egészének képviselését (politikai, társadalmi, jogi, kulturális, nemzetközi kapcsolatok területén) az általuk létrehozott országos központ, a Magyarországi Szövetkezetek Szövetségének hatáskörébe utalja.

Ezt a munkamegosztást az tette lehetővé, hogy a 13 alapító központ/szövetség vezetői az MSZSZ végrehajtó bizottságának a tagjai voltak. Sokan közülük a politikai életben is fontos szerepet tölthettek be, számosan közülük a felsőház tagjai voltak.

A Szövetség súlyát növelte az is, hogy a 13 alapító tag mellett 2658 rendes tagja is volt. Ezek többnyire az alapítókhoz kapcsolódó tagszövetkezetek voltak. Az MSZSZ együttesen közel négymillió szövetkezőt képviselt.⁵²

A Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége egyesületi formában működött, mely a tagszövetkezetek és azok központjainak fakultatív tömörülése és érdekképviseleti szerve volt. A fakultatív jelleget mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy semmiféle jogszabály nem kötelezte a szövetkezeteket a Szövetségbe való belépésre. Így a szövetkezetek hivatalosan elismert érdekképviseleti szervei

⁵¹ Ma már az SZNSZ székhelye a svájci Genfben van.

⁵² DR. PÁL JÓZSEF: *Tanulmányok*, 17–21. p.

ezután is a kereskedelmi és iparkamarák maradtak, ahová továbbra is kamarai tagdíjat kellett fizetniük.⁵³

A Szövetség 37 éves fennállása (1908–45) alatt az eredeti céloknál sokkal szerényebb működést fejtett ki, amit jól mutat, hogy 1924–30 között tevékenysége szünetelt a szövetkezeti központok teljes részvétlensége miatt. A Szövetség működésének szerény eredményei arra vezethetők vissza, hogy a szövetkezeti központok és az országos nagyszövetkezetek féltékenyen ügyeltek arra, hogy saját hatáskörükön és vezető pozíciójukon csorba ne essék. Ezt könnyedén meg is teheték, hiszen a Szövetség elnökségében, igazgatótanácsában és végrehajtó bizottságában többnyire a központok és nagyszövetkezetek tényleges vezetői foglaltak helyet, továbbá az igencsak szűkös költségvetést is a központok és nagyszövetkezetek tagdíjai fedezték.

A Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége e szűkös keretek között elsősorban az országos szövetkezeti kongresszusok szervezésével tünt ki.

A Szövetség legfontosabb feladata az egyetemes szövetkezeti érdekek képviselete és védelme volt, melyre azért volt szükség, mert a kereskedelmi és iparkamarák nem képviselték megfelelően a szövetkezetek érdekeit. A Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége képviselte tehát a szövetkezeti mozgalmat a kormányzati szervek, a törvényhozás, más hatóságok és a gazdasági érdekeltségek felé.

Az érdekvédelmi tevékenységbe tartozott az is, hogy fellépjen a falusi tanítók és lelkészek szövetkezeti tevékenysége érdekében a kultusztárcánál, illetve az egyházi főhatóságoknál. Ennek oka az volt, hogy a fogyasztási és tejszövetkezetek vezetői nagy százalékban e két értelmiségi rétegből kerültek ki. A Szövetség igyekezett elérni azt, hogy a szövetkezetek az adó-és illetékterhek terén minél kedvezőbb elbírálásban részesüljenek.

Az ismertetett területeken a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége kétségtelenül elért több-kevesebb eredményt, de hangsúlyozandó, hogy mégsem lett vezető szerve az akkori magyar polgári szövetkezeti mozgalomnak. Valójában inkább közös tanácskozó fórumként és adminisztrációs irodaként működött, melyet nagy részben a kezdeményező Károlyi Sándor gróf iránti kegyeletből és azon gyakorlati okból tartottak fent, hogy így nagyobb erejűnek tűnhetett a magyar szövetkezeti mozgalom. Érezhető befolyást azonban a Szövetség nem gyakorolt a polgári szövetkezetekre, hiszen irányítói tulajdonképpen ugyanazok voltak, akik a szövetkezeti központokat és a polgári szövetkezeti hálózatot vezették.⁵⁴

A Szövetség egészen 1945-ig működött; ekkor megszűnt, és helyébe az Országos Szövetkezeti Tanács (OSZT) lépett. Sajnálatos módon az új hatalmi elit hatására a szövetkezeti mozgalomban is bekövetkezett vezetőcserék azt ered-

⁵³ DR. SZILÁGYI LÁSZLÓ: *Szövetkezeti érdekképviselet és a magyar szövetkezetek nemzetközi kapcsolatai*. Budapest, 1968, (Kézirat, megtalálható a Szövetkezeti Kutató Intézet könyvtárában) 4–5. p

⁵⁴ DR. PÁL JÓZSEF (szerk.): *A szövetkezeti...* 41. p.

ményezték, hogy az új rendszer a Magyarországi Szövetkezetek Szövetségét a régi rendszer kreációjának tekintette, sőt a volt alkalmazottakra is gyanakvással tekintettek. A nemzetközi szövetkezeti kapcsolatok megszakadtak, sőt a magyar mozgalom SZNSZ-tagsága is megszűnt, noha hazánk alapítóként vett részt a világszövetség létrehozásában 1895-ben. A kialakuló új szervezet teljesen elől-ről akart mindent kezdeni, az előzmények teljes figyelmen kívül hagyásával.

4. Összegzés

A XIX. század közepén a gazdasági viszonyok Magyarországon is lehetőséget teremtettek a szövetkezeti mozgalom gyors elterjedésére. Hazánkban történelmi okokból a hitelszövetkezetek és a fogyasztási szövetkezetek terjedtek el a legnagyobb számban. A magyar szövetkezeti hálózat kialakulása a nyugati mintával ellentétesen történt, hiszen nálunk a szövetkezeti központok szervezték maguk alá az alapszövetkezeteket. A Magyar Királyságban rövid idő alatt népszerűvé vált és elterjedt a szövetkezeti mozgalom, 1886-ban már létrejött az első vármegyehatáron átnyúló köteléki hálózat is. Magyarország alapítóként vett részt a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének londoni megalapításán, mely 1904-ben Budapesten tartotta VI. Kongresszusát. A magyar szövetkezés atyja, gróf Károlyi Sándor kezdeményezésére megkezdődnek az előkészületek egy országos szövetkezeti szövetség felállítására: a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége (MSZSZ) 1908-as megalakulását követően – pár évnyi szünetelést leszámítva – egészen 1945-ig végezte tevékenységét, mellyel a vártnál szerényebb eredményeket ért el a hazai szövetkezeti központok hatáskörfélése miatt.

III. Az Országos Szövetkezeti Tanács

1. Az OSZT létrejötte

A II. világháború szörnyű következményei a magyar szövetkezetekre is hatással voltak. A háborús pusztítás eredményeként összeomlott a gazdaság, és hosszú hónapokig a hiány és a cserekereskedelem jellemezte a hazai állapotokat. A gazdasági javak nagy része megsemmisült (elpusztult hazánk nemzeti vagyonának 40 %-a). Magyarország 25 éven belül immár másodszer szenvedett el katonai vereséget, az ország területe ismét megcsonkult, a háború áldozatainak magas száma mellett ráadásul még a megszálló szovjet csapatok is elhurcoltak több százezer embert (köztük jelentős számú civilt) a Szovjetunióba. Ilyen helyzetben kellett új reményt adni a lakosságnak, ami nem volt egyszerű feladat. A gazdasági talpra állás komoly akadálya volt az is, hogy hivatalnokok és gazdasági szakemberek tömegei menekültek el az országból.

Azokon a területeken, ahol már áthaladt a front, megkezdődött az élet újjászervezése. Az Ideiglenes Kormány egyik első rendelkezése kimondta a tagszövetkezetek függetlenítését a központoktól. Erre akkor azért volt szükség, mert

az ország nyugati felén folyó harcok miatt a szövetkezetek és a központok helyi kirendeltségei irányítás nélkül maradtak.⁵⁵

A vezető nélkül maradt vállalatok, bankok, gyárak stb. élére a Nemzeti Bizottságok mindenütt ún. ötös bizottságot állítottak, melyek – a Függetlenségi Front összetételének megfelelően – a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt és a Szakszervezeti Tanács egy-egy képviselőjéből álltak. Ez alapján vette át a Hangya vezetését egy ötös bizottság a Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. február 8-i határozata alapján, melynek tagjai Becskó József (MKP), Hamburger Sándor (MSZDP), dr. Némethy Jenő (FKgP), Farkas Ferenc (NP) és Kovács Zsuzsa (Szakszervezeti Tanács) voltak.⁵⁶

Az ötös bizottság első ülésén már nyilvánvaló lett, hogy a szövetkezeti vonal széles területén kell újjászervezni a munkát, ezért az ötös bizottság felkérte a Budapesti Nemzeti Bizottságot, hogy helyezze a felügyeletük alá a többi szövetkezeti intézményt is. A kérés meghallgatásra talált, így megszületett a Szövetkezeti Ötös Bizottság, amely a hitelszövetkezeteken kívül felügyelte a hazai szövetkezeti élet egész területét.

A bizottság azonnal munkához látott, és megkezdte a nagyobb szövetkezetek vagyonának számbavételét, valamint az alkalmazottak politikai igazolásának előkészítését.

A Budapesti Nemzeti Bizottság a feladatok sokasága miatt 1945. március 7-én 10 főre emelte a bizottság tagjainak számát, és a hitelszövetkezeteket is bevonta az ellenőrzött körbe. Ezen intézkedések meghozatalát az is segítette, hogy Farkas Ferenc a Budapest Nemzeti Bizottság főtitkára is volt.

A tízes bizottság első ülését a Budapesti Nemzeti Tanács helyiségében, az Újvárosházán tartotta, és – Farkas Ferenc javaslatára – felvette az Országos Szövetkezeti Tanács elnevezést. Új bizottsági tagok lettek: Árokszállásy Sándor (MKP), Propper Sándor (MSZDP), Tildy Zoltán (FKgP), Kovács Imre (NP) és Bónis József (Szakszervezeti Tanács). Az OSZT első elnöke a volt ötös bizottság elnöke, Hamburger Sándor lett.

Az Országos Szövetkezeti Tanács vezetőségében az említett szervezetek arányosan vettek részt, és felosztották egymás között a különböző szövetkezeti központokat.⁵⁷ Az OSZT fő feladata a szövetkezeti hálózatnak az egyes politikai

⁵⁵ A második világháborút követően a magyar szövetkezeti mozgalomnak nagy lökést adott a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány által 1945. március 15-én kibocsátott – az 1945. évi VI. törvénnyel törvényerőre is emelt – 600/1945. ME rendelet, mely „A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról” intézkedett. Ennek a rendeletnek a nyomán megkezdődött Magyarországon a földreform: többnyire cselédek, mezőgazdasági munkások és törpebirtokosok jutottak földhöz, akik – miután önmagukban nemigen tudtak volna boldogulni – számos szövetkezetet alapítottak.

⁵⁶ BÓNIS JÓZSEF: *Szövetkezeti életünk a felszabadulás után (1944–49)*. A Szövetkezetek Országos Szövetségének Szövetkezeti Kutató Csoportja által megjelentetett tanulmány. Budapest, 1959, 9–10. p.

⁵⁷ A kisgazdák a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetét, a szociáldemokraták a Hangyát és az Országos Központi Hitelszövetkezetet, a parasztpártiak az Országos Földhitelintézetet, a kommu-

pártok érdekkörébe vonása, illetve az ennek során lejátszódó összeütközések rendezése volt, továbbá természetesen közreműködött a szövetkezetekről szóló 1947. évi XI. törvény kidolgozásában is.

A Budapesti Nemzeti Bizottság a tízes bizottság feladatát úgy határozta meg, hogy a bizottság a szövetkezetek igazgatóságai számára törvényben megjelölt jogkörök ellátására jogosult. Ez a megfogalmazás a későbbiekben még sok vita alapját képezte.

Az OSZT végül további két fontos feladatot tűzött maga elé:

1. Az első volt a szövetkezeti központok és az egyes szövetkezetek talpra állítása, melynek érdekében saját tagjaiból vagy külsősökből szakembereket küldött ki a szövetkezeti központok, illetve az egyes szövetkezetek élére. E megbízottak szinte korlátlan jogkörrel vezették az intézmények ügyeit.
2. Fontosabb volt a szövetkezeti élet elvi alapjainak megteremtése. A magyar nagybirtokok felosztása után reális alternatívaként merült fel a mezőgazdaság szövetkezetek segítségével történő felvirágoztatása. Elsőként tehát igyekeztek a fogyasztási és a mezőgazdasági szövetkezetek központi intézményeit újra működőképessé tenni.

Az OSZT alelnökeivé Tildy Zoltánt és Farkas Ferencet választották, míg a Tanács főtítkára – Árokszállásy Sándor rövid munkáját követően – Bónis József lett.⁵⁸

Hamburger Sándor az OSZT megbízása alapján a Hangya /ő már 1919-ben a Hangya politikai biztosa volt/, Farkas Ferenc az Országos Földhitelintézet, Propper Sándor az OKH, Becskő József a Magyar Mezőgazdák, Árokszállásy Sándor az OMTK és a MATEOSZ, Bónis József a három Futura szövetkezet (METESZ, Olajmagértékesítő és Rizstermelő szövetkezetek) vezetését látta el. A Tanács többi tagja csupán a rendszeres tanácskozásokon vett részt, ahol a központok vagy szövetkezetek élére kiküldött tanácstagok beszámoltak a vezetésük alatt álló vállalatok ügyeiről, továbbá megvitatták a szövetkezeti életet érintő fontosabb kérdéseket.⁵⁹

Az OSZT tagjai gyakran változtak: Tildy Zoltán köztársasági elnökké történő megválasztásakor természetesen lemondott tagságáról, helyét Kerék Mihály, a képviselőház későbbi elnöke foglalta el. Kovács Zsuzsa helyére a Szakszerve-

nisták az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központot és a Tejtermelők és Tejszövetkezetek Országos Szövetségét vonták befolyásuk alá, míg a Szakszervezeti Tanácsnak a Gazdák Biztosító Szövetkezete és a szövetkezeti vállalatok jutottak. In DR. GYENIS JÁNOS: *A magyarországi szövetkezeti mozgalmak története (1945–1990)*. Kéziratként kiadja a Szövetkezeti Alapismeretek sorozat III. kötetének második füzeteként az Erdei Ferenc Szövetkezeti Alapítvány és a Kecskeméti Szövetkezeti Iskoláért Alapítvány. Budapest, 1994, 17. p.

⁵⁸ DR. PÁL JÓZSEF (szerk.): *A szövetkezeti...* 52. p.

⁵⁹ Voltak olyan szövetkezetek, ahova külsős szakembereket delegált az OSZT. Például Barcza Sándort, a Kereskedelem- és Szövetkezetügyi Minisztérium későbbi államtitkárát, aki a Gazdák Biztosító Szövetkezete élére került. Lásd DR. PÁL JÓZSEF (szerk.): *A szövetkezeti...* 53. p.

zeti Tanács előbb Szaploncai Gyulát, majd Gárdos Máriát,⁶⁰ a magyar női munkásmozgalom régi harcosát küldte.

A magyar szövetkezetek a háborút követően siralmas helyzetben voltak. Kifosztott, összelőtt raktárak, boltok és hivatali helyiségek maradtak a háborús pusztítás eredményeként.⁶¹ Az ostromot követően a pénz szinte elvesztette funkcióját, és általánossá vált a cserekereskedelem. A szövetkezeti központok nagy erővel igyekeztek javítani a közellátáson. A Futura kétmillió pengőt bocsátott a közellátási kormánybiztosság rendelkezésére, valamint autókon és kocsikon küldte vidékre dolgozóit, hogy onnan élelmiszert hozzanak. A METESZ Szabolcs vármegyei szervezete kilogrammonként 45 fillérért vásárolta fel a burgonyát,⁶² majd a budapesti közellátási kormánybiztosság rendelkezésére bocsátotta. Ezt azután 6 pengőért adták, letörve ezzel a horribilis árakat.

Az OSZT legfőbb feladata volt, hogy hitelt szerezzen a vezetésére bízott szövetkezeteknek. Az első nagyobb segítség az volt, hogy a gyümölcsfelvásárlásra megszavazott hitelekbelől 50–50 millió pengőt juttatott a budapesti és vidéki szövetkezetek számára.

A Hangya a székesfővárosban előállított iparcikkeket igyekezett a falura juttatni, hogy élelmiszere cserélje, majd a Kereskedelmi Minisztérium megbízásából elindított „árucsera akció” során textilárut vitt vidékre.⁶³ Még ebben az évben további 500 millió pengő értékű különféle iparcikket szállított a Hangya a vidéki településekre.

Az 1945-ben megtartott Őszi Vásáron már az is kiderült, hogy a Hangya 1541 tagszövetkezete 2475 szövetkezeti boltot üzemeltet, és termelési eredményei már meghaladják az 1943-as évet.

Az újjáalakult AFOSZ fuzionált a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezetével, melynek eredményeképpen egy jól kiépített szövetkezeti hálózat birtokába jutott. Az üzemi elosztókon kívül 140 boltot üzemeltetve nagy szerepet játszott a főváros közellátásában, és igyekezett megfékezni az egyre nagyobb méreteket öltő feketepiacot.

2. Az Országos Szövetkezeti Tanács tevékenysége a megalakulást követően

Miután a kormány Budapestre költözött, rendeletben kívánta megszabni az OSZT feladatát. A tervezetet 1945 októberében az Ideiglenes Nemzeti Kormány 8840/1945. M. E. számú rendeletként hagyták jóvá.⁶⁴ A rendelet előírta, hogy

⁶⁰ Gárdos Mária lett később az OSZT alelnöke, valamint a Szövetkezeti Élet (az OSZT lapja) felelős szerkesztője.

⁶¹ Egyedül a Futura jelentett kivételt, melynek pánccs szekrényében – teljes megdöbbenésre – néhány millió pengőt talált az új vezetőség. In DR. PÁL JÓZSEF (szerk.): *A szövetkezeti...* 53. p.

⁶² Budapesten ekkor 50(!) pengőt is elkértek a burgonya kilójáért.

⁶³ Akkoriban nagy dolognak számított, hogy például 200 ezer darab zsák, 12 ezer pár női, további 12 ezer pár gyermekharisnya, 36 ezer pár férfizokni, valamint 45 ezer darab női és férfi meleg alsó került vidékre. Részletesebben lásd DR. PÁL JÓZSEF (szerk.): *A szövetkezeti...* 57. p.

⁶⁴ Megjelent a Magyar Közlöny 1945. október 2-i, 141. számában.

minden szövetkezet köteles volt az OSZT-nél bejelentkezni. A bejelentéshez csatolni kellett az alapszabályokat, a megállapított utolsó mérleg- és eredmény-számlát, továbbá az igaztóság és felügyelőbizottság tagjainak nevét és lakcímét tartalmazó jegyzéket.⁶⁵

A rendelet széles jogköröket biztosított az OSZT-nek, hiszen lehetőség volt arra, hogy valamely tagjával vagy más küldöttel képviseltesse magát bármely szövetkezet rendes és rendkívüli közgyűlésén. A közgyűlés összehívását megelőzően legalább 8 nappal értesíteni kellett az OSZT-t, mely bármely szövetkezettől felvilágosítást kérhetett, és megjelenésre kötelezhette a szövetkezet igazgatóságának vagy felügyelőbizottságának bármely tagját és a szövetkezet bármely alkalmazottját. A Tanács továbbá bármely szövetkezetenél felülvizsgálatot tarthatott, melyet egy ellenőr végzett el.⁶⁶

Fontos rendelkezés volt, hogy az OSZT közgazdasági érdekből vagy egyéb fontos okból javaslatot tehetett a vállalat tárgya szerint illetékes miniszternek, hogy a szövetkezet alapszabályának módosítására, esetleg szövetkezetek más szövetkezettel való egyesülésére van szükség.⁶⁷ A miniszter jogosítványai közé tartozott végső esetben akár a szövetkezet feloszlata is.⁶⁸ Az OSZT tehát általános ellenőrzési jogosítványokat kapott a magyar szövetkezetek felett.

A rendelet eredményeképpen elkészült összeállítás szerint az OSZT-nél 4857 darab szövetkezetet tartottak nyilván.⁶⁹

3. Új szövetkezeti központok alakulása

Az agrárpártok azon az állásponton voltak, hogy a falusi szövetkezetek az agrárpártok, míg a városi szövetkezetek a munkáspártok befolyása alá kell, hogy kerüljenek. Az új szövetkezeti központokat tehát a szövetkezetek területi hovatartozása alapján akarták felállítani, nem pedig feladataik szerint. Ebbe a Magyar Kommunista Párt nem ment bele, mert attól tartottak, hogy ezzel a lépéssel a parasztság gazdasági és politikai irányítása teljesen az agrárpártok kezébe kerülne. Az agrárpártok a munkásosztály érdekkörében az ÁFOSZ-t, valamint a városi fogyasztási és ipari termelő szövetkezeteket hagyták volna.

A kommunisták azonban szintén szerették volna a falut befolyásuk alá vonni, ezért olyan megállapodást sikerült elérniük, amely két szövetkezeti központ létrehozását indítványozta:

- a) a Fogyasztási Szövetkezetek Országos Tanácsa (FSZOK) a fogyasztási,

⁶⁵ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 8.840/1945. M. E. számú rendelete az Országos Szövetkezeti Tanácsról és a szövetkezeteknél közgyűlés tartásáról 3. §.

⁶⁶ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 8.840/1945. M. E. számú rendelete az Országos Szövetkezeti Tanácsról és a szövetkezeteknél közgyűlés tartásáról. 5–7. §-ok.

⁶⁷ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 8.840/1945. M. E. számú rendelete az Országos Szövetkezeti Tanácsról és a szövetkezeteknél közgyűlés tartásáról. 11. §.

⁶⁸ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 8.840/1945. M. E. számú rendelete az Országos Szövetkezeti Tanácsról és a szövetkezeteknél közgyűlés tartásáról. 9. § (3) bek.

⁶⁹ DR. PÁL JÓZSEF (szerk.): *A szövetkezeti...* 60. p.

b) a Mezőgazdasági Szövetkezeti Központ (MSZK) a mezőgazdasági szövetkezeteket és szövetkezeti szövetségeket fogta össze.

4. A hiperinfláció

A háború végét követően egyre inkább felgyorsult az infláció, melynek következtében a szövetkezetek is válságos helyzetbe kerültek. Az Országos Szövetkezeti Tanács elérte, hogy a szövetkezeti hitelek az OSZT hitelügyi bizottságának javaslata alapján kerüljenek folyósításra, és csak a kétmilliárd pengőnél nagyobb hiteleknél kellett a Gazdasági Főtanácshoz fordulni. A hitelek visszafizetésére azt javasolták, hogy az 50 %-ban sima pengőben, 50 %-ban pedig adópengőben történjék.⁷⁰

1946 augusztusában bevezették a forintot, mely stabil pénz volt ugyan, de az infláció okozta sebek nagyon mélyek voltak. A szövetkezetek a stabilizáció érdekében előállított pénzhiány és ugyanakkor a szilárd pénz okozta növekvő árukereslet következtében válságba kerültek, hisz nem volt pénzüik az árubeszerzésre. Az OSZT 1946. október 2-án országos ankétot szervezett, és több hitelt, igazságosabb árulosztást és a kormány nagyobb támogatását kérték. E kéréseket Nagy Ferenc miniszterelnök elé terjesztették. A szövetkezetek hiteligénye 340 millió Ft volt. Ez hatalmas és irreális összegnek számított akkor, amikor a stabilizáció miatt 1947 júliusáig mindössze 1 milliárd Ft összegű bankjegy forgalomba hozatalát engedélyezték. Az OSZT maga is belátta, hogy követelése teljesíthetetlen, de ezzel mégis jelezte a kormánynak, hogy a szövetkezeteknek jelentős hiteligénye van. A szövetkezeti vezetők visszafogottságát jól mutatja a következő idézet:

„Egyetlen tökeforrásunk, a Magyar Nemzeti Bank csak nagyon óvatosan vehető igénybe, ha nem akarjuk a nagy áldozatokkal megteremtett stabilizációt veszélyeztetni. Szövetkezeteinknek mindent el kell követniük, hogy tagjaik saját erejéből szerezhessék meg tökeszükségletük jelentős részét. Áru és anyagkészletük, munkaerejük mobilizálásával elkerülhetik a hitelek igénybevételét.”⁷¹

Az OSZT 1946. november 30-án és december 1-jén megrendezte a II. szövetkezeti ankétot is, melynek napirendjén már az áru- és hitelellátás mellett a szövetkezeti tervgazdálkodás, a szövetkezeti sajtó és a szövetkezeti nevelés kérdései is szerepeltek. Itt már ki is mondták, hogy a magyar szövetkezeti mozgalom a mezőgazdasági termelési vonalon kell, hogy keresse a maga helyét.

Az ankéton felszólalt Bárányos Károly földművelésügyi miniszter is, aki szerint sok a három szövetkezeti központ, hiszen ezek párhuzamosan akarják építeni a maguk szervezetét. A miniszter kérte, hogy a szövetkezetek először egymás között vitassák meg, hogy tulajdonképpen mit is szeretnének.

„Ez az ország túl kicsi, túl szegény ahhoz, hogy a szövetkezeti életben bizonytalan úton járva, még hosszú idő múlva sem tudjuk, hogy mit akarunk és

⁷⁰ Uo. 62. p.

⁷¹ *Szövetkezeti Élet*, 1946. október 15. 1. p.

hová akarunk jutni. ...Döntsük el, mit akarunk, döntsük el, mi a helyes és akkor ahhoz, erős elhatározással, mindnyájan alkalmazkodhatunk. Enélkül mi eredményt nem érhetünk el, viszont ebben az esetben meg vagyok róla győződve, hogy megtaláljuk azt a helyes utat, amelyeken járva a széles, nagy tömegeknek biztosítani tudjuk a nyugodt, gondtalan, zavartalan megélhetést és tudjuk biztosítani a szebb, jobb magyar jövőt, amelyet mindnyájan várunk.”⁷²

5. A Kereskedelem- és Szövetkezetügyi Minisztérium

A második világháborút követő években a szövetkezeti mozgalom fő területe a falu, illetve a mezőgazdaság volt. Azok az elképzelések erősödtek meg, amelyek szerint a nagybirtokok felosztása után kialakult kisbirtokos egyéni áruteremelő mezőgazdaság távolabbi jövője csak a szövetkezeti összefogás valamilyen útján biztosítható.

Mint azt láttuk, minden párt számolt a szövetkezeti mozgalommal, de perspektivikus koncepcióval egyik párt sem rendelkezett. A szövetkezetekben dolgozó tömegek megszerzéséért és a mozgalom jövőjének körvonalazásáért folytatott csatározások már 1946-ban elkezdődtek.

A kormányzat a szövetkezeti ügyel egységes szövetkezeti főhatóság felállításával, intézményesen kívánt gondoskodni. Ezt segítette elő, hogy az államhatalom ideiglenes gyakorlásáról szóló 1945. évi XI. tc. 13. § (2) bekezdésébe foglalt rendelkezéssel törvényerőre emelt 11.000/1945. M.E. rendelet a Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztériumból kiváló Kereskedelmi Minisztériumot Kereskedelem- és Szövetkezetügyi Minisztériummá bővítette. A minisztérium 1948-ig maradt meg ebben a szervezeti struktúrában.⁷³

Az újonnan kialakult helyzet a szövetkezeti rendszer törvényi szabályozásátette szükségessé. A Kereskedelem- és Szövetkezetügyi Minisztérium felállítására és ügykörének megállapítása után dr. Jócsik Lajos szövetkezetügyi államtitkár irányítása mellett a legrövidebb időn belül megkezdtek a reformtörvény tervezetének előkészítését.⁷⁴

1946 márciusában megkezdődött a törvényelőkészítő munka a koalíciós pártok, a szakszervezet és a szövetkezeti szakemberek bevonásával. A szövetkezeti mozgalom jövőjéről vallott elképzelések a politikai harcok közepette annak függvényében alakultak ki, hogy az egyes pártok milyen koncepció alapján képzelték el az ország további gazdasági és társadalmi fejlődését.⁷⁵

⁷² *Szövetkezeti Élet*, 1946. december 20. 26. p.

⁷³ Meg kell jegyezni, hogy a szövetkezeti ügyet sem korábban, sem 1948 után ilyen magas fokú állami intézmény nem irányította.

⁷⁴ DR. BOROS LAJOS: Az 1947. évi XI. szövetkezeti törvény előkészítése. In *Szövetkezés*, 1998/1. XIX. évfolyam 103–104. p.

⁷⁵ NAGY LÁSZLÓ: *A szövetkezeti jog alapkérdései*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977, 18. p.

6. A jelentősebb politikai pártok elképzelései a szövetkezés terén

A Magyar Kommunista Párt három fő feladatot tűzött ki: az álszövetkezetek elleni harcot, a szövetkezeti központok korábbi rendszerének megszüntetését, valamint a földműves-szövetkezetek erőteljes fejlesztését.

A Nemzeti Parasztpártot (és azon belül Veres Pétert) is foglalkoztatta a falusi szövetkezeti forma jövője, és 1945-ben a mezőgazdasági szövetkezés koncepcióját akként fogalmazta meg, hogy a külső gabonatermelés gépesítése szükséges – esetleg laza szántószövetkezetek útján –, a belső termelésben pedig a legteljesebb egyéni szabadság, vállalkozói verseny a célszerű, a feldolgozásban és értékesítésben pedig megint szövetkezés.⁷⁶

A Szociáldemokrata Párt tűzte zászlajára az ipari szövetkezés fejlesztésének szükségességét. Ez azzal magyarázható, hogy a kisiparosok tömegei támogatták a Szociáldemokrata Pártot. A párt elképzeléseit jól szemlélteti az alábbi idézet: „Beszerző, termelő és értékesítő szövetkezetek alakítása a kézművesség részére. Ezek segítségével részesei lehetnek a nagybani beszerzés útján a gépek alkalmazása minden előnyének, valamint közvetlen kapcsolatot teremthetnek a fogyasztók széles rétegével.”⁷⁷

7. Az 1947. évi XI. törvény

7.1. Az 1947. évi XI. törvény előzményei; a törvényhozás mint a politikai harc eszköze

Vita a pártok között 1946-ban nem azon robbant ki, hogy támogatni kell-e a szövetkezeti mozgalmat falun és városon egyaránt, hiszen ebben lényegében a koalícióhoz tartozó minden párt megegyezett. A fő töréspont ott volt, hogy mi a szövetkezet lényege, s milyen szerepet játszik a társadalomban.

Az 1947. évi szövetkezeti törvény előkészítése és annak országgyűlési megvitatása alkalmas fórumot nyújtott a pártoknak, hogy szövetkezeti programjaikat kifejtsek, amely végül a nézetek polarizálódásához vezetett. A pólus egyik oldalán a Kisgazdapárt a korábbi szövetkezési jelleg fenntartása mellett volt. Ez kifejezésre jutott abban a felfogásában is, amely szerint a szövetkezetbe bármilyen tőkeerővel rendelkező személy beléphetett. További szempontjai voltak a kisgazdáknak, hogy támogatták a tőkeérdekeltség arányához igazodó plurális szavazati rendszert, az üzletrészek jegyzési lehetőségének korlátlanságát, a szövetkezetek politikai semlegességét.

A Baloldali Blokkhoz tartozó pártok koncepciójában – a kistermelők fokozottabb védelme, szervezettségük előmozdítása, a limitált üzletrész, az egy tag – egy szavazat elve mellett – szerepelt a szövetkezetek társadalom általi meghatá-

⁷⁶ VERES PÉTER: *Szabad ország, szabad munka*. Sarló kiadása. Budapest, 1945, 40–41. p.

⁷⁷ TELLÉR GYULA: Kisipari szövetkezetkonceptió és szövetkezetpolitika Magyarországon 1945–70. *Szövetkezeti Kutató Intézet Közlemények*, 75. szám, 1971, 19. p.

rozottsága is. Erdei Ferenc drasztikusan fogalmaz akkor, amikor kijelenti, hogy a „szövetkezetek többé nem kis gazdasági egységek társulásai a kapitalizmus feltételei között, hanem a gazdasági szervezés legmegfelelőbb eszközei a paraszti és ipari kistermelésnek tervgazdálkodási keretében való beilleszkedésére és ezáltal a nagytőkés kizsákmányolás megszüntetésére”.⁷⁸

7.2. Beindul a kodifikáció

A Kereskedelem- és Szövetkezetügyi Minisztérium első lépésként megindította a szabályozásra szoruló kérdések felkutatását, hogy azután ezeknek az adatoknak a birtokában válassza meg a szabályozandó területeket. Első lépésként 1946. március 11-én a rádió és a sajtó útján egy felhívást tett közzé, melyben felkért minden szövetkezeti szervet és egyént, aki valaha szövetkezeti ügyekkel foglalkozott, hogy tapasztalatait, észrevételeit ossza meg a minisztériummal. Ezzel kapcsolatban 9 pontból álló kérdéssort fogalmaztak meg, amely az előmozdító és hátráltató okokra, a demokratikus szervezetrendszerre és szükséges intézkedésekre vonatkozott. A lakosság biztatására az is szerepelt a felhívásban, hogy a demokrácia egyben kötelességet jelent a közösség ügyeiben való részvételre, és ezért fontos mindenkinek a tapasztalata.

Ezzel egyidejűleg a minisztérium megkezdte a szövetkezetekre vonatkozó belföldi és külföldi joganyag, valamint társadalompolitikai és közgazdasági anyag összegyűjtését.

A munka kezdetén érkezett meg a Kereskedelmi- és Szövetkezetügyi Minisztériumba a Gazdasági Főtanács átirata, mely 1946. április 18-át jelölte meg a szövetkezeti törvénytervezet elkészítésének határnapjául. Ennek a nagy terjedelmű reformtörvénynek az elkészítésére azonban az egyhónapos határidő rövid volt, és már akkor világos volt az is, hogy a május 1-jéig meghosszabbított határidő sem elegendő. Ezért Rónai Sándor kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter kérésére a Minisztertanács július 1. napjáig meghosszabbította a határidőt.

A minisztérium igyekezett a rendelkezésre álló rövid időt jól kihasználni, ezért külön felhívta a Függetlenségi Frontba tömörülő pártokat, a többi minisztériumot, valamint a szövetkezeti érdekeltségeket, hogy közöljék azokat a politikai, illetőleg szakmai szempontokat, amelyeket a szövetkezeti törvényben kodifikálásra ajánlanak. Válaszként a Szociáldemokrata Párt egy komplett törvénytervezetet küldött, de a többi párt is állásfoglalást adott ki ebben a témában.

A rádió és sajtó útján közzétett felhívásra beérkezett válaszokat a Kereskedelem- és Szövetkezetügyi Minisztériumban feldolgozták, összevetették a vonatkozó bel- illetve külföldi joganyaggal, majd ennek alapján elkészítették a törvénytervezet nyers vázlatát.⁷⁹ Ezt vette alapul a minisztérium a részletes terve-

⁷⁸ ERDEI FERENC: *A magyar szövetkezeti mozgalom új útjai*. Sarló kiadása, Budapest, 1948, 11. p.

⁷⁹ DR. BOROS LAJOS: i. m. 105–106. p.

zet kidolgozása során. Az első és talán legnehezebb feladat a szövetkezet fogalmának meghatározása volt, hiszen ez nagy mértékben befolyásolta a kodifikáció további témaköreit is. A minisztérium a szövetkezeti jog reformja főbb kérdéseinek, valamint a szövetkezet fogalmának megvitatására 1946. május 2-ára értekezletet hívott össze, melyen képviseltették magukat a Függetlenségi Népfrontba tömörült pártok, a minisztériumok és az Országos Szövetkezeti Tanács, valamint több kiváló szakember is részt vett az ülésen. Az értekezlet támogatta a minisztériumnak azt a javaslatát, hogy egy önálló szövetkezeti kódexet kell alkotni. A résztvevők a törvény egyik sarkalatos pontjának a szövetkezet fogalmát tartották, azonban a konkrét szövegben nem tudtak megállapodni. A Kereskedelem- és Szövetkezetügyi Minisztérium ezek után felkérte az értekezleten résztvevőket, hogy a minisztérium által készített fogalomban szereplő kifejezések értelmezését készítse el, továbbá közöljék az arra vonatkozó észrevételeiket.

7.3. Készülőben az első tervezet

A munka során egyre világosabbá vált, hogy a fogalmat véglegesen csak a tételes jogi szabályozás teljes ismeretében lehet meghatározni, és ez az Országgyűlés feladata lesz. A Kereskedelem- és Szövetkezetügyi Minisztérium az összegyűjtött és rendszerezett anyag segítségével elkészítette az első törvénytervezetet, melyet Rónai Sándor kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter 1946. július 23-án a Minisztertanács elé terjesztette. A Minisztertanács utasítására a tervezet pártközi értekezlet elé került, hogy a Kisgazdapárt időközben elkészült törvénytervezete és a minisztérium tervezete közötti különbségeket megvitatásák. A két tervezetben mutatkozó elvi ellentétek megszüntetésére sorozatos pártközi értekezleteken (1946. augusztus 7., 8., 13., 21. és 23.) sikerült megállapodásra jutni, s a megállapodásnak megfelelően a szerkesztők újra átdolgozták a tervezetet. Ezt Rónai Sándor kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter előterjesztésére a Minisztertanács 1946. szeptember 6-án tartott ülésén fogadta el, majd 1946. szeptember 17-én a kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter mint a Magyar Köztársaság Kormányának törvényjavaslatát a Nemzetgyűlés elé terjesztette.

A Nemzetgyűlés a javaslatot a közgazdasági és közlekedésügyi, valamint igazságügyi bizottsága elé utalta, hogy ezek előzetes véleményt mondjanak róla. A bizottság 1946. november 28–29-én megtartott ülésén úgy határozott, hogy a javaslatot több módosítással ugyan, de a Nemzetgyűlésnek elfogadásra ajánlja. A Nemzetgyűlés 1946. december 4., 5., 6., 10., 11., 12., 13-án tartott ülésein a javaslatot előbb általánosságban, majd több módosítás keresztülvezetése után részleteiben is elfogadta.⁸⁰

⁸⁰ Uo. 110. p.

7.4. *A szövetkezeti központokra vonatkozó lényegesebb szabályok az 1946 decemberében elfogadott, de hatályba nem lépett törvényben*

Mint azt látni fogjuk, a köztársasági elnöki vétó miatt a Nemzetgyűlés által elfogadott törvény még nem léphetett hatályba. Érdekes azonban megvizsgálni, hogy eredetileg hogyan tervezték szabályozni a szövetkezeti központokat, és végül mi is került bele az 1947. évi XI. tc-be. A Tildy Zoltán által megfontolásra visszaküldött törvény (a továbbiakban: Tervezet) a VIII. fejezetében tartalmazta a szövetkezeti központokra vonatkozó szabályokat. A Tervezet 133. § (1) bekezdése kimondja, hogy „az ugyanazon gazdasági tájon működő különböző szövetkezetek gazdasági tájontkint – annak forgalmi központjában – tájszövetkezeti központot, ugyanazon szakszövetkezetek pedig – tekintet nélkül működési területükre – szakszövetkezeti központot alakíthatnak.”⁸¹

A szakszövetkezeti központok tagszövetkezetei kétharmad részének határozata alapján a Kormány – a Kamara javaslatára – az összes szakszövetkezeti központból egy országos szakszövetkezeti központ felállítását is engedélyezhette.

A 134. § rendelkezése alapján a központ tagja csak szövetkezet lehet. A szövetkezet közgyűlése – a törvény korlátai között – szabadon határozhatott arról, hogy a szövetkezet belép-e vagy sem valamely központ kötelékébe.

Ha a szövetkezet az előírt feltételeknek megfelelt, akkor jelentkezése esetén kötelező volt felvenni a központba. Ennek megtagadására csak akkor volt lehetőség, ha tájszövetkezeti központ esetében a szövetkezet székhelye nincs a központ gazdasági tájának területén, szakszövetkezeti központ esetében pedig akkor, ha a belépni kívánó szövetkezet nem sorolható a központba tömörült szakszövetkezetek közé. Ha a belépést a központ megtagadta, akkor a szövetkezet 15 napon belül a kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszterhez fordulhatott. A miniszter hozzájárulása a központ hozzájárulását pótolta [134. § (2) bek.].

Ki kell emelni, hogy a szövetkezet a 134. § (3) bek-e alapján csak egyetlen tájszövetkezeti központ tagja lehetett, de lehetősége volt a szakmájának megfelelő szakszövetkezeti központhoz is csatlakozni.

A Tervezet szerint a szövetkezeti központ közgyűlése a tagszövetkezetek küldötteiből állt. A központ alapszabálya állapította meg, hogy az egyes tagokat hány szavazat illette meg. Minden tagszövetkezetnek azonban legalább egy szavazattal kellett rendelkeznie [135. § (1) bek.].

A Tervezet kötelezővé tette, hogy a központ évente legalább egyszer ellenőrizze a tagszövetkezetet:

⁸¹ DR. BOROS LAJOS – DR. FÜLÖP KÁLMÁN: *A szövetkezeti törvény és magyarázata (alapítási okirat- és alapszabálymintával)*. Magyar Állami Nyomda, Budapest, 1947, 147. p. (A könyvet később bezúzátták. Az 1947. évi XI. törvényt a II. kiadás tartalmazza. Dr. Pál József gyűjteményéből.)

- Az ellenőrzés során a központ megbízottja részt vehet a tagszövetkezet közgyűlésén, igazgatósági és felügyelő bizottsági ülésein. Ezeken fel is szólalhat, és indítványokat is tehet, de szavazati joga természetesen nincs.
- A központ kérhette, hogy a közgyűlés tárgysorozatára felveendő bármely ügyre vonatkozó iratokat 15 nappal a közgyűlés előtt megtekinthesse, és kérhette azt is, hogy a nyolc napon belül tett észrevételeit a szövetkezet igazgatósága a közgyűlés elé terjessze.
- Felülvizsgálhatta a tagszövetkezet egész ügyvitelét, így könyveit, ügykezelését, mérlegét, leltárát, zárszámadásait.
- A tagszövetkezettől bármely ügyben kérhetett felvilágosítást [137. § (1)–(2) bek.].

A tagszövetkezet köteles volt a központot a közgyűlés összehívásáról legalább nyolc nappal korábban értesíteni [137. § (3) bek.].

A Tervezet szabályozta a tagszövetkezetek alapszabályának módosítását is. Ez csak akkor volt érvényes, ha a módosításhoz a központ hozzájárult. Ez is mutatja az alá-fölérendeltség magas fokát. Ezt enyhítette, hogy ha a központ 15 nap alatt nem nyilatkozik, akkor a hozzájárulást megadottnak kell tekinteni. A központ elutasítása esetén a végső szót azonban itt is a kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter mondta ki. Amennyiben egy szövetkezet egyidejűleg több központnak is a tagja volt, akkor az alapszabály módosításához minden olyan központ hozzájárulása kellett, amelynek tagja volt [139. § (1)–(2) bek.].

A szabályozásnak ez a módja lehetővé tette, hogy kialakuljon egy hálózat a szövetkezeti központ, a regionális központ és az alapszövetkezet között. A tájszövetkezeti szervezkedés főként Szabolcs és Szatmár megyékben hozott számottevő eredményeket, de az ország több megyéjében is megkezdődött a szervezkedés. Ennek a rendszernek az érvényesülése megszüntethette volna a két háború között sokat bírált felülről lefele irányuló hálózatszervezés sok hátránnyal járó gyakorlatát és összeilleszthető lett volna az ebben az időben még meglévő szövetkezeti hálózatokkal is, melyeket működőképesé tehetett volna. A törvény azonban ez utóbbi miatt futott zátonyra.⁸²

7.5. Az 1947. évi XI. törvény országgyűlési vitája

A szövetkezeti központok politikai befolyásolásáért hatalmas politikai küzdelem folyt. A középpontban a Hangya szövetkezeti szervezet volt, amely a Kisgazdapárt befolyása alatt állt. A fent bemutatott, 1946 decemberében beterjesztett Tervezet ezt a politikai befolyást megerősíthette volna, ezért a kommunisták vezette baloldal manővert indított a visszavonására. Tildy Zoltán helyt adott e törekvéseknek, és a törvényt nem írta alá. A köztársasági elnök az 1946. évi I. tc. 9. §-ában biztosított jogával élve visszaküldte azt a Nemzetgyűlésnek azzal az indoklással, hogy annak 153. §-a különösen sérti az építőipari munkásság

⁸² DR. PÁL JÓZSEF: *Tanulmányok*, 26. p.

szerezett jogait, de a valódi ok a kommunisták nyomása volt. Az MKP ugyanis már nem elégedett meg azokkal a lehetőségekkel, melyeket szövetkezetpolitikája számára a törvény biztosított volna. Tildy emellett újabb megfontolásra ajánlotta a javaslat 189. §-át is.

A Nemzetgyűlés az 1946. december 19-én tartott ülésén a javaslat 153.§-ának korábban megvitatott és a parlamenti bizottság által javasolt szövege helyett a Rónai Sándor miniszter által javasoltat fogadta el. A törvénytervezet 189. §-a a Hangya szövetkezetek központjával volt kapcsolatos. A Nemzetgyűlés úgy határozott, hogy ezzel a kérdéssel a koalíciós pártok megegyezése után fog ismét foglalkozni. A koalícióban részt vevő pártok a kérdés tárgyalása során abban egyeztek meg, hogy – a hitelszövetkezetek központjától eltekintve – a különböző szakszövetkezeti központok beolvasztásával egy országos szövetkezeti központot, a Magyar Országos Szövetkezeti Központot kell felállítani. Ennek megfelelően a törvényjavaslat ismét átdolgozásra került, és azt a Minisztertanács az 1947. március 23-án tartott ülésén el is fogadta.

Ilyen előzmények után került a javaslat ismét a Nemzetgyűlés elé, mely a tervezet 189. §-ával az 1947. március 28-án tartott ülésén foglalkozott. Az előadó, Takács Ferenc javaslatára a Nemzetgyűlés úgy határozott, hogy a kereskedelem- és szövetkezetügyi minisztert új javaslat előterjesztésére utasítja. Rónai Sándor a Minisztertanács által már elfogadott javaslatot 1947. április 9-én nyújtotta be, és kérte annak sürgős tárgyalását.

A javaslat végül mint az 1947. évi XI. törvénycikk került be a magyar jogszabályok közé. A törvény 1947. május 1-jén lépett hatályba, de a kommunisták jogtechnikai machinációja miatt⁸³ a gyakorlatban nem kerülhetett alkalmazásra.

7.6. Az 1947. évi XI. törvény változtatásai az 1946 decemberében elfogadott törvényen (a „Tervezet”-en)

Az 1947. évi XI. törvény – ellentétben az 1946-os tervezettel – már csak egyetlen, konkrétan megnevezett szövetkezeti központról szól a korábbi tervezetnek demokratikus, alulról szervezett tájszövetkezeteken alapuló központjaival szemben: „A mezőgazdasági és ipari termelés, valamint értékesítés zavartalan-sága, továbbá az ország dolgozó népének fogyasztási javakkal való ellátása érdekében Magyar Országos Szövetkezeti Központot (M.O.SZ.K.) kell felállítani.” [1947. évi XI. törvény 133. § (1) bek.].

A M.O.SZ.K. az országos jellegű szövetkezeti központok ügykörébe tartozó minden feladat tekintetében jogosult volt eljárni.

A törvény is kimondja, hogy a központ tagja csak szövetkezet lehet. [1947. évi XI. törvény 134. § (1) bek.]. A Tervezet szabályai visszaköszönnék a tagfelvételtől szóló rendelkezéseknél: a M.O.SZ.K. alapszabályának megfelelő szövetkezetek felvételét nem lehetett visszautasítani.

⁸³ Lásd később!

A M.O.SZ.K a hitelszövetkezetek kivételével minden más szövetkezeti központ feladatát ellátta, a törvény felügyeleti, ellenőrzési és igazgatási jogokkal ruházta fel.

A M.O.SZ.K 1947. július 1-jén kezdte meg működését. A központba beolvadt a Földművelésügyi Szövetkezetek Országos Központja, a Fogyasztási Szövetkezetek Országos Központja, a Mezőgazdasági Szövetkezeti Központ, a Hangya és több más központi szövetkezet és szövetkezeti központ, valamint a szövetkezeti központok érdekeltségébe tartozó vállalatok és részvénytársaságok.⁸⁴ 1948 novemberében olvadt be a M.O.SZ.K-ba a TETOSZ (Tejtermelők és Tejszövetkezetek Országos Szövetsége).

A M.O.SZ.K a beolvadt központok és egyéb szervek alkalmazottait megtartotta, s így több mint 6000 embert foglalkoztató, bürokratikus szervezetté vált, amelynek 21 főosztálya, 120 osztálya volt.⁸⁵

A közgyűlésre vonatkozó rendelkezések, a M.O.SZ.K. ellenőrzési joga, valamint a tagszövetkezetek alapszabályának módosítása tekintetében a törvény-szöveg megegyezik az 1946-os Tervezetben leírtakkal. Természetesen itt már minden az egyetlen országos központra vonatkozik.

A kommunista diktatúra kiépülésének az ilyen törvényi szabályozás már jobban kedvezett, hiszen csak egy központ működött, így elég volt egy helyen befolyást szerezni, hogy az egész rendszert felügyelet alá lehessen vonni.

7.7. A Magyar Szövetkezeti Kamara

A gazdasági központként működő M.O.SZ.K. mellett a törvény rendezte a szövetkezetek törvényes érdekvédelmét, amikor létrehozta a Magyar Szövetkezeti Kamarát,⁸⁶ amelynek – a törvény erejénél fogva – az ország minden szövetkezete tagja lett (1947. évi XI. törvény 157. §).

A Kamara feladata a hazai szövetkezeti élet figyelemmel kísérése lett volna, így az, hogy:

- a) vizsgálja a szövetkezeti eszme tartalmát és feltételeit;
- b) szolgálja és segítse elő a szövetkezeti mozgalom fejlődését;
- c) segítse a szövetkezeti tagok társadalmi felemelkedését;
- d) védje a szövetkezetek gazdasági érdekeit;
- e) próbáljon összhangot teremteni a különböző szövetkezetek között;
- f) vizsgálja a szövetkezetek kereskedelmi, ipari és más vállalatokhoz való viszonyát;
- g) tartson fenn állandó kapcsolatot a szövetkezetek érdekében a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem törvényes érdekképviselői szerveivel;
- h) kísérje figyelemmel a nemzetközi szövetkezeti mozgalmat.

⁸⁴ Például a FUTURA, a NOSTRA, az Állatértékesítő Rt. stb.

⁸⁵ GULYÁS PÁL (szerk.): *Mezőgazdasági Szövetkezetek Magyarországon*. Készült a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsának megbízásából. Budapest, 1985, 27. p

⁸⁶ Az 1947. évi XI. törvény X. fejezete „A szövetkezetek érdekképviselője” címet viselte.

E feladatai körében a szükséges intézkedések megtétele céljából a Kamara javaslatokat tesz a Kereskedelmi- és Szövetkezetügyi Miniszternek. A Kamara a Kereskedelmi- és Szövetkezetügyi Miniszter felügyelete alatt állt (1947:XI. törvény 160. §).

A törvény szerint a kormány köteles a szövetkezetekre vonatkozó javaslatokat és rendelet-tervezeteket a Kamarával közölni, és amennyiben a Kamara ezzel nem ért egyet, ellenvéleményét a törvényhozás előtt ismertetni kell (1947:XI. törvény 159. §).

Az 1947. évi XI. törvény szerint a Kamarát az elnök és a főtitkár együttesen képviselik, akadályoztatás esetén helyetteseik járnak el.

A törvény rendelkezett a Magyar Szövetkezeti Kamara vezetéséről is, és kimondja, hogy a Kamara fő szervei a közgyűlés és az igazgatóság. A közgyűlés a szövetkezeti képviselők közül áll, akiket megyénként titkos szavazással a szövetkezeti megbízottak⁸⁷ maguk közül választottak először egy, majd három évre. A M.O.SZ.K. titkos szavazással legfeljebb 25 szövetkezeti képviselőt választhatott.⁸⁸ Előremutató mozzanatként került a törvénybe, hogy a Kamara közgyűlése a szövetkezeti élet kiválóságai közül 12 szövetkezeti képviselőt választhatott. Demokratikusnak tűnő rendelkezés volt, hogy a megbízottak az általuk választott szövetkezeti képviselőt bármikor visszahívhatták. A közgyűlést évente legalább egyszer kellett összehívni, elnöke a Kamara elnöke volt. A közgyűlés hatáskörébe tartozik a szövetkezetpolitikai és szövetkezetgazdasági kérdésekben való állásfoglalás (164. §).

A Kamara ügyintézését a főtitkár vezetésével a tisztségviselők végzik.

A szövetkezeteknek a Kamara költségeinek fedezésére az ügyrendben megállapított tagdíjat kellett volna fizetniük. A Kamara tagdíjat megállapító határozata ellen a Kereskedelmi- és Szövetkezetügyi Miniszterhez lehetett fordulni. Az elmaradt tagdíj a közzadók módján behajtható (166. §).

A törvény rendelkezései alapján a szövetkezet a Szövetkezeti Kamarán kívül más érdekképviseleti szervnek, így a Kereskedelmi–Iparkamarának, a Mezőgazdasági Kamarának, az Ipartestületnek kötelezően már nem tagja, tehát semmiféle tagdíjat vagy illetéket fizetnie nem kell. A jogszabály azt is tartalmazta, hogy amennyiben a szövetkezet a korábbi tagságát nem tartja fenn, akkor az 1947. október 31-én megszűnik. Ez a rendelkezés nem vonatkozik a tejszövetkezetekre, amelyek a Tejtermelők és Tejszövetkezetek Országos Szövetségének továbbra is kötelezően tagjai maradtak (168. §).

A Kamara a szövetkezetek egymás közötti és másokkal való ügyleteinek előmozdítására országos szövetkezeti vásárt állíthat fel. A vásár a szövetkezetek eladásra szánt vagy beszerezni kívánt áruit nyilvántartotta és közvetítette. Ezért a tevékenységéért a Kamara közvetítési díját szedhetett (171. §). E rendelkezés

⁸⁷ A szövetkezeti megbízottakat minden szövetkezet közgyűlése titkos szavazással hozott határozat alapján küldte ki.

⁸⁸ Az 1946-os Tervezetben az szerepelt, hogy az országos jellegű szakszövetkezeti központok titkos szavazással legfeljebb öt, a tájszövetkezeti központok pedig legfeljebb három szövetkezeti képviselőt választhatnak. 165. § (4) bek. In DR. BOROS LAJOS – DR. FÜLÖP KÁLMÁN: i. m. 171. p.

célja az volt, hogy a szövetkezetek kapcsolatait elmélyítse, és ezáltal a szövetkezeti élet egészséges fejlődését előmozdítsa.

Fontos rendelkezés, hogy a Kamara választott bíróságot is létesíthetett a szövetkezeti viszonyból származó perek és a vásárral kötött ügyletekből származó viták eldöntésére (172. §). Természetesen ez a választott bíróság nem határozhattott volna azokban a perekben, amelyek a törvényszéki hatáskörbe tartoztak.

7.8. Az 1947. évi XI. törvény „elhalása”

A Magyar Kommunista Párt 1947. július 10-én tartott szövetkezeti konferenciája a földművesszövetkezetek központba helyezéséről döntött. Az év második felében elindított 3 éves terv ugyan még jelentős irányváltást nem tartalmazott, de az MKP-ban heves viták folytak a mezőgazdaság és a szövetkezetek jövőjéről. A vita meghatározó szereplői Nagy Imre, Donáth Ferenc, Hegedűs András és Gerő Ernő voltak. A Gerő Ernő által kidolgozott marxista irányelvekkel Nagy Imre nem értett egyet. Ezek az irányelvek a falusi beszerző és termelőszövetkezeteket vették alapnak. Kimondták, hogy a földművesszövetkezeti mozgalmat nemcsak az újgazdákra és a szegényparaszti rétegekre kell kiterjeszteni, hanem a középparasztságra is, amelyet fokozatosan meg kell barátkoztatni a szövetkezeti termelés gondolatával.⁸⁹

Miután a szövetkezeti törvény 186. §-a alapján a kormány a törvény rendelkezéseinek alkalmazását a földműves-szövetkezetekre vonatkozóan külön rendeletben határozta meg, a törvény tulajdonképpen teljesen kiüresedett. A falusi szövetkezeteket ugyanis alig egy éven belül egyesítették a földművesszövetkezetekkel, amelyekre az 1947. évi XI. törvény már nem vonatkozott. A törvény alig egy év után feledésbe merült, nem valósultak meg a Magyar Szövetkezeti Kamarára vonatkozó elképzelések sem. Az OSZT még működik ugyan, de tevékenysége egyre inkább formálissá válik.

Az 1947. évi XI. törvény tehát lényegében elhalt.

1947 végén és 1948 elején a falusi szövetkezeti kérdés a Nemzeti Parasztpártban és az MKP-ban a politikai élet homlokterébe került: a Magyar Kommunista Párt III. konferenciája már a szövetkezeti kérdés megválaszolását tekintette az egyik legfontosabb feladatának. Elmondható, hogy 1948 elejére az MKP és a Nemzeti Parasztpárt a szövetkezetpolitika tekintetében szinkronba került.⁹⁰

A döntő fordulópont Rákosi Mátyás 1948. augusztus 20-i kecskeméti beszéde volt, ez adta meg a jelt a mezőgazdaság tömeges kollektivizálására.

1948-ban a M.O.SZ.K. is átalakult, és jogutódjaként létrejött a Szövetkezetek Országos Szövetsége (SZÖVOSZ). Ezzel az átalakulással a két háború között működő központoknak a M.O.SZ.K.-ba bevitt vagyontárgyainak túlnyomó többsége államosításra került. A SZÖVOSZ a kialakuló tervutasításos rendszer

⁸⁹ DR. PÁL JÓZSEF (szerk.): *A szövetkezeti...* 107. p.

⁹⁰ TÓTH ISTVÁN: *A Nemzeti Parasztpárt története 1944–48.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1972, 272–273. p.

hierarchiájában – lényegében minisztériumi hatáskörű – központi irányító szervvé alakult. A SZÖVOSZ demokratikus köntöst vett fel: a vezetőit kongresszuson választották. 1967-ig azonban a szövetkezeteket illetően kiadott testületi határozatai kötelezőek, miniszteri utasításokkal egyenértékűek voltak. A SZÖVOSZ-t bízták meg a magyar szövetkezeti mozgalom nemzetközi képviselésével is, továbbá a keretében szervezték meg a kutatómunkát, valamint a hazai és külföldi sajtószolgálatot.⁹¹

Fél évszázad távlatából jól láthatjuk, mennyire igazak Romány Pál szavai, aki szerint „bizonyítottak tekinthető, hogy semmilyen »szövetkezeti rendszer« nem lehet kizárólagos jellemzője a nemzetgazdaságnak. A gazdaság résztvevőinek érdekeltisége és lehetősége változatosabb igényeket követ. Ugyanakkor a világgazdaság számszerűen igazolja azt is, hogy országok sorában töltöttek – és töltenek – be nélkülözhetetlen szerepet a szövetkezetek a gazdaság és társadalom legkülönbözőbb területein.”⁹²

8. 1948–68: az OSZT megszűnése

1948-ra teljesen megszűnt az OSZT működése, és a közös szövetkezeti ügy intézményes képviselése 20 évre megszakadt. Az ágazati szövetkezeti érdekeket 1947-től a már említett M.O.SZ.K., majd 1949-től a fogyasztási szövetkezetekre vonatkozóan a SZÖVOSZ, az ipari szövetkezetek tekintetében pedig az OKISZ látta el.

1951-ben a Minisztertanács kinevezett tagokból a mezőgazdasági szövetkezetek érdekeinek képviselésére létrehozta a Termelőszövetkezeti Tanácsot a szovjet kolhoztanácsi forma mintájára. A Termelőszövetkezeti Tanács a kormány mellett működő társadalmi szervként létesült, tagjainak többségét tsz-tagokból nevezték ki. Az érdekvédelem helyett azonban az üléseken a kommunizmus sikereinek dicsőítése volt napirenden, míg a nehézségekről nemigen volt szó.⁹³

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953-as ülésén jelentek csak meg először a termelőszövetkezetek határozottabb jogvédelmének követelése és a szervezett érdekvédelem csírái. 1954-ben kialakult a megyei megbízotti hálózat. A megyei megbízott – mint állami alkalmazott – a törvényesség öröként segítette a jogszabályok, szerződések betartását. A jogsértések esetén egy jogi előadó segítségével eseti képviselést látott el a bíróságok előtt. A megyei megbízott havonta beszámolt a megyei tanács elnökének, szolgálati felette-

⁹¹ Megjegyzendő, hogy a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége (SZNSZ) 1949 után felfüggeszti a magyar szövetkezetek tagságát, és csak az 1968-as változások után ismerte el ismét tagnak a magyar mozgalmat. Ehhez lásd CSEKŐ ÁGOSTON: *Mit kell tudni a szövetkezetekről?* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976, 7–17. p.

⁹² ROMÁNY PÁL: A szövetkezés kialakulását meghatározó társadalmi-gazdasági feltételek (1844–1944). In *Szövetkezés, 1998/ 1. szám* (XIX. évfolyam) 97–98. p.

⁹³ VARGA SUPLIC SÁNDOR: *A területi szövetségek és a TOT megformálása 1961–67.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988, 59. p.

se viszont a Termelőszövetkezeti Tanács, így végső soron a kormány volt. Ez az új konstrukció lehetőséget adott arra, hogy a szövetkezeti érdekek is megjelenjenek az egyes jelentésekben. A Rákosi–Gerő vonal erősödésével azonban a megyei megbízotti hálózatot is felhasználták agitációs célokra.⁹⁴

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után új helyzet állt elő. A szövetkezetek törekedtek gazdasági együttműködés kialakítására. Ezek a törekvések a kolhozvonások kritikáját jelentették. A párt és az állami vezetés körében is felfigyeltek erre a jelenségre, de a többségi ellenvélemény miatt a támogatásuk nem valósulhatott meg.⁹⁵

Magyarországon már 1957-ben megkísérelték létrehozni a termelőszövetkezetek szövetségeit, de a komoly lépésekre egészen az új gazdasági mechanizmus 1968-as bevezetéséig várni kellett. A gazdasági reformok előkészítése során már elismerték a termelőszövetkezetek önállóságát, és szövetkezeti központjuk a gyakorlatban a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa és 48 területi szövetség, valamint egy halászati szövetség létrehozásával valósult meg. A termelőszövetkezetek szövetségeinek megszervezése tehát a politikai demokratizálódás és az állami gazdaságirányítás reformja során került napirendre.

Az 1947-ben alakult M.O.SZ.K nem felelt meg Rákosi Mátyásék elképzeléseinek, ezért a Magyar Dolgozók Pártja első szövetkezeti konferenciája olyan szövetkezeti központ létrehozását kezdeményezte, mely irányítja és ellenőrzi a létrehozandó általános földművesszövetkezeteket, és képviseli azok érdekeit, nem pedig nagykereskedelmi, gazdasági, termeltetési, vállalati tevékenységet folytat. Ennek a koncepciónak az eredményeképpen jött létre 1949-ben a SZÖVOSZ és annak megyei szövetségei, melyek mozgalmi, ellenőrzési, szervezési és oktatási feladatokat láttak el.

A begyűjtési rendszer és az értékesítő tevékenység háttérbe szorulása, a kereskedelemben érvényesülő áruelosztásos rendszer, a pénzügyi gazdálkodás centralizáltsága, valamint az állami vállalatok és a földművesszövetkezetek közötti kapcsolatokban a szövetkezetek alárendeltsége miatt az eredeti tervek nem tudtak megvalósulni. Egyre inkább erősödött a SZÖVOSZ közvetlen gazdaságirányító tevékenysége,⁹⁶ egyre nagyobb befolyásra tett szert a megyékben létrejövő MESZÖV-ökkel együtt. Alapvetően a tervlebontásos módszert alkalmazták.

Mint látható, a szocialista tervgazdaságban nem tudtak érvényesülni a szövetkezeti mozgalom hagyományos köteléki, szervezeti formái. A szövetkezeti központok a gazdasági minisztériumok szerepéhez hasonlóan a tervlebontás módszerét alkalmazó központi gazdasági szervekké váltak, melyek szinte formálissá tették a tagszövetkezetek önállóságát. Rájuk nem vonatkozott az ágazati

⁹⁴ Uo. 60. p.

⁹⁵ SZEMES LAJOS: *A mezőgazdasági termelőszövetkezetek érdekképviselete*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 29. p.

⁹⁶ Ez tükröződött a Népgazdasági Tanács 1951-es határozatában is, melynek alapján az egységes népgazdasági terven belül önálló tervezőágazatként kellett kezelni a SZÖVOSZ-t és az irányítása alatt álló földművesszövetkezeteket.

minisztériumi felügyelet, vagyis maguk vettek fel minisztériumi jelleget, és tervehatósággként működtek. A szövetkezeti szövetségek mozgalmi, szövetkezetpolitikai tevékenységüket az akkor uralkodó demokratikus centralizmus alapján végezték, és a szövetkezeti demokrácia háttérbe szorításával eltűzöttan központosított szövetkezeti mozgalmi tevékenységet folytattak.⁹⁷

Az 1968-ban bevezetett új gazdasági mechanizmus hatására változások következtek be a szövetkezeti központok tekintetében is. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek is saját szövetségeket hoztak létre, melyek már olyan érdekvépviseleti szervként alakultak meg, amelyek nem hierarchikus felépítésű, nem operatív irányító szervei voltak a termelőszövetkezeteknek. A demokratikus centralizmust is felváltotta a szövetkezetek önkormányzatiságának, önállóságának az elve. Megszűnt az állami szervek operatív irányító szerepe is, helyébe az állami hatósági felügyelet és gazdaságpolitikai befolyás lépett.

Megváltozott a szövetkezeti szövetségek jellege is: a centralizált gazdaságirányítást a tagszövetkezetek önállóságának elve, míg a tömegszervezeti mozgalmi irányítást a szövetkezeti demokrácia elve váltotta fel.

Ebben az időben a főbb sarokpontok a következők voltak:⁹⁸

- a) az állami szervek és a szövetkezetek, illetőleg azok szövetségei közötti kapcsolatot;
- b) a szövetkezeti alapelvek érvényesítése a létrehozott 3 szövetkezeti hálózatban (TOT, SZÖVOSZ, OKISZ);
- c) a szövetségeknek a tagszövetkezetekhez fűződő viszonya.

A szövetkezeti szövetségek felett mind a polgári, mind a szocialista állami be rendezkedés megteremtette az állami felügyeletet, hiszen a szövetkezeti központok sem vonhatók ki a törvényes államhatalom felügyelete alól.

A kezdeti szocialista szövetkezeti mozgalomban két folyamat is lezajlott. Egyrészt a szövetségek tervehatósággok lettek, másrészt – állami szervek felügyeleti joga híján – maguk gyakoroltak állami felügyeleti jogokat a tagszövetkezetek felett. Az új gazdasági mechanizmus azonban már kiterjesztette a minisztériumok felügyeletét a szövetkezeti központokra is.⁹⁹

9. Szövetkezeti központok elméleti kategóriái

A szövetkezeti központokat elméletileg többféleképpen jellemezhetjük a szövetkezetekhez való viszony, valamint a betöltött funkciók szempontjából.¹⁰⁰

⁹⁷ ERDEI FERENC: *A szövetkezetek...*, 59. p.

⁹⁸ Uo. 60. p.

⁹⁹ A Szövetkezetpolitikai Munkaközösség 1968. május 7-i ülésén elvi jelentőséggel szögezte le, hogy a szövetkezetek demokratikus működésének egyetlen biztosítója a jogszabályokban rögzített állami felügyelet. Kimondták azt is, hogy a jogosítványok nem ruházhatók át a szövetkezeti központokra, valamint leszögezték, hogy a szövetkezeti szövetségek nem adhatnak kötelező minta-alapszabályokat a tagjaiknak. A szövetségek ezek után nem rendelhették el szövetkezetek alakítását, egyesülését.

¹⁰⁰ ERDEI FERENC: *A szövetkezetek...*, 61–64. p.

1. A szövetkezeti szövetségek alapvető típusa az elvi, mozgalmi központ, amely nem fejt ki gazdálkodási tevékenységet. Ezek tulajdonképpen szövetkezeti csúcsszervek, melyek az adott ország legfőbb szövetkezeti szervei (házánkban ma ilyen az Országos Szövetkezeti Tanács).
2. A szövetkezeti központok másik típusában a gazdasági jelleg dominál. Az ilyen szövetségek operatív gazdasági tevékenységet folytatnak: maguk gazdálkodnak, kereskedelmi, feldolgozó, illetve termelőtevékenységet végeznek. Ezek tulajdonképpen a tagszövetkezetek központi vállalatjai, melyek a tagszövetkezeteikkel, mint vállalatokkal a kölcsönös előnyök miatt vannak gazdasági kapcsolatban. Az ilyen központokat főként az 1. pontban említett elvi-mozgalmi központ hozza létre, azok érdekeltiségébe tartozik. Ezáltal kialakulhat a kettős központok rendszere.¹⁰¹
3. A komplex, egységes szövetkezeti központok is lehetséges alternatívaként jelennek meg. Létrejöhethetnek úgy, hogy egyesül az előbb említett kétféle szövetkezeti központ, illetve úgy is, hogy már eleve ilyen egységes központokat szerveznek (például az egykori szocialista országokban).

A felsorolt szövetkezeti központok szervezeti formái többfélék. Sok belőlük szövetkezet, de előfordulnak gazdasági társaságként, társadalmi egyesületként, illetve sajtószerű szövetkezeti formákként (például unió, központ, föderáció, stb.).

A hierarchia szempontjából is többféle szövetkezeti köteléket különböztethetünk meg. Vannak szoros szervezeti hierarchiát alkotó többlépcsős szervezetek (regionális, országos), valamint a hierarchiát nélkülöző többszintű szervezetek is.

Erdei Ferenc a következőképpen összegzi a szövetkezeti központok fontosabb funkcióit:¹⁰²

- a) mozgalmi-társadalmi tevékenység;
- b) érdekképviselés;
- c) ellenőrzés;
- d) szervező tevékenység;
- e) szolgáltatások az egyes szövetkezetek részére.

Mindezekhez hozzátehetjük a szövetség céljainak eléréseért folytatott gazdálkodási tevékenységet is, amely napjainkra a szövetkezeti központok jellemzőjévé vált.

Megállapítható, hogy a szövetkezetek természetétől teljesen idegen volt a szocialista szövetkezeti típus kezdeti gazdaságirányító funkciója. Nem véletlen, hogy amikor ez érvényesült hazánkban, akkor felfüggesztették Magyarország tagságát a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségében. A szövetkezeti alapelvekkel a központok olyan funkciói egyeztethetők össze, amelyeket a tagszövetkezetek maguk határoznak el. Ebből következően a demokratikus centralizmus,

¹⁰¹ Például Svédország, Ausztria, Svájc stb.

¹⁰² ERDEI FERENC: *A szövetkezetek...*, 63. p.

mely jellemzője volt hazánk politikai berendezkedésének, nem szabad, hogy érvényesüljön a szövetkezetek világában.

10. Lépések az OSZT felélesztése felé

A Termelőszövetkezeti Tanács apparátusa hivatalból foglalkozott a szövetkezetek és azok tagjainak panaszával, amelyek szinte mindig az ágazati irányítás ellen irányultak. A Tanács presztízst emelt, hogy elnöke egyben a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke is volt Dobi István személyében.

A párton belüli ún. ágazati vonal elérte a Termelőszövetkezeti Tanács megszüntetését. Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1965. január 12-én hozott határozata szerint: „A mezőgazdaság szocialista átszervezése után a termelőszövetkezetek működésével kapcsolatos feladatok többségét az elmúlt években kiadott jogszabályok rendezték. A termelés szervezésével összefüggő feladatokat pedig a mezőgazdasági termelést irányító állami szervek látják el. Ennek következtében a Termelőszövetkezeti Tanács Titkársága, a megyei megbízottak és az állami szervek munkájában gyakori a párhuzamosság. Ezek miatt szükséges a Termelőszövetkezeti Tanács feladatkörének és működésének módosítása.”¹⁰³ A módosítás azt jelentette, hogy a jogvédelmi funkció operatív ellátását leadták a termelőszövetkezeteknek. A Termelőszövetkezetek Tanácsa ezáltal feleslegessé vált, ezért azt feloszlatták. Társadalmi-szervezeti súlya egyszerű tanácsadásra egyszerűsödött.

Létrejön tehát az Országos Termelőszövetkezeti Tanács, melynek elnöke a mindenkori földművelésügyi miniszter volt. Apparátusi feladatait a minisztérium Termelőszövetkezeti Főosztálya látta el.

Hasonló elvek alapján megszűnik a megyei megbízotti hálózat is, helyette megalakultak a megyei termelőszövetkezeti tanácsok.

Ezek nyilvánvalóan csak átmeneti konstrukciók voltak. 1966-ban politikai döntés született a gazdaságirányítás reformjának kidolgozására. A reform szakított a centralizált tervutasításos rendszerrel, és a gazdaság irányítását önálló, eredményes gazdálkodásban érdekelt vállalatokra bízta. Ez az intézmények reformját is elkerülhetetlenné tette. Ez a szövetkezetek vonatkozásában a tagok irányítása alatt álló, a területi és az országos szövetségeket önkéntesen létrehozó, az érdekképviseletet a szövetkezetek megbízásából ellátó, „alulról fölfelé építkező szervezet kialakítását jelentette. A szövetkezetpolitikai gyakorlat három szövetkezeti ágazatot különböztetett meg akkoriban: a mezőgazdaságit, az iparit és a fogyasztásit. A három ágazatnak megfelelően létrehozott Országos Tanácsok (Mezőgazdasági Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa – TOT; Ipari Szövetkezetek Országos Tanácsa – OKISZ; Fogyasztási Szövetkezetek Országos Tanácsa – SZÖVOSZ) 1968-ban tehát újra megalakították az Országos Szövetkezeti Tanácsot.

¹⁰³ MSZMP KB 1965. január 12-i határozatából. In DR. PÁL JÓZSEF (szerk.): *A szövetkezeti...* 117. p.

11. Az újjáalakult OSZT

Az OSZT kezdettől fogva erőteljesen szorgalmazta egy minden szövetkezetre kiterjedő hatályú szövetkezeti törvény kidolgozását. Ennek hatására az Országgyűlés elfogadta az 1971:III. törvényt, mely a 125 éves magyar szövetkezeti mozgalom első, önálló, a gyakorlatban is alkalmazott jogszabálya lett.¹⁰⁴ Az OSZT törekedett arra, hogy a szövetkezeti mozgalomban csaknem két évtizedig érvényesülő centrális irányító szervezet és annak módszerei a reformnak megfelelően átalakuljanak, és ezáltal a három szövetkezeti ágazat azonos elvek alapján működjön.

A szövetkezetekről szóló 1971. évi III. törvény 106. §-a tartalmazza az Országos Szövetkezeti Tanácsra vonatkozó rendelkezéseket. A 106. § (1) bekezdés kimondja, hogy az Országos Szövetkezeti Tanács a magyar szövetkezeti mozgalom közös társadalmi tanácskozó testülete.

Az OSZT munkája során:

- a) foglalkozik a szövetkezetek gazdasági, társadalmi tevékenységének és a szövetkezeti demokráciának továbbfejlesztésével, előmozdítja a szövetkezeti ágazatok mozgalmi együttműködését;
- b) figyelemmel kíséri és elősegíti a szövetkezetek egymás közötti, valamint a szövetkezetek és az állami vállalatok gazdasági együttműködésének lehetőségeit és fejlődését;
- c) előzetesen véleményt nyilvánít a törvényhozás és a Minisztertanács elé tartozó átfogó szövetkezeti kérdésekben, és jogszabályok meghozatalát kezdeményezheti;
- d) elősegíti a szövetkezeti kérdések tudományos művelését, a tudomány eredményeinek gyakorlati alkalmazását és a szövetkezeti oktatást;
- e) egyeztetés útján összehangolja a szövetkezeteknek és érdekképviselői szerveiknek nemzetközi kapcsolatait;
- f) ellátja az alapszabályában meghatározott egyéb feladatokat [106. § (1) bek. a)–f) pont].

A törvény deklarálja, hogy az OSZT-t a szövetkezetek országos érdekképviselői szervei hozzák létre, és viselik a fenntartással kapcsolatos költségeket [106. § (2) bek.].

Az OSZT a maga által megállapított és a Minisztertanács által tudomásul vett alapszabály és ügyrend alapján működött. Az alapszabályt közzé kellett tenni a hivatalos lapban is [106. § (3) bek.].

Az OSZT egyik legelső és legfontosabb feladata volt a szövetkezetek demokratikus működésének fejlesztése. A hazai tapasztalatok is igazolták azt a nemzetközi felismerést, hogy a technika, a technológia állandó változásait köve-

¹⁰⁴ Mint láttuk, az 1947:XI. törvény ugyan de iure önálló szövetkezeti törvény volt, de a gyakorlatban nem került alkalmazásra.

tő szervezeti átrendeződésnek együtt kell járnia a tagsági kapcsolatok fejlesztésével. Amennyiben ugyanis a tagok szövetkezeti kötődése meglazul, bármennyire is korszerű a gazdálkodása, a szövetkezet elveszti valódi jellegét. A tagsági kapcsolatok meggyengülése tehát károsan hat vissza szövetkezetek gazdasági fejlődésére is.

A szövetkezeti mozgalom az 1970-es évek közepén komoly küzdelmet folytatott a gazdasági reform célkitűzéseit akadályozó politikai áramlatok ellen, melyek főként a szövetkezeti tagok helyi foglalkoztatási lehetőségeit, a szövetkezetek irányításával kapcsolatos tagsági jogokat, a szövetkezeti tevékenységi kör kiszélesítésének lehetőségeit gátolták. Az OSZT fékezte azon szövetkezetegyesítési törekvéseket, melyek sokszor megfontolt elemzések nélkül valósultak meg. A kívülről kezdeményezett centralizációs törekvések túlnyomó részét azonban nem sikerült meggátolni: sok olyan nagyságú szövetkezet jött létre, amely nem tette lehetővé a tagok ésszerű bekapcsolódását az ügyek tényleges elbírálásába és intézésébe. Ezek következtében a szövetkezetekben számos helyen meglazultak a tagsági kapcsolatok, helyenként a tagok el is idegenedtek a szövetkezetüktől. Az OSZT e kedvezőtlen jelenségek megakadályozására tevékenyen közreműködött a decentralizációs jellegű szervezőmunkálatokban, melyek elősegítették a tagok autonóm csoportjainak létrehozását és olyan szervezet kialakítását, amelyben a tagok irányítása – ha küldöttek útján is – de azért érvényesülhet. A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben szakcsoportok, családi vállalkozások kaptak helyet, míg a fogyasztási szövetkezetekhez tartozó községekben intézőbizottságok alakultak.¹⁰⁵

Az OSZT felkarolta a főfoglalkozás mellett űzött ún. „második gazdaság” szövetkezeti keretben történő végzését is. Különösen az ipari szövetkezetek kezdeményezték a 100 tagnál kevesebbet számláló „kisszövetkezetek” létrehozását.

A rendszerváltást megelőző években a gazdasági életben addig alkalmazott sémák és dogmák kikapcsolásával az OSZT-t létrehozó országos szövetkezetek arra törekedtek, hogy a szövetkezeti tagok a helyi igényeiknek és gazdasági lehetőségeiknek megfelelően, változatos módon hasznosítsák a szövetkezés lehetőségeit. Emellett szorgalmazták azt is, hogy a különféle szövetkezetek között a alakuljanak ki területi és országos együttműködési formák.

Az OSZT-nek 1988-ban 35 tagja volt. Az 1968-as induláskor az alapító országos tanácsok még az általuk képviselt taglétszám arányában vettek részt küldötteikkel az OSZT létrehozásában. Menet közben azonban kiderült, hogy egyetlen szövetkezeti ágazatot sem lehet szótöbbséggel alárendelni a többi szövetkezeti ágazat által hozott döntéseknek, ezért az egyhangú szavazásra tértek át. Az OSZT-be 1988-ban az alapító országos tanácsok 11-11 fős delegációt választottak. A Tanács tagja még az OSZT választott titkára, valamint a Szövetkezeti Kutató Intézet igazgatója is. Ekkora kialakult az a megoldás, hogy a há-

¹⁰⁵ Ez azt jelentette, hogy a vendéglők, boltok jelentős részét a tagok, illetve a kisebb csoportok kezelésébe adták.

rom országos tanács elnöke egyben az OSZT alelnöke is, és közülük az egyik – évente soros váltással – az OSZT elnöki tisztét is betölti.

Az OSZT – az SZNSZ-be történő 1970-es felvétele után – aktívan vett részt az SZNSZ KB munkájában és az SZNSZ bizottságaiban. Az OSZT meghívására az SZNSZ KB hazánkban ülésezett 1973-ban és 1987-ben.¹⁰⁶

Az Országos Szövetkezeti Tanács 1992-ben (a tagszervezetei SZNSZ tagsága, illetve a magas tagdíj miatt) kilépett az SZNSZ-ből. Mivel azonban tagszervezetei közül többen (ÁFEOSZ, OKISZ, MOSZ) ágazati országos szövetségként tagjai a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének, ezért a magyar szövetkezeti mozgalom nemzetközi képviselője továbbra is hatékonyan biztosított.¹⁰⁷

12. Összegzés

A második világháború pusztításai óriási károkat okoztak a magyar szövetkezeti életben. A pártok képviselőiből 1945-ben felállított Országos Szövetkezeti Tanács igyekezett újjáéleszteni a hazai szövetkezeteket. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a politikai harc a szövetkezetek fölötti befolyás megszerzéséért. Az 1946 decemberében elfogadott szövetkezeti törvény demokratikus, alulról fölfelé építkező hálózat kialakítását eredményezte volna. A kommunista nyomásra bekövetkezett köztársasági elnöki vétó miatt hatályba nem lépett törvénytervezet átdolgozása után megszületett az 1947. évi XI. törvény, mely az első, egységes szövetkezeti törvény volt Magyarországon. Ez a törvény már szakított a demokratizmussal, és egyetlen országos szövetkezeti központot hozott létre. A törvény a szövetkezetek érdekvédelmi szerveként létrehozta a Magyar Szövetkezeti Kamarát is. A kommunista hatalomátvétel a földművesszövetkezeteket helyezte előtérbe, és miután ezek nem tartoztak az 1947. évi XI. törvény hatálya alá, az első egységes szövetkezeti törvény a gyakorlatban nem került bevezetésre. 1948 és 1968 között az Országos Szövetkezeti Tanács működése megszűnik, szerepét a M.O.SZ.K, illetve annak jogutódja, később pedig az ágazati szövetségek veszik át. 1968-ban a három ágazati szövetség (TOT, SZÖVOSZ, OKISZ) újra megalakítja az Országos Szövetkezeti Tanácsot, melyre vonatkozó szabályokat a szövetkezetekről szóló 1971. évi III. törvény tartalmazta. A magyar szövetkezeti szövetségeket 1966-tól kezdve fokozatosan visszaveszik a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségébe, mely 1949-ben felfüggesztette a magyar szövetkezeti szövetségek tagságát az akkori antidemokratikus és államilag befolyásolt szövetkezetpolitika miatt.

¹⁰⁶ DR. PÁL JÓZSEF (szerk.): *A szövetkezeti...* 127–134. p.

¹⁰⁷ Elég, ha csak az SZNSZ Elnökségében tevékenykedő Bartus Pálra (ÁFEOSZ), illetve az SZNSZ 2004. áprilisi budapesti emlékülésére és jogi konferenciájára gondolunk.

IV. Szövetkezeti szövetségek a rendszerváltás után

1. Az OSZT megváltozott helyzete

Az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltás komoly változásokat eredményezett a magyar szövetkezeti mozgalom egészében, így a szövetkezeti szövetségek helyzetében, feladataiban is. A magyar gazdaság átalakulása maga után vonta a szövetkezeti szektor gyengülését. A politika is céltáblának tekintette – és tekinti azóta is – a szövetkezeteket, így nem csoda, ha szövetkezetek és a szövetkezeti tagok száma folyamatosan csökkenő tendenciát mutat.¹⁰⁸

A szocialista rendszer bukása új utat jelölt ki az országos szövetség számára. Az OSZT keretében továbbra is folytatni kívánták a hazai és nemzetközi szövetkezeti együttműködést, valamint száműzték a szövetségből a politikai és állami befolyásolást.¹⁰⁹

A legfőbb gondot az okozta, hogy a rendszerváltás után hatalomra került politikai erők nem ismerték, illetve félreismerték a szövetkezeti tagok véleményét és törekvéseit. A szövetkezetekhez fűződő magatartásuk következtében a racionális megfontolások és valódi programok helyett a múlt sebeinek a feltépésére és a szövetkezés lejáratására került sor. A meghozott szövetkezeti törvények és azok rövid időn belül bekövetkező módosításai a működő szövetkezetek szétzilálását eredményezték, és nem jártak együtt új, életképes szövetkezeti és más integrációs szervezetek kialakulásával.

Az 1990-es évek közepére a szövetkezeti vagyon egyáltalán nem funkcionált hatékonyan, folyamatos pusztulásnak volt kitéve: óriási – napjainkig ható – kárt okozott a szövetkezeti mozgalomnak, hogy egy évtizeden keresztül nem a gazdasági építés és a modernizáció, nem a piacgazdaságba való újbóli beilleszkedés erősítése, hanem egyszerűen a létért való küzdelem jellemezte a hazai szövetkezeteket.

Az OSZT ezekben az időkben is figyelmet fordított a szövetkezeti mozgalom gazdasági helyzetének megismerésére és bemutatására. Az 1990-es években több fórumon is jelezte, hogy a gazdálkodás gyors visszaesése folytán elkerülhetetlenül vagyonfelélések következnek be.

A rendszerváltást követő küzdelmes években a szövetkezeti szövetségek és az OSZT is újból megszerezte az évek során kissé megrendült legitimitációt a tagságuk körében. Az Országos Szövetkezeti Tanács új alapszabálya 1993 márciusában született meg az újjáválasztott küldöttek döntése alapján.

Az OSZT-nek napjainkban 8 tagszervezete van. A mezőgazdasági szektort képviseli a Mezőgazdasági Termelők és Szövetkezők Országos Szövetsége (MOSZ), a Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Szövetsége

¹⁰⁸ A 2004. december 31-i adatok alapján mindösszesen 5219 szövetkezet volt hazánkban. Forrás: KSH *Statistikai Közlemények*, 2004/12.

¹⁰⁹ *Magyar Szövetkezeti Évkönyv 1988–94*. Az Országos Szövetkezeti Tanács kiadása, Budapest, 1994, 74–75. p.

(MAGOSZ), valamint a „Hangya” Magyar Termelői Értékesítő és Szolgáltató Szervezetek/Szövetkezetek Együttműködése. További tagok: az Általános Fogyasztási Szövetkezetek és Kereskedelmi Társaságok Országos Szövetsége (ÁFEOSZ), a Magyar Iparszövetség (OKISZ), a Lakásszövetkezetek és Társasházak Országos Szövetsége (LOSZ), az Országos Takarékszövetkezeti Szövetség (OTSZ) és a Magyarországi Diákvállalkozások Országos Szövetsége (Diák-Ész).

2. Az OSZT tagszervezetei napjainkban¹¹⁰

2.1. Általános Fogyasztási Szövetkezetek és Kereskedelmi Társaságok Országos Szövetsége (ÁFEOSZ)¹¹¹

A hazai fogyasztási szövetkezeti mozgalom másfél százados történetében számos alkalommal került nehéz helyzetbe, a kivezető utat azonban mindig meg tudta találni. A XX. század közepéig a Hangya-szövetkezetek bizonyultak kiváló integrátoroknak. A második világháborút követő időszakban – az állami beavatkozás nyűgétől sem kímélve – a földművesszövetkezetekkel fuzionálva az áfészek a fogyasztói kereskedelem valódi vidéki bázisává fejlődtek. A rendszerváltás éveiben azonban ismét válaszút elé kerültek. Az 1989–90-es politikai-gazdasági rendszerváltás idején ugyanis komoly nehézségekkel kellett szembenézniük. Ebben az időben mind a politikai, mind a gazdasági környezet barátságatlan volt, továbbá az áfészek nehezen tudtak igazodni a hirtelen megváltozott piaci feltételekhez, és így versenyhátrányba kerültek. Az 1990-es évek közepére az áfészek megszabadultak veszteséges tevékenységeiktől. A továbbfejlődés lehetőségét az élelmiszer kis- és nagykereskedelem újjászervezése jelentette. A hatalmas munka során a közel 300 tagszervezet anyagi erejének egyesítését kellett megvalósítani, továbbá fel kellett építeni a megfelelő szervezeti rendszert, ki kellett alakítani egy hatékony irányítási és döntési mechanizmust.

A hazánkba települő multinacionális kereskedelmi láncok által kiélezett piaci verseny lényegében kikényszerítette egy országos szövetkezeti üzletlánc megalakítását. Erre azért volt szükség, mert korábban a szövetkezetek önállóan szervezték mind a beszerzésüket, mind az értékesítésüket, és nem rendelkeztek saját nagykereskedelmi hálózattal sem. 1995-ben az Áfészek Országos Tanácsán döntés született a Coop-üzletlánc megalapításáról.¹¹² Azok a szövetkezeti

¹¹⁰ Részletesebben ehhez lásd *Szövetkezés*. 2005/1. szám XXVI. évfolyam 7–99. p.

¹¹¹ Az általános fogyasztási és értékesítő szövetkezetek (áfészek) és gazdasági társaságaik napjainkra olyan szorosan egybekapcsolódott gazdasági csoporttá formálódtak, amely a sajátos – nyíltárusítási üzletekben, üzletházakban lebonyolódó, az ország csaknem valamennyi településén munkálkodó – fogyasztói kereskedelem egyedüli szövetkezeti képviselőivé való válását eredményezte. Az áfészek mint kereskedelmi szövetkezetek a fogyasztói védelmet is ellájták, tagjaikon keresztül háztartásokat, családokat kötnek magukhoz.

¹¹² Az Áfész/Coop csoport 2005 októberében ünnepli a Coop-üzletlánc megalakításának 10 éves jubileumát. A jelenleg 2900 boltot üzemeltető hálózat olyan nagyságrendet képvisel, amelyvel a kereskedelem minden szereplőjének számolnia kell.

tulajdonban lévő egységek válhattak a Coop-hálózat tagjává, amelyek megfeleltek a modern kereskedelem alapelvei alapján kialakított feltételeknek. A szövetkezeti boltok a rendszerváltás előtt főként a Fűszért vállalatoktól vásároltak árut. Mivel ezek jórészt tönkrementek, szükségessé vált egy saját regionális beszerző és elosztó szervezeti rendszer létrehozása. Ez lett a Pro-Coop hálózat. A kereskedelmi hálózat fejlődésével párhuzamosan végbement integrációs folyamat eredményeként ma öt regionális elosztó központ működik.

Az 1996-ban Siófokon megtartott tanácskozásukon az áfészek úgy döntöttek, hogy létrehoznak egy olyan szervezetet, amely részvénytársaság formájában segíti a szövetkezeti kereskedelem piaci pozícióinak megőrzését, méghozzá a modern kereskedelemben kiemelten fontos szempontrendszer alapelemeinek, így a közös beszerzésnek, az értékesítési tevékenység fejlesztésének és a boltok másodlagos kondíciókhoz juttatásának biztosításával. Ennek a döntésnek megfelelően 1997. június 30-án megalakult a Co-op Hungary Rt., amely 1998. január 1-jén megkezdte a gazdasági tevékenységet. A hatékony érdekképviselőt továbbra is az Általános Fogyasztási Szövetkezetek és Kereskedelmi Társaságok Országos Szövetsége (ÁFEOSZ) végezte, és végzi azóta is. Az ÁFEOSZ befolyásos tagja az Országos Érdekegyeztető Tanács (OÉT) Munkaadói Oldalának, így a magyar gazdaság egészét érintő kérdésekben is tudja képviselni a fogyasztási szövetkezetek érdekeit.

Az Áfész/Coop csoport gazdasági tevékenységének összetevőit a következők adják:

1. az általános fogyasztási és értékesítő szövetkezetek (áfészek), valamint az általuk alapított gazdasági társaságok (ún. modell gt-k), amelyekben többségi vagy teljes tulajdonnal rendelkeznek;
2. az áfészek által alapított regionális szövetkezeti beszerző társaságok (PRO-COOP-ok – jelenleg 5 PRO-COOP van);
3. az országos nagykereskedelmi integrációs és gazdasági tevékenységet végző Co-op Hungary Rt.

E gazdálkodó szervezetek kiegészülnek az áfészek megyei szövetségeivel (megyei érdekképviselői szervek), valamint országos érdekképviselői szervezetüknek, az ÁFEOSZ-nak a tevékenységével. Az ÁFEOSZ-nak jelenleg több mint 300 tagja van; jelentős részük áfész, illetve modell gt.¹¹³

Az áfészek taglétszáma - némi csökkenés ellenére - továbbra is jelentős, 2005 elején megközelítette a 200 ezer főt. A szövetkezeteknek az az érdeke, hogy a fogyasztói piac széles és stabil legyen, így komoly bázist jelent a több százezres tagság.

Az üzletek számát tekintve az Áfész/Coop csoport – láncba szervezett 2900 boltjával – Magyarország legnagyobb bolthálózata. A Co-op Hungary Rt. megalapításával lehetővé vált a Coop-franchise rendszer teljes körű kiépítése és működtetése. A részvénytársaság legfőbb feladata lett az Áfész/Coop-csoport,

¹¹³ Az érdekképviselői és gazdasági kapcsolat bemutatásához lásd a mellékletet!

ezen belül a Coop-üzletlánc beszerzési hátterének működtetése, üzleti stratégiájának és napi üzletpolitikájának kidolgozása és gyakorlati megvalósítása.¹¹⁴

A beszerzési pozíciók javítása érdekében a Co-op Hungary Rt. 1999-ben egyik alapítója volt a Magyar Nemzeti Beszerzési Szövetségnek, majd 2000-ben a cseh és a szlovák szövetkezeti kereskedelmi rendszerrel együtt létrehozta a Coop Euro Rt.-t.¹¹⁵ A Coop Euro Rt. mint regionális beszerzési szövetség a közös márkatermékeket gyártja és forgalmazza, valamint közös beszerzési tárgyalásokat folytat a multinacionális beszállítókkal.

Magyarország EU-csatlakozásával felértékelődött ez a határokon átnyúló együttműködés, amit a vámhatárok eltörlése még szorosabbá fog tenni, és lehetőséget ad más EU-tagállamok bekapcsolódására. Hazánk Európai Unióba történő belépésével várhatóan tovább erősödik a nemzetközi beszerzés szerepe. Ehhez jó lehet a Coop Euro Rt., hiszen az együttműködés keretein belül nemcsak importra van lehetőség, hanem a megfelelő kapacitással és minőséggel rendelkező hazai termelővállalkozások is nagyobb piachoz juthatnak.

Az előzőekben leírtak is jól mutatják, hogy napjainkban az Áfész/Coop-csoport a hazai piac egyik kiemelkedő szereplője, és külön értékelendő, hogy piaci pozícióját olyan körülmények között tudta stabilizálni, amikor a verseny tovább erősödött, növekvő ütemben terjeszkedtek a nagy méretű bevásárlóközpontok, a külföldi tőkeerős üzletláncok.¹¹⁶

2.2. Országos Takarékszövetkezeti Szövetség (OTSZ)

A pénzügyi szektorban történő szövetkezés kezdettől fogva motorja volt a szövetkezeti mozgalomnak mind nemzetközi, mind hazai viszonylatban. Az Országos Takarékszövetkezeti Szövetség által képviselt integrált takarékszövetkezetek a rendszerváltást követően is megőrizték jelentőségüket, és az OTSZ-be

¹¹⁴ Az Áfész/Coop csoport összes kiskereskedelmi forgalma 2004-ben elérte a 355 milliárd Ft-ot. Jelentősebb bővülést a Coop-csoporton kívüli egységek átvételének, valamint két PRO-COOP hálózat bővülésének eredményeként tapasztalunk. Az üzleti csoport kiskereskedelmi forgalmának növekedése dinamikus, 7 év alatt több, mint a duplájára nőtt, ezzel a kereskedelem területén hazánk egyik legnagyobb, legjelentősebb és legerősebb hálózatává vált.

Az Áfész/Coop csoport 1998-ban kezdte meg a márkatermékek forgalmazását, a termékszám azóta dinamikusan bővül. Míg 1998-ban még csak 7 ilyen termékről beszélhetünk, addig ez a szám 2004-re már 533-ra nőtt.

¹¹⁵ A határon átnyúló szövetkezeti együttműködésekhez lásd DR. GÉRÓ IMRE: A magyar szövetkezeti kereskedelem fejlődési perspektívái az EU-csatlakozás küszöbén. In *EU WORKING PAPERS* 4/2003, 94–102. p. (a BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar kiadványa).

¹¹⁶ Az Áfész/Coop-csoport célul tűzte ki, hogy a tagjaikat, a fogyasztókat mint törzsvásárlókat magukhoz kösse egy egységes országos törzsvásárlói kártyarendszer formájában. Az ehhez szükséges technikai feltételek kidolgozása folyamatban van. A kártyarendszer lehetőséget ad a piac bővítésére, a kedvezményeknek közvetlenül a vásárláshoz kapcsolódó visszajuttatására. A közeljövőben cél az is, hogy – az Áfész/Coop csoport pozíciójának fenntartása érdekében – tovább bővüljön a Co-op Hungary Rt. nemzetközi beszerzési társulásokban való részvétele, és megvizsgálásra kerüljön a Coop Euro Rt. újabb tagországokkal történő bővítésének lehetősége. valamint a nyugat-európai Coop-okkal történő együttműködés fejlesztése.

integrált takarékszövetkezetek eszközértéke 2004-ben majd 900 millárd Ft-ot tett ki, mellyel Magyarország hatodik legnagyobb mérleg-főösszegű hitelintézetként tevékenykednek.¹¹⁷ Közéjük azok a szövetkezetek tartoznak, amelyek 1993-ban együttműködési megállapodást kötöttek.

2004 végén az integrált takarékszövetkezetek száma 156 volt, míg a taglétszámuk elérte a félmillió főt.

A közelmúlt egyik legfontosabb eseménye az volt, hogy az integrált takarékszövetkezetek visszaszerezték többségi részvényi tulajdonukat a Magyar Takarékszövetkezeti Bankban.¹¹⁸

A takarékszövetkezetek komoly szerepet játszanak a mezőgazdaság fejlesztése területén is, hiszen a földalapú támogatások 30 %-át ők finanszírozták. Az östermelők és családi vállalkozások felé nyújtott hitelek terén piacvezetők.¹¹⁹

A hitelszövetkezeti szektor erősödését szolgálja az is, hogy egyre több önkormányzat választja számlavezető pénzügyintézetének valamelyik takarékszövetkezetet.¹²⁰

A takarékszövetkezetek jelen vannak az infrastrukturális beruházások finanszírozásában, továbbá a helyi szociális-, kulturális- és sportesemények szponzorálásában is.

2.3. Mezőgazdasági Szövetkezeti Szövetségek

(Mezőgazdasági Termelők és Szövetkezők Országos Szövetsége [MOSZ]; a Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Szövetsége [MAGOSZ]; „Hangya” Magyar Termelői Értékesítő és Szolgáltató Szervezetek/Szövetkezetek Együttműködése)

Általánosságban elmondható, hogy az elmúlt 15 év jogalkotása nem biztosított megfelelő lehetőséget arra, hogy a hazai szövetkezetek a piacgazdaság keretei között tevékenykedve elérhessék az európai gazdaságokban meglévő részese-dést és társadalmi jelentőséget.¹²¹ A rendszerváltást követő időszakot talán leginkább a magyar mezőgazdaság sínylette meg. A mezőgazdasági érdekképvisel-leteknek tehát kezdettől fogva a szövetkezetek megmaradásáért is harcolnia kellett. A korábbi termelőszövetkezetek utódai még ma is jelentős szerepet töl-tenek be a hazai mezőgazdaságban, és számos új szövetkezet is alakult.

A MOSZ már az 1995-ös kongresszusán felhívta a figyelmet az akkori kor-mány által hangoztatott szektorsemleges politika veszélyeire: a mezőgazdaság a fejlett világban mindenütt kiemelt állami támogatást élvez, nem lehetne ez más-

¹¹⁷ DR. KISS ENDRE: Az integrált takarékszövetkezetek 2004. évi gazdálkodása. In *Szövetke-zés*, 2005/1. XXVI. évfolyam 31. p.

¹¹⁸ Ezzel a Takarékbank egyike lett azon bankoknak, ahol magyar többségi tulajdon van.

¹¹⁹ Az összes mezőgazdasági célú hitel 20 %-át adják a takarékszövetkezetek.

¹²⁰ 2004-ben majd 600 önkormányzatnak volt számlája takarékszövetkezetnél, ami ezen a te-riületen a második legnagyobb szám hazánkban. Ehhez lásd DR. KISS ENDRE: i. m. 38. p.

¹²¹ DR. RÉTI MÁRIA: Észrevételek az egységes szövetkezeti törvény megalkotásához. In *Szö-vetkezés*, 2005/1. XXVI. évfolyam 173. p.

hogyan hazánkban sem. A félelmek sajnos beigazolódtak, hiszen a mezőgazdasági szövetkezetek jelentős része – a szövetkezeti jogalkotás okozta létbizonytalanság miatt – átalakult gazdasági társasággá. A szövetkezeti üzletrészek kérdése időközben a politikai propaganda eszközévé vált, ami tovább nehezítette a probléma megoldását.¹²² Ezért a MOSZ – a többi szövetkezeti szövetséggel egyetértésben – a kodifikáció alatt álló új szövetkezeti törvény legfontosabb feladatának azt tartja, hogy végérvényesen rendezze a szövetkezeti üzletrészek problematikáját.¹²³ A MOSZ kimagasló érdekvédelmi szerepet játszik, amit jól mutat, hogy többször a szövetség kezdeményezésére módosította az Országgyűlés a szövetkezeti jogszabályokat.¹²⁴ A MOSZ – az ÁFEOSZ és az OKISZ mellett – tagja az Országos Érdekegyeztető Tanács (OÉT) Munkaadói Oldalának is.

A HANGYA szövetkezetek újjáéledésére – a rendszerváltás követő erőtlen kísérletek után – a régi Hangya szövetkezet megalakulásának centenáriumán, 1998-ban került sor, amikor is 14 szövetkezet/szervezet újra létrehozta azt az együttműködést, amelynek tagjai az alapszabályukban vállalták a tag és a szövetkezet kapcsolatában a nonprofit elvű osztozkodás, a nyitott tagság és az egy-tag-egy szavazat érvényesülését. A HANGYA Együttműködésnek azóta már 400 tagszervezet és közel 30 ezer aktív termelő érdekeit kell képviselnie. A HANGYA céljai között szerepel többek között az érdekképviselési tevékenység mellett az önszerveződő termelői szervezetek létrehozásához nyújtott segítség, szakmai továbbképzések szervezése és a nemzetközi kapcsolatok ápolása. Az Együttműködésen belül a tagszervezetek szakterületüknek megfelelő szakági szövetségi rendszert hoztak létre. Ilyen szakági szövetség jött létre a zöldség- és gyümölcs-szövetkezetek, a szőlő-és borszövetkezetek, a szántóföldi növények szövetkezetei (raktárszövetkezetek), a baromfi-szövetkezetek, a sertésszövetkezetek, a juh- és kecske-szövetkezetek, valamint a tej-szövetkezetek területén, de vannak szakági szövetségei a biotermék-szövetkezeteknek, a gépszövetkezeteknek és az erdőszövetkezeteknek is.¹²⁵

A Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Szövetsége (MAGOSZ) a harmadik mezőgazdasági szövetkezeti érdekképviselési szövetség az OSZT tagjai sorában. A MAGOSZ tevékenysége során az érdekképviselési feladatok erőteljes ellátására törekszik, amit jól mutat az általa 2005. február-márciusban

¹²² A 2002-ben államilag felvásárolt mezőgazdasági szövetkezeti üzletrészek névértéke kb. 60 milliárd Ft volt, melyből közel 1/3 a csőd-, felszámolási, illetve végelszámolási eljárás alatt álló szövetkezetek üzletrésze volt. Az állami tulajdon az érintett szövetkezetek üzletrésztőkéjének 40–70 %-át is elérte, ezért számos szövetkezet SAPARD- pályázatát utasították el, hiszen a feltételek csak maximum 25 %-os közületi befolyást engedélyeznek.

¹²³ A MOSZ kongresszusa 2004-ben úgy foglalt állást, hogy a szövetkezeti üzletrészek szövetkezetek által történő visszavásárlásának kikényszerítése nem alkalmas út a probléma megoldására, és ez csak a gazdasági társasággá történő átalakulás fokozásához vezetne. Az új, egységes szövetkezeti törvénytől elvárja a MOSZ, hogy ne adjon esélyt semmiféle diszkriminációnak, és segítsen a szövetkezeti sajátosságok és értékek fokozatos erősítésében.

¹²⁴ Ilyen például az 1992. évi I. törvény 88/A. §-a, mely a részleges átalakulásról rendelkezik.

¹²⁵ SZEREMLEY BÉLA: A HANGYA Szövetkezeti Együttműködés bemutatása. In *Szövetkezés*, 2005/1. XXVI. évfolyam 66–67. p.

megszervezett budapesti agrárdemonstráció is, ennek során felhívták a kormányt és a közvélemény figyelmét a vidék és a mezőgazdaság elhúzódó válságára, amely az EU-csatlakozás felkészületlensége és a bekövetkezett értékesítési és támogatás-elmaradási gondok miatt éleződött ki. A demonstráló szervezetek és a kormány végül is kölcsönös kompromisszumok útján megállapodásban rögzítette a további szükséges lépéseket.

A MAGOSZ az érdekvédelmi feladatain túlmenően természetesen szakmai továbbképzésekkel, előadások szervezésével és az Európai Unióval való kapcsolattartáshoz nyújtott segítséggel is képviseli tagszervezeteit.

2.4. Magyar Iparszövetség¹²⁶ (OKISZ)

Az 1990-es években bekövetkező szövetkezetpolitikai változásokat talán leginkább az ipari szövetkezetek sínylették meg. Ezt jól mutatja, hogy a rendszerváltás előtti években 200 ezres tagsággal majdnem 3500 ipari szövetkezet volt, míg 2005 elején már csupán 214 szövetkezet tevékenykedett az ipar különböző területein.¹²⁷ Ez főként az 1992. évi II. törvény által előírt vagyonnevesítések eredménye, hiszen – a szövetkezeti jogban korábban ismeretlen¹²⁸ – üzletész intézménye részben befagyasztotta a szövetkezetek tagságát, hiszen az új tagok felvételét illetően a meglévő tagság ellenérdekűvé vált. A tagság így előregedett, és lassan-lassan termelődni kezdett a külső üzletész-tulajdonosok száma. Az ipari szövetkezetek jelentős része ilyen körülmények között nem tudott hatékonyan fellépni a piacgazdaság keretei között, ezért nagy részük megszüntette tevékenységét, vagy gazdasági társasággá alakult át.

A Magyar Iparszövetség tagszervezeteinek gazdálkodására is jellemzőek a magyar gazdaságban megmutatkozó nehézségek, nagyobb részüknél a stagnálás jelei fedezhetők fel.

Az OKISZ érdekképviselői tevékenysége során végig aktívan közreműködik az ipari szövetkezés újbóli fellendítésében. A szövetségnek része volt a 2003. évi CV. törvény előkészítésében is, amely hatályon kívül helyezte a 2000. évi CXLI. törvénynek üzletrészekre vonatkozó azon rendelkezéseit, melyek előírták az üzletrésztőke, részjegytőke részeként történő kimutatását, továbbá a kívülálló üzletész-tulajdonosok üzletrészeinek szövetkezetek általi kötelező megvásárlását és bevonását. Ha erre nem került volna sor, valószínűleg eltűntek volna az ipari szövetkezetek Magyarországról.

Mint azt már említettük, az OKISZ is tagja az Országos Érdekegyeztető Tanácsnak, ahol – többek között – befolyással van a minimálbér alakulására is.

¹²⁶ 1995-ig az érdekképviselő Ipari Szövetkezetek Országos Szövetsége név alatt működött.

¹²⁷ DR. BÍRÓ GYÖRGY: Az ipari szövetkezetek helyzetéről és jövőjéről. In *Szövetkezés*, 2005/1. XXVI. évfolyam 90. p.

¹²⁸ DR. RÉTI MÁRIA: A nemzetközi szövetkezeti elvek a főbb vagyoni jogi kategóriák tükrében. In *Szövetkezés*, 2002/1–2. XXIII. évfolyam 82. p.

2.5. Lakásszövetkezetek és Társasházak Országos Szövetsége (LOSZ)

Noha Magyarországon a lakásszövetkezeteknek évszázados múltja van, meghatározó fejlődést főleg az 1960-as évek közepétől tapasztalhatunk. 1956-1985 között 230 ezer lakásszövetkezeti lakás épült, melyek többsége panellakás.¹²⁹ A lakásszövetkezetek többnyire a nagyobb városok telepszerű többszintes épületeiben levő lakások kezelését látják el.

A lakásszövetkezeti érdekképviselő 1990-ben vált ki a SZÖVOSZ-ból és lett a szektor önálló érdekképviselői szerve. A szövetség 2000-ben felvette feladatai közé a lakásszövetkezetekéhez hasonló tevékenységet végző társasházak érdekképviselőt is, ekkortól hívják Lakásszövetkezetek és Társasházak Országos Szövetségének.

A lakásszövetkezetek a hazai lakásállományból (4,2 millió lakás) 7,5 %-ban részesülnek és így 800 ezer ember lakhatását biztosítják. A LOSZ feladatai közé tartozik a kormányzattal való kapcsolattartás, részvétel a szövetkezeti jogalkotásban, valamint információs, propaganda-, oktatási és továbbképzési feladatok ellátása, és az ezekhez kapcsolódó vállalkozási tevékenység folytatása. A LOSZ tagja többek között a kormány mellett működő Nemzeti Lakáspolitikai Tanácsadó Testületnek és az Építőipari és Építésügyi Szakmai Tanácsadó Testületnek is.¹³⁰

A lakásszövetkezetekre vonatkozó szabályok kezdetben a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény külön fejezetében voltak,¹³¹ de igény mutatkozott az önálló lakásszövetkezeti szabályozásra is. A LOSZ folyamatos közreműködésével 1995-től napirenden volt a kérdés rendezése. Végül is a magyar Országgyűlés 2004. őszén fogadta el a lakásszövetkezetekről szóló 2004. CXV. törvényt, mely 2005. január 1-jén lépett hatályba.

2.6. Magyarországi Diákvállalkozások Országos Szövetsége (Diák-Ész)

Magyarországon az iskolaszövetkezés 1875 óta működik, amikor – a világon másodikként – Weisz Bernát Ferenc oktatásügyi tanácsos francia mintára elindította a diákszövetkezeti mozgalmat.¹³² Az iskolai szövetkezetek célja lehet egyrészt az, hogy az alsó-, közép- és felsőfokú oktatási intézményekben tanulók megismerjék a szövetkezeti mozgalmat, kis szövetkezeti boltokat, büféket működtessenek, illetve ipari és mezőgazdasági szolgáltató tevékenységet végez-

¹²⁹ Csúpnán 50 ezer épült a hagyományos – nem panel – technológiával. In FARKAS TAMÁS: A lakásszövetkezeti érdekképviselő és törvényhozás közelmúltja. In *Szövetkezés*, 2005/1. XXVI. évfolyam 15. p.

¹³⁰ Uo. 16. p.

¹³¹ 1992. évi I. törvény X. fejezete, melyet 2005. január 1-jén helyezett hatályon kívül a lakásszövetkezetekről szóló 2004. évi CXV. törvény.

¹³² *Magyar Szövetkezeti Évkönyv 1988–94*. Az Országos Szövetkezeti Tanács kiadása, Budapest, 1994, 190. és 268. p.

zenek; másrésről pedig a diákok munkához jutásának megszervezése (ilyen tevékenységet végez a napjainkban népszerű Meló-Diák).

A diákállalkozási szféra jelenleg közel 200 ezer diák és hallgató taggal rendelkezik. A diákok jelentős része tanulmányai finanszírozása miatt csatlakozik ezekhez a szervezetekhez, míg egy részük a közösségi munkavégzés és önrányítás felelőssége miatt, megint mások a szakmai gyakorlat megszerzése céljából.¹³³

Az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvény 1. § (3) bekezdése felhatalmazást adott a Kormány részére, hogy rendeletben szabályozza az iskolai szövetkezetek speciális kérdéseit. Az iskolai szövetkezetek működését jelenleg az iskolaszövetkezetekről szóló 159/2001. (IX. 12.) Korm. rendelet szabályozza.

A Diák-Ész a diákszövetkezeti tevékenység során felmerült jogszabályértelmezési viták kezelésében játszik komoly szerepet.

3. Szövetkezeti érdekképviseltek az Országos Érdekegyeztető Tanácsban

Mint arról már fentebb volt szó, három szövetkezeti érdekképviselői szövetség – az ÁFEOSZ, a MOSZ és az OKISZ tagja az Országos Érdekegyeztető Tanácsnak (OÉT), mely a főbb gazdasági, oktatási és munkajogi kérdésekkel foglalkozó tripartit érdekegyeztető szerv.

Az OÉT célja többek között

- a munkavállalók, a munkáltatók és a kormány érdekeinek, törekvéseinek feltárása, egyeztetése, közös álláspontot tükröző megállapodások kialakítása;
- az esetleges országos méretű konfliktusok megelőzése, rendezése;
- valamint információcsere, javaslatok, alternatívák megvizsgálása.

Az Országos Érdekegyeztető Tanács intézményi keretet nyújt a kormány, valamint a munkavállalói és munkáltatói érdekképviseltek közötti konzultációnak, ezáltal országos szinten gyakorolja a munkaügyi kapcsolatokat, konzultál a foglalkoztatáspolitikai, munkaerőpiaci stratégiai elképzelésekről, a jövedelemelosztást érintő legfontosabb gazdaságpolitikai, elvi, stratégiai koncepciókról, továbbá véleményt formál, illetve – törvényi felhatalmazás esetén – megállapodik a munkaviszonyt érintő, valamint a legfontosabb gazdasági jogszabályokról (törvényekről, rendeletekről).

Az OÉT-ben a Kormány mellett a Munkavállalók (6 szakszervezeti tömörülés) és a Munkaadók (9 munkaadói szövetség) vesznek részt. Mint az látható, a Munkaadói oldal 1/3-át a szövetkezeti szövetségek alkotják, akiknek így komoly befolyása van a magyar gazdaság egészét érintő kérdésekre.¹³⁴

¹³³ KARÁCSONY MIHÁLY: A kollektív diákmunka. In *Szövetkezés*, 2005/1. (XXVI. évfolyam) 80. p.

¹³⁴ Elég, ha csak a minimálbér összegének megállapítására gondolunk, hiszen ahhoz, hogy a következő évre vonatkozó minimálbér és bérajánlás megszülessen, a három oldal egyetértésére

4. Összegzés

Az 1990-es rendszerváltást követő gazdasági nehézségek és politikai harcok egyaránt jelentős befolyással voltak a magyar szövetkezetekre és azok szövetségeire. A magyar politika kárpótlási jellegű célzattal a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény hatálybalépéséről és az átmeneti szabályokról szóló 1992. évi II. törvényben előírta a szövetkezeti vagyon nevesítését, és létrehozta a szövetkezeti üzletész intézményét. Ezt a terhet a szövetkezetek azóta sem tudták levetni, és a szövetkezeti jogba idegen elemként beékelődő üzletészek a politikai csatározások eszközévé váltak. A szövetkezeti szövetségek átalakulása és új szövetségek szerveződése után az Országos Szövetkezeti Tanácsnak 8 tagszervezete van. Ezek közül három (ÁFEOSZ, MOSZ, OKISZ) tagja az Országos Érdekegyeztető Tanács Munkaadói Oldalának, melyek – mint szociális partnerek – befolyásolni tudják a gazdaságot és a munka világát érintő fontosabb kérdéseket. A politikai küzdelmek folytatásaként új törvény is született (2000. évi CXLI. törvény), melynek a szövetkezetek létét veszélyeztető rendelkezéseit hatályon kívül helyezte a 2003. évi CV. törvény. A 2003. évi CV. törvény visszaállította a szövetkezeti szövetségek jogszabály-veleményezési és kezdeményezési jogosítványait. A 2003 őszén megalakult Szövetkezetpolitikai Kollégium munkája és az 1119/2004. (XI. 13.) Kormányhatározat alapján megkezdődött egy új, egységes szövetkezeti törvény kodifikációja.

Záró gondolatok

Mind a nemzetközi, mind a magyar szövetkezeti történelem számos példája mutatja azt, hogy amennyiben a szövetkezeti mozgalom megtalálja az összhangot az adott kor gazdasági és politikai rendszerével, futótűzként terjed.

A társadalmi-gazdasági rendszerváltás a szociális piacgazdaság kiépítését tűzte ki céljául. A szövetkezeti szövetségek feladataikat csak akkor tudják hatékonyan ellátni, ha megszűnik a szövetkezetekkel szembeni bizalmatlanság, és végre megindul az Európai Unió fejlettebb tagállamaiban sikeres szövetkezeti mozgalom újbóli virágzása. Mindehhez elkerülhetetlen a szövetkezeti központok aktív szerepe és a hatékony szövetkezeti együttműködés.

E cél elérése érdekében szükség van:

- a) Az érdekképviseleti funkció további fejlesztésére és a jogszabály adta lehetőségek maradéktalan érvényesítésére.
- b) Az érdekképviseleti tevékenység mellett kiegészítő tevékenységként gazdasági szervező funkciók ellátására.

van szükség. Mivel a Munkaadói oldalon ebben a kérdésben egyhangú szavazás van, elég a kilenc tagszervezet egyikének vétója a tárgyalások sikertelenségéhez.

A szövetkezés, mint a globalizáció kártékony hatásait orvosolni tudó mozgalom, nagy jövő előtt áll az Európai Unióban. Jól mutatja ezt, hogy az EU-ban több magas jogszabály és rendelkezés vonatkozik a szövetkezetekre. Ilyen például Európai Unió Tanácsának rendelete az „Európai szövetkezetekről”,¹³⁵ továbbá az Európai Közösségek Bizottságának 2003-ban kiadott Közleménye¹³⁶ „a szövetkezeti társaságok támogatásáról Európában”, melyet a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának címzett. Ezt a dokumentumot 2005. március 16-án az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság is véleményezte.¹³⁷

Világviszonylatban is egyre inkább elismerik és ösztönzik a szövetkezetek működését. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) szakosított szerveként működő Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) 193. sz. Ajánlása a szövetkezetek elősegítéséről szól, míg az ENSZ 56. Közgyűlésén tartott 88. Plenáris ülés határozatot hozott „A szövetkezetek szerepe a társadalmi fejlődésben” címmel.¹³⁸

¹³⁵ *Szövetkezés*, 2002/1–2. XXIII. évfolyam 182–219. p.

¹³⁶ *Szövetkezés*, 2004/1–2. XXV. évfolyam 81–103. p.

¹³⁷ *Szövetkezés*, 2005/1. XXVI. évfolyam 236–254. p.

¹³⁸ *Szövetkezés*, 2003/2. XXIV. évfolyam 142–145. p.

Magyar szövetkeztörténelmi kronológia¹³⁹

1845. Ószombaton megalakul a Gazda-Egylet, Magyarország első hitelszövetkezete

1846. Gazda-Egylet (hitelszövetkezet) alapítása Petrócon

1851. Besztercei Takarékos és Kisegítő Egylet alapítása

1858. Kolozsvári Kisegítő és Takarékpénztár alakulása

1862. Győr és Győrszigeti Kölcsönös Segélyező Pénztáregylet alapítása

1862. Hitelszövetkezet alakul Segesváron és Medgyesen

1863. Az első fogyasztási szövetkezet, az Első Pestbudai Fogyasztási Egylet alapítása

1864. Hitelszövetkezet alakul Nagyszébenben és Szentágotán

1865. Hitelszövetkezet alakul Nagysinken, Szászrégenben és Tordán

1866. A Nagydisznódi Fogyasztási Egylet alapítása

1866. Hitelszövetkezet alakul Brassóban, Szászvároson, Kézdivásárhelyen, Marosludason, Nagyenyeden és Szamosújvárott

1867. Az Első Pécsi Consum Egylet alapítása

1868. Pesten Munkás Fogyasztó és Önszegélyező Egylet alakul

1868. Székesfehérvári Kölcsönös Segélyező Egylet alapítása

1868. Első Magyar Általános Tisztviselő Egylet alapítása

1870. Önszegélyező Egylet alakul Székesfehérvárott

1870. Nagyapoldi Fogyasztási Egylet alapítása

1871. Magyar Királyi államvasúti hivatalnokok takarékos és előlegezési egyletének alapítása

1872. Resicabányai Fogyasztási Egylet alapítása

1874. Az első ipari szövetkezet alapítása: Csizmadia Szállító Szövetkezet (Budapest)

1875. A kereskedelmi törvény becikkelyezése: 1875. évi XXXVII. tc., melynek XI. címe a szövetkezetekre vonatkozó szabályokat tartalmazza

1877. Resica nagyközségben munkás fogyasztási egylet alakul

1877. Pozsonyi Fogyasztási Egylet alapítása

1877. július 16. Budapesti Fogyasztási Egylet alapítása

1879. augusztus 31. Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete alapítása (1879. évi XXXIX. tc.)

1879. Magyar Államvasutak Takarékos Segélyszövetkezete alapítása

1879. Budapesten megalakul a Kis-és Középkereskedők Takarékos és Kölcsönös szövetkezete

1880. Kereskedelmi Takarékos- és Hitelszövetkezet alapítása Budapesten

1881. Szombathelyi Tejszövetkezet megalakulása (az első tejszövetkezet Magyarországon)

1882. Monorkerületi Önszegélyező Szövetkezet alapítása (Raiffeisen mintára)

1883. Magyar Királyi Államvasutak alkalmazottainak Fogyasztási Szövetkezete alapítása

1883. Köztisztviselők Lakásépítő Egyesülete szövetkezetként jön létre

1883. Megalakul a Budapesti Központi Tejcarnok Szövetkezet

1883. Debrecenben Önszegélyező Egylet alakul

1885. február 1. Keresztény Önszegélyező és Fogyasztási Szövetkezet alapítása

1885. október 5. Budapesten nemzetközi gazdakongresszus (elnök: gróf Károlyi Sándor; György Endre előadást tart a szövetkezeti szervezkedés kérdéseiről)

1885. Besztercén szász tímárok ipari termelőszövetkezetet alapítanak.

1886. március 6. Gazdák és Iparosok Általános Hitelszövetkezete alapítása

¹³⁹ DR. PÁL JÓZSEF munkája alapján. In *Szövetkezés*, 1997/1–2. szám XVIII. Évfolyam 172–178. p.

1886. december 19. Gróf Károlyi Sándor kezdeményezése alapján megtartja alakuló közgyűlését a Pestmegyei Hitelszövetkezet (1894-ben Hazai Szövetkezetek Központi Hitelszövetkezetévé alakul át)

1887. január 8. Az első köteléki hitelszövetkezet: Mácsa

1887. Budapesti Ipartestület Hitel- és Bőráruszövetkezetének megalapítása

1888. Magyar Gazdák Hadseregellátó Szövetkezetének alapítása (1891-től Magyar Mezőgazdák Szövetkezete)

1889. december 4. A Pestmegyei Hitelszövetkezet igazgatósági ülésén szövetkezeti szaklap megindítását határozzák el „SZÖVETKEZÉS” címmel

1890. Megjelenik az első magyar szövetkezeti szaklap, a „SZÖVETKEZÉS”

1891. október 15. Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének alapítása

1891. Földmunkás szövetkezetek alakulnak

1892. Tordaszentlászlón állatbiztosító szövetkezet alakul

1892. Magyar Köztisztviselők Fogyasztási Termelő és Értékesítő Szövetkezetének alapítása

1894. Hazai Szövetkezetek Kötelékének megalakulása (a napjainkban működő Országos Szövetkezeti Tanács az elődjének tekintti)

1894. december 19. Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézete (a Pestmegyei Hitelszövetkezet országos szervezetté alakul)

1894. Országos Magyar Kölcsönös Biztosító Szövetkezet alapítása

1895. Londonban megalakul a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége (SZNSZ) – Magyarország alapító tag

1896. Általános Munkáslakásépítő Szövetkezet alakul

1898. január 23. „Hangya” Termelő, Értékesítő Fogyasztási Szövetkezet alakuló közgyűlése (kezdeményező: gróf Károlyi Sándor)

1898. április 12. Az első köteléki „Hangya” szövetkezet alapítása Brógyánban

1898. Magyar Gazdák Vásárcsarnok Előadó Szövetkezete alapítása

1898. július 16. Az 1898. évi XXIII. tc. becikkelyezése a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről

1898. december 4. Országos Központi Hitelszövetkezet (O.K.H.) megalapítása

1899. december 11. Gazdák Biztosító Szövetkezet megalakulása (gróf Károlyi Sándor kezdeményezésére)

1904. Péccsett megalakul az első megyei tejszövetkezeti szövetség

1904. március 10. Általános Fogyasztási Szövetkezet (ÁFOSZ) megalakulása Budapesten

1904. szeptember 5–8. Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége VI. Kongresszusa Budapesten. Gróf Károlyi Sándort az SZNSZ Elnökségi tagjává választják

1904. november 6. Az 1894-ben kezdeményezett Hazai Szövetkezetek Kötelékének célkitűzéseit szervezeten megvalósító Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége alakuló közgyűlése (tényleges működését 1909. január 1-jén kezdi meg)

1911. február 25. Az 1000. Hangya szövetkezet megnyitása

1917. Fructus, a Gyümölcsértékesítő és Szeszfőző Szövetkezetek Központja megalakulása

1919. „Futura” a Magyar Szövetkezeti Központok Áruforgalmi Részvénytársasága alapítása (az O.K.H. és a Hangya közös érdekeltje)

1919. A Tanácsköztársaság idején termelőszövetkezeteket működtetnek a mezőgazdasági birtokok szocializálására

1920. Megalakul az ipari szövetkezetek érdekvédelmi szerve, az Iparosok Országos Központi Szövetkezete

1920. Magyarországi Sütőmunkások Termelőszövetkezte alakítása

1922. A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége javaslata: minden év júliusának első szombatján Nemzetközi Szövetkezeti Nap kerüljön megünneplésre (az ENSZ 1995-ben kapcsolódott a felhíváshoz)

1949. A magyar szövetkezeti szövetségeket kizárják a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségéből (a SZÖVOSZ-t 1966-ban, az OKISZ-t 1968-ban, az OSZT-t 1970-ben, a TOT-ot 1971-ben veszik fel újra az SZNSZ-be).

1951. Termelőszövetkezeti Tanács megalakítása (tagjait a Minisztertanács nevezte ki, 1966-ig működött)

1952. Megalakul az Országos Iparszövetkezeti Szövetség (OKISZ)

1956–57. Egységes szövetkezeti törvénytervezet készül, de nem kerül elfogadásra.

1956. Megkezdődik a takarékszövetkezetek alakítása (az első Dunaföldváron). Érdekképviselőtüket 1990-ig a SZÖVOSZ látja el.

1959. A 15 éves lakásépítő programhoz kapcsolódóan megkezdődik a lakásszövetkezetek alakítása.

Érdekképviselőtüket 1990-ig a SZÖVOSZ látja el.

1959-61. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek általános elterjedése

1967. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek I. Kongresszusa.

Megalakul a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa (TOT).

1967. A SZÖVOSZ VI. Kongresszusán a földműves-szövetkezetek – tevékenységük jellegét is módosítva – felveszik az általános fogyasztási és értékesítő szövetkezet (áfész) elnevezést.

1968. január Újjáalakul az Országos Szövetkezeti Tanács (alapítók: SZÖVOSZ, OKISZ, TOT).

1971. megszületik a szövetkezetekről szóló 1971. évi III. törvény.

1975-től Üdülő-, garázs- és műhelyszövetkezetek alakulása

1989. Hangya Szövetség néven szervezet alakul, s helyi szövetkezetek alakítását kezdeményezi (1995-ben megszűnik, majd 1998-ban újjáalakul).

1989. A TOT – érdekképviselői feladatkörét is bővítve – átalakul Mezőgazdasági Termelők és Szövetkezők Országos Szövetségévé (MOSZ).

1990. A SZÖVOSZ három szövetségre válik szét:

-Általános Fogyasztási Szövetkezetek Országos Szövetsége (ÁFEOSZ)

-Lakásszövetkezetek Országos Szövetsége (LOSZ)

-Országos Takarékszövetkezeti Szövetség (OTSZ).

A három szövetség külön-külön megtartja első kongresszusát, és belépnek az Országos Szövetkezeti Tanácsba.

1990. Az ÁFEOSZ, a LOSZ és az OTSZ megalakítja a Fogyasztási Szövetkezetek Föderatív Szövetségét, melyet 1991-ben megszüntetnek.

1992. Az Országgyűlés elfogadja a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvényt, valamint a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény hatálybalépéséről és az átmeneti szabályokról szóló 1992. évi II. törvényt.

1992. Az Ipari Szövetkezetek Országos Szövetsége átalakul Magyar Ipariszövetségé (OKISZ).

1994. Az Országház kupolacsarnokában – a Köztársaság elnöke, az Országgyűlés elnöke, a Kormány képviselői és jeles társadalmi vezetők jelenlétében – a magyar szövetkezeti mozgalom megemlékezett a rochdale-i szövetkezet megalapításának 150. évfordulójáról.

1996. A szövetkezetek szervezését is előmozdító Magyar Gazdakörök Országos Szövetsége (MAGOSZ) belép az Országos Szövetkezeti Tanácsba.

1996. A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége Európai Régiója Budapesten tartja közgyűlését.

1998. Újjáalakul a Hangya Szövetség (Magyar Termelői Értékesítő és Szolgáltató Szervezetek/Szövetkezetek HANGYA Együttműködése néven).

2000. A LOSZ kibővíti érdekképviselői tevékenységét. Új neve: Lakásszövetkezetek és Társasházak Országos Szövetsége (LOSZ)

2000. december 19. Az Országgyűlés elfogadja az új szövetkezetekről szóló 2000. Évi CXLI. törvényt, valamint a mezőgazdasági szövetkezeti üzletrésről szóló 2000. évi CXLIV. törvényt.

2001. április 12. Az Alkotmánybíróság a 10/2001 (IV. 12.) AB határozattal alkotmányellenesnek nyilvánítja és megsemmisíti a mezőgazdasági szövetkezeti üzletrésről szóló 2000. évi CXLIV. törvényt.

2002. Az ÁFEOSZ kibővített tagságából fakadóan új nevet vesz fel: Általános Fogyasztási Szövetkezetek és Kereskedelmi Társaságok Országos Szövetsége (ÁFEOSZ).

2003. Bartus Pált, az ÁFEOSZ elnökét beválasztják a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége Elnökségébe.

2003. október 28. Megalakul a Szövetkezetpolitikai Kollégium egy új, egységes szövetkezeti törvény előkészítése céljából.

2003. november 24. Az Országgyűlés elfogadja az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvény módosításáról szóló 2003. évi CV. törvényt, melyben a szövetkezeti érdekképviselők visszakapják korábbi jogosítványukat, tovább megszűnik az üzletrész-probléma megoldására adott rövid határidő szorítása, mely a szövetkezetek jelentős részének megszűnéséhez vezetett volna.

2003. december 2. A Szövetkezetpolitikai Kollégium szakmai műhelyeinek alakuló ülése.

2004. április 1. A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége centenáriumi emlékülést

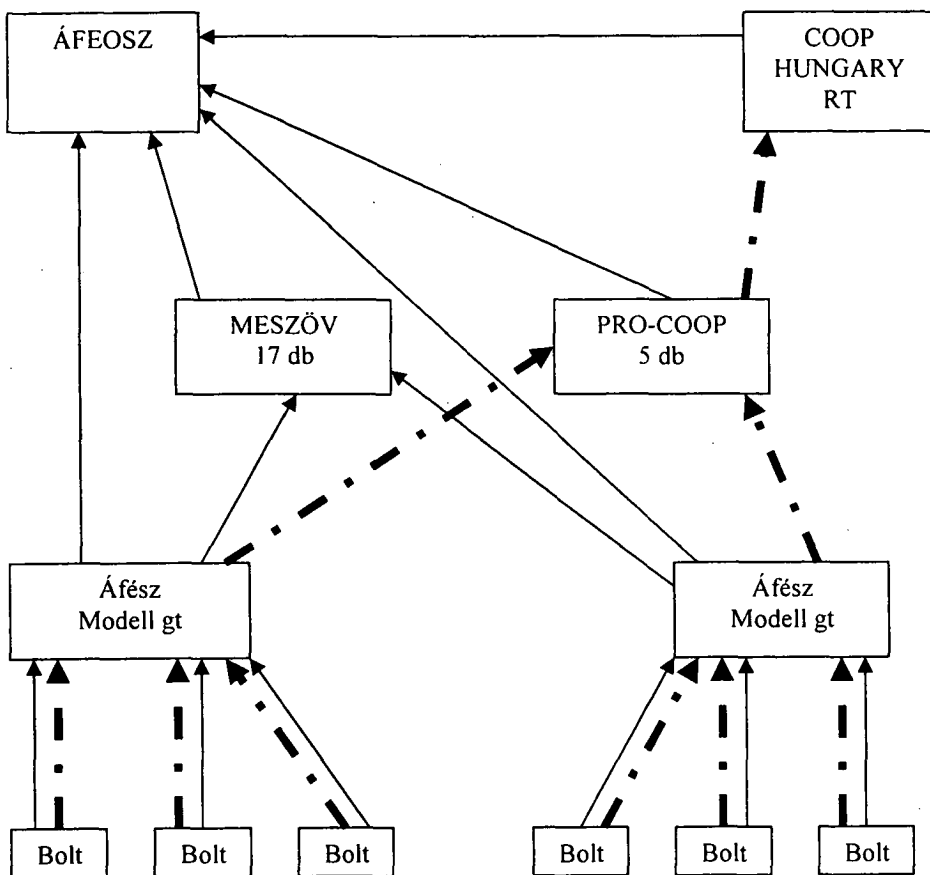
tart a magyar Parlamentben az SZNSZ 1904-es VI. Kongresszusának tiszteletére.

2004. április 1–2. Az SZNSZ és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) szövetkezeti jogi konferenciája Budapesten

2004. november 13. Az egységes szövetkezeti törvény koncepciójáról és az egyéb szükséges intézkedésekről szóló 1119/2004 (XI. 13.) Kormányhatározat elfogadása

2004. november 15. Az Országgyűlés elfogadja a lakásszövetkezetekről szóló 2004. évi CXV. törvényt

Áfész/Coop gazdasági csoport kapcsolatrendszerének vázlata

—————> Érdekképviseleti kapcsolat
- - - -> Gazdasági, üzleti kapcsolat

ZOLTÁN BORSODI

DER HISTORISCHE QUERSCHNITT DER UNGARISCHEN
GENOSSENSCHAFTEN ALS INTERESSENGEMEINSCHAFTEN

(Zusammenfassung)

Die Anstrengungen nach der Zusammenarbeit charakterisiert die Genossenschaften seit der Herausbildung der Bewegung.

Von der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts bilden sich Schritt für Schritt die Bünde der Genossenschaften heraus. In West-Europa war der Ausbau der Bündnisse von Unten nach Oben charakteristisch. Die Bünde betätigten sich anfangs auf wirtschaftlicher Ebene, bald erschien aber die Forderung gegenüber der Verbreitung der Genossenschaftsidee in ihrer Tätigkeit. Die Bünde haben ihre regionalen Grenzen längst überschritten, so entstanden Landesbünde. Sogar wird 1896 in London der Internationale Bund der Genossenschaften (International Cooperativ Allince – ICA) gegründet.

Die Interessengemeinschaften der Genossenschaften haben heutzutage eine immer grössere Rolle in der Herausbildung eines modernen Genossenschaftslebens. Zur Bewertung der heutigen Rolle der ungarischen Genossenschaften ist das Kennenlernen ihrer Geschichte, Aufbaustruktur und ihrer früheren Tätigkeit sehr wichtig.

Diese Studie -ohne Vollständigkeit- stellt die Entstehung der ungarischen Genossenschaftszentren, ihre Haupttätigkeiten und Ergebnisse dar, insbesondere im Bezug zum Kennenlernen der Tätigkeit des Verbandes der Ungarischen Genossenschaften und des Landesrates der Genossenschaften sowie –als Kontrast des zur Zeit vorbereiteten Genossenschaftsgesetzes- zu den Regelungen des ersten ungarischen Genossenschaftsgesetzes, die sich auf die Genossenschaftszentren beziehen.

Am Ende des Werkes befindet sich eine kurze Vorstellung über die Tätigkeiten der bedeutendsten ungarischen Genossenschaften nach der politischen Wende. Die Chronologie der Geschichte im Anhang beinhaltet die wichtigsten Jahreszahlen und Ereignisse der ungarischen Genossenschaftsbewegungen.

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK E SOROZATBAN ÚJABBAN MEGJELENT KIADVÁNYAI

Tomus LXVI.

- Fasc. 1. *Bató Szilvia*: A magzatelhajtás Békés vármegye törvényszéke előtt (1790–1847) (Szeged, 2004) 30 p.
- Fasc. 2. *Bezdán Anikó*: Egy új szövetkezeti törvény tervezete (Szeged, 2004) 25 p.
- Fasc. 3. *Bobvos Pál*: A termőföldre vonatkozó elővásárlási jog szabályozása (Szeged, 2004) 25 p.
- Fasc. 4. *Soósné Csikós Szilvia*: A kollektív szerződések lefedettségi rátáját meghatározó tényezők (Szeged, 2004) 53 p.
- Fasc. 5. *Fantoly Zsanett*: A vállalkozások büntetőjogi büntethetősége az angolszász jogrendszerben (Szeged, 2004) 26 p.
- Fasc. 6. *Farkas Csaba*: A közbeszerzésekről szóló törvény margójára (Szeged, 2004) 20 p.
- Fasc. 7. *Görög Márta*: A nem vagyoni kártérítés kiterjesztése az általános személyiségi jog megsértésének eseteire (Szeged, 2004) 33 p.
- Fasc. 8. *Hajdú József*: A szociális segélyezés pénzbeli ellátásai az EU tagállamaiban (Szeged, 2004) 81 p.
- Fasc. 9. *Ödön Harka*: Mergers and Acquisitions. (Theoretical and Practical Aspects) (Szeged, 2004) 17 p.
- Fasc. 10. *Heka László*: A horvátok és az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc (Szeged, 2004) 38 p.
- Fasc. 11. *Horváth Szilvia*: A megújuló energiaforrások támogatása szabályozásának kialakulása az Európai Unióban (Szeged, 2004) 34 p.
- Fasc. 12. *Karsai Krisztina*: Az európai elfogatóparancs és az átadási eljárás (Szeged, 2004) 36 p.
- Fasc. 13. *Kovács Judit*: Tanúvédelem és személyi védelem Magyarországon (Szeged, 2004) 41 p.
- Fasc. 14. *Miklós László*: A környezetvédelmi hatóságokról (Szeged, 2004) 31 p.
- Fasc. 15. *Nagy Tamás*: Az amerikai jogelmélet és intézményrendszerének kapcsolata (Szeged, 2004) 38 p.
- Fasc. 16. *Nótári Tamás – Papp Tekla*: Az együtt elhalás problematikája a történetiség és az új Ptk. koncepciójának tükrében (Szeged, 2004) 24 p.
- Fasc. 17. *Révész Béla*: Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéséhez (Szeged, 2004.) 137 p.
- Fasc. 18. *Ruszoly József*: Két adalék az újabb magyar alkotmánytörténelemhez. Az 1849. évi nemzetiségi törvényről és az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezésről – a külföldnek is (Szeged, 2004) 44 p.
- Fasc. 19. *Rüzs Molnár Krisztina*: A mediáció rendszertani és elméleti összefüggései, különös tekintettel munkajogi vonatkozásaira (Szeged, 2004) 82 p.
- Fasc. 20. *Csaba Szilovics*: Die Eigenartigkeiten der steuerlichen Rechtsbefolgung (Szeged, 2004) 22 p.
- Fasc. 21. *Szomora Zsolt*: Az anyagi büntetőjog válaszai a szervezett bűnözésre (Európai kitekin-tés) (Szeged, 2004) 24 p.
- Fasc. 22. *Szondi Ildikó*: A lakáspolitikai aktualitása nemzetközi és történeti szempontok alapján (Szeged, 2004) 22 p.
- Fasc. 23. *Zámbó Géza*: A nevelőszülői és a gyermekotthoni gyámság (Szeged, 2004) 25 p.

Tomus LXVII.

- Fasc. 1. *Antal* Tamás: A debreceni népképviselői közgyűlés (1848–1867). Az 1848: XXIII. tc. végrehajtása Debrecenben (Szeged, 2005) 80 p.
- Fasc. 2. *Bezdán* Anikó: A jogi személyiségű halászati szervezetek minősítésének jogi alapkérdései (Szeged, 2005) 28 p.
- Fasc. 3. *Bobvos* Pál: A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés (Szeged, 2005) 23 p.
- Fasc. 4. *Borsodi* Zoltán: A magyar szövetkezeti érdekvédelmi szervek történelmi keresztmetszete (Szeged, 2005) 62 p.
- Fasc. 5. *Fantoly* Zsanett: A vállalkozás vezetőinek felelőssége a német és a francia büntetőjogban (Szeged, 2005) 23 p.
- Fasc. 6. *Farkas* Csaba – *Kasza* Péter Ferenc: A közbeszerzés hazai szabályozásának fejlődése (Szeged, 2005) 29 p.
- Fasc. 7. *Farkas Csamangó* Erika: A géntechnológia agrárjogi aspektusai (Szeged, 2005) 22 p.
- Fasc. 8. *Görög* Márta: Az osztrák nem vagyoni kártérítés alapjai (Szeged, 2005) 26 p.
- Fasc. 9. *József Hajdú*: The legal framework of the Hungarian family protection scheme (Szeged, 2005) 49 p.
- Fasc. 10. *Heka* László: Vallási és politikai konfliktusok a délszláv térségben. Kanun i Lekë Dukagjinit (Az albán szokásjog). (Szeged, 2005) 59 p.
- Fasc. 11. *Szilvia Horváth*: Emissionhandel in der Europäischen Union (Szeged, 2005) 46 p.
- Fasc. 12. *Kiss* Barnabás: Az egyenlő bánásmód követelménye az Alkotmánybíróság gyakorlatában (Szeged, 2005) 17 p.
- Fasc. 13. *Mezei* Péter: A fair use doktrína az amerikai szerzői jogban (Szeged, 2005) 50 p.
- Fasc. 14. *Nagy* Ferenc: A vegyes bűnösségű bűncselekmények egyes dogmatikai problémáiról (Szeged, 2005) 24 p.
- Fasc. 15. *Nagy* Tamás: Jog és irodalom: az előkérdések tárgyalása (Szeged, 2005) 42 p.
- Fasc. 16. Tamás *Nótári* – Tekla *Papp*: Die Problematik des gemeinsamen Todes im Lichte der Geschichtlichkeit und der neuen ungarischen BGB-Konzeption (Szeged, 2005) 23 p.
- Fasc. 17. Béla *Révész*: Documents on the dictatorship and the cold war in the Hungarian archives – the case of RFE (Szeged, 2005) 96 p.
- Fasc. 18. *Schiffner* Imola: A nemzetközi világrend változásai, avagy a vesztfáliai békétől az ENSZ Alapokmányáig (Szeged, 2005) 32 p.
- Fasc. 19. *Siklósi* Iván: A nemlétező szerződések problémája a római jogban és a modern jogokban (Szeged, 2005) 29 p.
- Fasc. 20. *Szomora* Zolt: Az erőszakos szexuális bűncselekmények az osztrák büntetőjogban (Szeged, 2005) 29 p.
- Fasc. 21. *Szondi* Ildikó: A Délvidék nemzetiségi demográfiai adatai, különös tekintettel a magyarság adataira (Szeged, 2005) 27 p.